

ПЕРВІЧНЕ СЯЙВО

АЛЬМАНАХ

I

СЛАВУТА

1964

ПАТРОНИ

**ЛІТЕРАТУРНО-МИСТЕЦЬКОГО КЛЮБУ
В ЕДМОНТОНІ**

ALBERTA STUDIOS, 9229 - 118 Ave.

Тел. 477-6656, 479-4051

ГРИГОРІЯ БАРАБАШ, ВЛАСНИК „ОРЕСТ-СТУДІО“,

8733 118 Авеню, тел. 479-3171

HOME MEAT MARKET, 10342 - 101 вул.

Тел. 422-6365

Д-Р ДМИТРО МЕЛЬНИК, 13912 Valley View Dr.

ПОЕТКА ДАРІЯ МОГІЛЯНКА

СТЕФАНІЯ ПАУШ, 11023 - 133 вул.

ЯРОСЛАВ РОСЛЯК, 8909 - 163 вул.

Д-Р М. СНИГУРОВИЧ, 1113 - 51 вул.

Д-Р ЛЕВКО ФАРИНА, 9653 - 85 вул.

Тел. 466-8886

УКРАЇНСЬКА КНИГАРНЯ, 10348 - 101 вул.

Тел. 422-4255

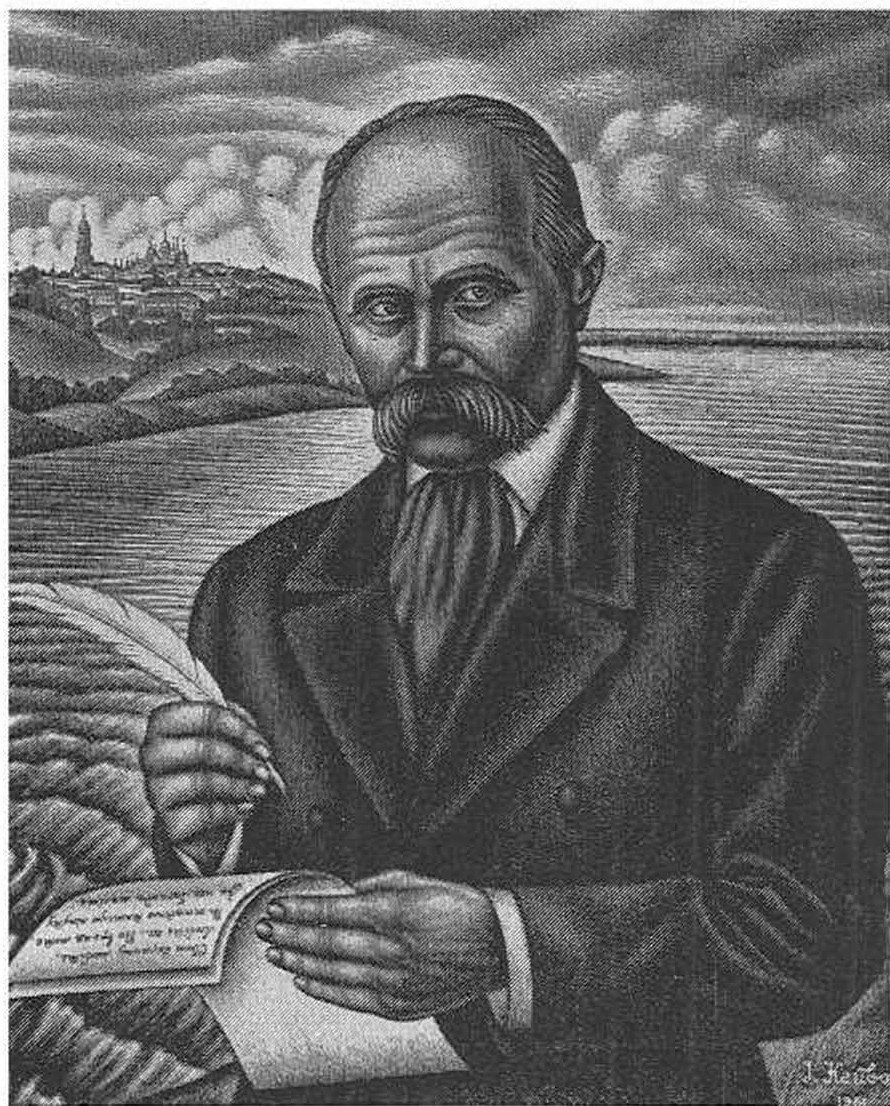
ІНЖЕНЕР-АРХІТЕКТОР МИКОЛА ФЛЯК, 10107 - 142 вул

ЯРОСЛАВ ЦВІКЛЕВИЧ, 11602 - 93 вул.

П. Н. ШЕВЧУК, 10237 - 98 вул.

DR. S. L. YAREMCHUK, 303 UNION BLDG. Tel. 422-6905

ПІВНІЧНЕ СЯЙВО

Виктор проф. І Кейвана

ПЕРШЕ СЯЙВО

АЛЬМАНАХ

Упорядкував
Яр СЛАВУТИЧ

СЛАВУТА

(У СПІВПРАЦІ З ЛІТЕРАТУРНО-МИСТЕЦЬКИМ КЛЮБОМ)

NORTHERN LIGHTS

An Almanac in Ukrainian

Compiled and Edited

by

YAR SLAVUTYCH

Надруковано 500 примірників у

Alberta Printing Co.

SLAVUTA PUBLISHERS

10920 60th Avenue

Edmonton, Alberta

Printed in Canada

ШЕВЧЕНКО

давня алегорія

Йшла вперше Україна по дорозі
У глибину епох і вічних зльотів —
Йшла за труною сина і пророка.
За нею по безсмертному шляху
Ішли хохли, русини, малороси,
Щоб зватись українцями віднині.

— Іван Драч

I

Неначе в алегорії Платона,
чорнів великий отвір до нори —

У страшній, у глибокій,
У пліснявій, у стухлій,
у димом просяклій норі,
вколо горя-вогню
в мрячнім мариві сплять
тіні скуті, прокляті.

Час до часу ланцюг
кляче стомлено, глухо —
ні луна, ані шум
не розбудить дрімоту.

Так віки вже сидять,
рука скута об руку,
сплячі тіні —
давні предки нашого світу.
У них погляд тупий
потопає в магніті багаття,
час до часу лише
раб якийсь піднесе
свою голову, спухлу й побиту,
і на скелі нори,
на каміннім екрані печери,
тільки тіль промайне
безпутнього рабського руху.

І писав так Платон,
що сидітимуть всі.
що не рушиться раб
до рішучого дня,
до приходу Філософа-князя,
що себе в жертву дасть
і рабам їхню волю відкинуть.

І писав ще Платон,
що лиш силою треба
раба із нори випихати;
він не схоче іти
у незнане, у світ,
до яскравої волі:
із печери до світлої хати.
А як сонце побачить
то осліпне навек,
і, навчав нас Платон,
треба буде раба
до життя і до волі привчати.

II

І колись так сидів,
рука скута об руку,
цілий наряд рабів.

Він за кару сидів,
за сердечність свою,
за свій спів, і за душу,
що не в силі була
синій день, вільний світ
і сонце багряне своє
юцінити.

І сиділи раби
і гляділи навкруг
на камінні екрани печери,
де лиш тіні погнуті,
рабські сковані душі,
вже за дійсність
навчилися сприймати.

І вмирали раби,
і родилися знов,
у печері своїй,
у гнітливій неволі.
Ні один з них не встав,
ні один не відважився встати.

Та якось так було,
що один із рабів
враз кайданами стряс
і душею почав шамотіти.

І злякались пани,
і воліли вони,
щоб рабів не будив,

раба вирвати з ночі,
щоби сьйвом його заманити,
щоб він глянув на сонце,
на волю, на день,
щоб багатством його осліпити.

І дали йому волю!

Не вдалося панам —
здивувались вони,
що той раб не осліп,
що зумів сонце-волю
відважно цінити.

І з тим днем
став той раб
Філософом-князем, Пророком!
І в печеру поповз,
проти волі панів
своїх скутих братів
денним світлом своїм,
Прометея вогнем запалити.

Словом гострим і сильним
рвав іржаві кайдани;
силоміць викидав
увесь нарід з печери.

Раб за рабом ставав
без відваги, поволі,
Князь-філософ їх гнав —
палив словом пекучим,
Заповітом залізним своїм
ясний день, білий світ,
волю-сонце навчав їх любити

Але сам він лишивсь,
як Платон нам писав,
і помер на кайданах
його жертвою,
словом крицевим,
розбитих.

Едмонтон,
4 листопада 1963

ШЕВЧЕНКОВА ПОЕТИКА

(епітет, метафора, звукопис)

ВСТУП

Лише за наших часів поезія Тараса Шевченка стає предметом усебічного розгляду і висвітлення її високої віршувальної майстерности. Протягом минулого сторіччя, майже до української визвольної боротьби 1917-1920 років, літературознавці й критики цікавилися Шевченком, перш за все, як провідником українства, переважно в народницькому насвітленні, не зупиняючись на поетових суто літературних досягненнях. Не дивно, що й дивилися на нього як на генія-самоука, завжди підкреслюючи його уболівання над долею закріпаченого селянства. Виходило так, що проведені Шевченком сім років в академії мистецтв, кілька медалів за успішні іспити, його постійні читання західноєвропейських поетів, зокрема Шекспіра, Данте, Гете, Шіллера й Вольтера,¹ ніби взагалі не існували.

Певний зворот у шевченкознавстві настав у сторіччя з дня народження поета. Тоді з'явилися статті Івана Франка. Після виходу праці П. Зайцева, „Життя Тараса Шевченка“ (Львів, 1939), та кількох видань монографії „Тарас Шевченко“ (російською мовою) вірменки Маріетти Шагінян, що пішла майже поспіль за Зайцевим, поет постав ще в кращому світлі. Ці шевченкознавці вперше глянули на автора „Кобзаря“ як на високоосвічену людину, академіка в повному значенні цього слова.

Про Шевченкову поетику спеціальних досліджень дуже мало. Скільки відомо, є коротка стаття Максима Рильського „Поетика Шевченка“², стаття М. Х. Коцюбинської „Поетика Шевченка і український романтизм“³ та ближче нам невідомі праці „З поетики Шевченка“ Домнікії Дудар у „Шевченківському збірнику“ (Київ, 1924) і „Проблеми Шевченкової поетики“ Б. Навроцького в журналі „Червоний шлях“ (Харків, 1926), як подає М. Плевако у своїй „Хрестоматії“, том перший (1926, стор. 514). Якщо до

---

¹ О. Білецький, „Шевченко і світова література“, у збірнику Академії Наук УРСР „Пам'яті Шевченка“, Київ, 1939, стор. 211.

² Інститут мови і літератури Академії Наук УРСР, „Наукові записки“, том II, 1946, стор. 21 - 29. Передруковано в Повному виданні творів Т. Шевченка“, Чикаго, 1963, том XIII.

³ „Збірник праць шостої наукової шевченківської конференції“, Київ, 1958, стор. 49 - 124.

цього додати ще цінний розділ „Поетика Кобзаря“ із книги „Тарас Шевченко“ (Москва, 1946) М. Шагінян, то це буде, мабуть, і все, що безпосередньо стосується нашої теми. Зате принагідних висловлювань чи навіть статей, у яких висвітлювались окремі сторони Шевченкової поетики, було чимало. Так, поряд згаданої праці М. Рильського вміщено ґрунтовну статтю Л. Булаховського „Мовні засоби інтимізації в поезії Т. Шевченка“.⁴ З раніших праць треба згадати передусім статтю „Краса і сила“ білоруського поета Максима Богдановича, надруковану в журналі „Украинская жизнь“ (1914, ч. 2), де автор звертає увагу на особливості ритмів Шевченкової поезії, зокрема на той факт, що „в невеликій поемі „Гамалія“ ритм міняється п'ятнадцять разів“ На думку критика, „це не результат технічного невміння, а стала естетична норма, свідомий естетичний прийом (засіб — Я. С.), який розв'язує відповідальне художнє завдання і має своє коріння в народній творчості“.⁵ Богданович робить такий висновок:

В особі Шевченка всесвітня література має поета з віршем мелодійним і красивим, — поета, який красу своїх творів будував не на засобах поетичного впливу, що б'ють у вічі, а, навпаки, на засобах найбільш тонких — асонансах, алітераціях, внутрішніх римах; поета, який до цієї краси відзначених елементів вірша долучив іще надзвичайну силу своїх ритмів, а також оригінальність, жвавість і різноматність.⁶

Про Шевченкову ритміку писали Степан Смаль-Стоцький, що видав окрему студію „Ритміка Шевченкової поезії“ (Прага, 1925), Б. Якубський „До проблеми ритму Шевченкової поезії“, (1926), К. Чехович („Про ритмічне мистецтво Шевченкової поезії“, 1931, і „До проблеми народних ритмів у Шевченка“, 1935) та А. Шамрай („До еволюції коломийкового вірша в творчості Шевченка“), який, між іншим, наводить цікавий вислів Пантелеймона Куліша про Шевченкову поезію взагалі:

Нема нам закону над його словом, тільки одна народна поезія для його і для всіх нас стоїть за віковичний взір, та й народної поезії ніхто не зачерпнув так зглибока, як Шевченко. Набравшись змалку всього, чим живе і дише селянин, він підняв прості хатні розмови до високої пісні і разом зробив з них ревну сердечну лірику і величний епос.;

З новіших досліджень варто згадати статті „Ритміка поезії Шевченка“ М. Плісцького („Літературна критика“, 1939, ч. 2-3)

⁴ „Наукові записки“, цитовані вище, стор 30 - 53. Передруковано в томі XIII (див примітку 2).

„Збірник праць третьої наукової шевченківської конференції“. Київ, 1955, стор 147.

⁶ Там же, стор. 149. Див. також Максим Багдановіч, „Твори“, Мінськ, 1928, том II, стор. 53.

⁷ А. Шамрай, „Вибрані статті і дослідження“, Київ, 1963, стор. 188.

і „Вопросы ритмики Т. Г. Шевченка“ О. Розенберга („Учені записки Харківського державного університету“, ч. 17, 1939) та „Ритміка Шевченка“ Галини Сидоренко⁸. Остання, до речі, зауважує:

Т. Г. Шевченко — поет трьох розмірів, які покладені ним в основу процесу освоєння народнописенної ритміки літературною версифікацією. Це — ямб, хорей та амфібрахій. Рідше трапляються у його віршах анапести та дактилі⁹

Заслуговує на згадку також книга „Ритмічні засоби українського літературного вірша“ (Київ, 1960) В. Ковалевського, що присвятив Шевченкові кілька розділів. Не можемо оминати ще й полеміки між О. Жовтисом („Майстер розкріпаченого вірша“, „Літературна Україна“, 26 березня 1963), який підкреслює в поета ролі „деяких новаторських художніх прийомів“, що посідають важливе місце у світовій поезії зараз“, і М. Рильським („Ще раз про Шевченкову поетику“, „Літературна Україна“, 19 квітня 1963), який боронить чотиристопний ямб, до якого „Шевченко протягом свого творчого життя дедалі більше схилявся“.

Здається, першим почав досліджувати форму Шевченкових поезій Б. Якубський, що вмістив свою працю „Форма поезій Шевченка“ у збірнику „Тарас Шевченко“ (1921). 1939 р. вийшла в світ ґрунтовна книга „Студії над поетичною творчістю Т. Шевченка“ Філарета Колесси, де є великий розділ „Віршова форма поезій Т. Шевченка“. В Америці з'явилася стаття „Вступ до строфіки Шевченка“ Ігоря Качуровського („Овід“, Чикаго, 1963, XIV, ч. 1, 35 - 40).

На тему Шевченкової рими писали Дмитро Загул („Рима в Кобзарі Т. Шевченка“, „Шевченківський збірник“, 1924) та Л. Ф. Стеценко („Із спостережень над римою в ранній творчості Шевченка“),¹⁰ що приходять до таких підсумків:

Шевченко вдавався до найрізноматніших способів римування, руйнуючи канони традиційної поетики та використовуючи багатючий досвід усної народнопоетичної творчості. Це міг робити тільки визначний майстер високої поетичної культури, яким, безумовно, був український народний поет.¹¹

На закінчення огляду праць, що споріднені з нашим дослідженням, згадаємо ще підсумкову статтю „Поетична майстерність Тараса Шевченка“ Петра Одарченка у збірнику „Шевченко“,

⁸ „Збірник праць дев'ятої наукової шевченківської конференції“, Київ, 1961, стор 83 - 101

⁹ Галина Сидоренко, „Віршування в українській літературі“, Київ, 1962, стор. 74

¹⁰ „Збірник праць п'ятої наукової шевченківської конференції“, Київ, 1957, стор. 30 - 37.

¹¹ Там же, стор. 37.

річник 3 (Нью-Йорк, 1954) та книги „З творчої лабораторії Т. Г. Шевченка“ (Київ, 1959) Є. Ненадкевича і „Шевченкове слово та поетичний контекст“ (використання займенників у поезіях Т. Г. Шевченка) П. Петрової — видав Харківський університет 1960 р. Обидві книги проливають багато світла на Шевченкову поезику. Наше дослідження ми свідомо скеровуємо до тем, на які окремих праць зовсім немає, принаймні про їх існування нам нічого не відомо. Отже, мова йтиме про епітет, метафору та звукопис, що є одними з найосновніших складників поезики.

ЕПІТЕТ

Епітет (від грецького слова epitheton) — це означення, або прикладка, що містить у собі „яскраве визначення речі або особи“¹². Епітет, висловлений звичайно прикметником чи дієприкметником, уживають для того, щоб надати людині, об'єктові чи якомусь явищу певної властивості, особливої виразності. Яскравий, добре допасований епітет — це один із засобів поетичного мистецтва, що створює пластичний образ, що відразу переносить читача в уяву поета, у створену ним візію.

Як же застосовував епітети Шевченко? На відміну від інших поетів автор „Кобзаря“ вживав їх помірно. Дуже часто зустрічаємо в нього твори тільки з двома — трьома епітетами. Дванадцятирядковий вірш „Ой сяду я під хатою“ та двадцятирядкова пісня „Утоптала стежечку“ написані без жодного прикметника. Нема чого й говорити про короткі поезії. Напр., „І день іде, і ніч іде“, один із Шевченкових шедеврів, не має жодного епітета:

І день іде, і ніч іде.
І голову схопивши в руки,
Дивуєшся, чому не йде
Апостол правди і науки? (543)¹³

До речі, серед деяких поетів та літературознавців поширена думка про те, що епітетами треба користуватися скромно, без нагромадження, бо занадто велика частота їх може перемішати картинні уявлення — вийде щось подібне до кадрів фільму, які несподівано затріпочуть на екрані. Проте не-

¹² І. Бойків, О. Ізюмов та інші, „Словник чужомовних слів“, Нью-Йорк, видавництво М. Борецького, 1955, стор. 164.

¹³ Цитати подаємо за виданням: Тарас Шевченко, „Кобзар“, вступна стаття академіка АН УРСР Максима Рильського, Київ, 1956. Надруковане в період десталінізації, це видання має всі (крім одного „Якби то ти Богдане п'яний“), поетичні твори Шевченка без скорочень і текстуальних фальшувань, дуже частих у попередніх советських виданнях. Навіть гострі анти-московські тексти в цьому виданні повністю збережені. Наступні видання „Кобзаря“, зі вступною статтею М. Рильського, також повні й текстуально надійні — таких видань появилось щонайменше кілька.

має такого поета в українській літературі, що не вживав би епітетів, бо цього вимагає сама природа нашої мови. Звичайна річ, є вони і в автора „Кобзаря“

Епітети ранніх поезій Шевченка, як і більша частина творчості, мають своє джерело в українському фолкльорі. Дні про широкий, верби високі, місяць блідий, личко біле, очі карі, хмари чорні (стор.3). Море, майже як правило, синє; при швидкому перегляді ми зустріли цей епітет аж сім разів на початку „Кобзаря“, а саме на сторінках 3, 8, 12, 39, 40, 45, 47. Ця кількість напевно збільшиться при уважному перегляді кожного рядка.

Ось ще кілька прикладів фолкльорних епітетів: орел сизий (47, 49), сльози дрібні (22, 26), дорога бита (6, 12), вітер буйний (8, 41, 50), піски жовті (26), калина червона (9, 10), сад зелений (14), або вишневий (24), тополя гнучка, струнка (36, 37), слово ласкаве (16), правда щира (16), лихо тяжке (29), горе люте (41). Приклади можна подвоювати й потроювати.

Традиційні епітети, взяті переважно з фолкльору, позначають майже всю ранню творчість Шевченка. Їх меншає в творах, написаних підчас арешту й на засланні, а в поезіях, створених після заслання, вони відходять на задній план.

Шевченкові епітети гранично точні, максимально допасовані, вжиті з великим тактом. Ця допасованість просто геніяльна в „Заповіті“ (277): степ широкий, Україна мила, лани широкополі, море синє, кров ворожа, що для підсилення отримує в передостанній строфі ще одне емоційне означення — вража; сім'я, до якої адресує поет свій „Заповіт“, — велика, вольна, нова. Під „великою“ розуміє поет об'єднану, соборну Україну, за його часу поділену між Москвою і Віднем. Дуже влучно проведено контраст у доборі епітетів: ворожа кров зля — з одного боку, а з другого — незле тихе слово від майбутніх читачів. Взагалі кажучи, контрасти характеристичні для Шевченка:

І од глибокої тюрми
Та до високого престола
Усі ми в золоті та голі (254).

Але вже в ранніх творах поета є оригінальні знахідки — епітети, що їх треба окреслити як суто шевченківські: вітер сердитий (3), діди високочолі (31), лани широкополі (277), правда п'яна (253), — усе це виходить поза межі народної творчості. Що пізніше, то частіше зустрічаємо в Шевченка його власні оригінальні епітети. Так, поруч традиційних означень появляються й такі, що надають віршеві яскравої свіжості:

Моїх кривавих тяжких сльоз
. чимало розлилось
На марне поле (300).

Знахідка марне підсилює безнадійну розпач, що на якусь хвилину охопила поета у в'язниці.

В пізніших віршах Шевченка трапляються справжні відкриття, яким позаздрив би кожен великий поет світової слави:

І небо невмите, і заспані хвилі.
І понад берегом геть-геть
Неначе п'яний очерет
Без вітру гнеться (384).

Справді, які своєрідні ці три епітети! Лише в західноєвропейських модерністів, що з'явилися яких п'ятдесят років пізніше, можна натрапити на такі перлини. У нашій поезії аж до „Сонячних клярнетів“ Тичини нічого подібного не було, бо ні ранній Олесь, ні Вороний, ані Чупринка не спромоглися на такі осяги. Шевченко ж написав свою поезію „І небо невмите, і заспані хвилі“ ще 1848-го р. на засланні, яке, до речі, окреслив іншим геніяльним означенням — незамкнутою тюрмою (384).

Серед типово шевченківських епітетів треба назвати щонайменше такі (крім згаданих вище): химерна воля (479), незрячі люди (499), самодержавний... плач (523), вбогодух (499), злозачаті (524), обікрадена земля (503), зубожена земля (294), неложні уста (495), велелюдні розпуття (258), сторукий (83), світ невечерній (263), срамотня... година (263), сукровата... кров (172), хвилі... живії гори (156), чорноброве свято (369), медоточиві уста (498), хитрошитий омофор (499), мережані сльозами вірші (448), кучеряві вірші (386).

Дуже вміло використовує Шевченко церковнослов'янські слова. Напр., у „Молитві“ по-новому зазвучали під пером поета складні прикметники злочинаючі і доброзидущі (527).

Треба зупинитися саме на цих складних прикметниках, що їх Шевченко вживав, передусім, для творення високого стилю. Серед певних кіл на еміграції поширена думка, на щастя в усній формі, про те, що київські неоклясики, блискучі майстри поезії, не плекали шевченківських традицій. Тим часом, коли порівняти вживання епітетів у Шевченка з одного боку і в Миколи Зерова й Максима Рильського з другого, то треба заперечити цю хибну думку. Складні прикметники в київських неоклясиків — це якраз і є продовження однієї з шевченківських традицій.

У Шевченка: місяць круглолиций (69), Дніпро крутоберегий (450), лани широкополі (277), або золотополі (451), дерева великолітні (346), громада вінценосна (354), чуприна святопомазана (354), язик велерічивий (498), уста медоточиві (498), омо-

фор золототканий, хитрошитий (499), царі хребтносилі (542).

У Зерова (цитую зі збірки „Камена“, Київ, 1924): дні недавні (стор. 11), предок староденний (13), пояс золототканий (15), блакить фосфорно-осяйна (19), степ широколанний (29). Цих прикладів знаходимо ще більше в збірці *Sonnetarium* (Берхтесгаден, 1948): спів різноголосний (81), плавні ясновербі (83), струги стовесельні (92), літо многосонне (95), літа скороминущі (110), Київ золотоглавий (141), диво білоколонне (141)...

У Рильського (цитати за тритомником із 1955-го року): лан злотопоясний (69), плавба блакитнокрила (85), дощ благбуханний (104), мак сновійний (110), слова огнекрилі (128), гнів життєтворчий (138), лани широкополі (257), слова громовозвукі (258), ріки ясноводі (259)...

У Павла Филиповича (за збіркою „Поезії“, Мюнхен, 1957): чаклун (сонце) огнеокий (51), пісні яснозорі (55), ріки срібноосяйні (64), покоління гострозоре (91).

Не можна не згадати ще й того факту, що Зеров повторив ужите Шевченком слово „днедавній“ („Кобзар“, 451) і створив своє власне широколанний за методом Шевченка, а Рильський повторив „широкополі“ (див. вище).

У Михайла Ореста, вдосконалювача стилю київських неокласиків, складні прикметники зустрічаються дуже часто. Таким чином, мимоволі напрошується висновок: шевченківська традиція вживання складних прикметників жила й розцвітала в київських неокласиків ще більшою мірою ніж, наприклад, у Тичини та інших сучасних поетів.

Вживання складних прикметників проливає світло на зв'язок поезії Шевченка з давньою українською літературою. Григорій Сковорода, вірші якого „списував“ молодий Тарас, та інші поети козацько-гетьманської доби не цуралися подібних епітетів, продовжуючи церковнослов'янську традицію, перейняту ще з античних часів. Так, знаходимо у Сковороди: добросердечне слово, благовонне поле, богоборний, чужоюсторонний, темнозрачне небо, складкогласні музи.¹⁴

* * *

Про Шевченкові епігети треба зробити такі висновки:

1. Почавши з традиційних прикметникових (дієприкметникових) означень, зачерпнутих із народної творчості або з арсе-

¹⁴ „Хрестоматія давньої української літератури“, упорядкував О. І. Білецький, Київ, 1952, стор. 461 - 466. Див. також двотомник творів Г. Сковороди, Київ, 1961.

налу сучасної йому романтичної поезії, Шевченко цим не задовольнявся; він шукав і успішно знаходив оригінальні, тільки йому притаманні епітети.

2. Шевченко орієнтувався на живу народну мову, але свіdomo переймав також традиції давньої української літератури, зокрема щедро вживав складні прикметники.

3. Шевченкова традиція вживання складних прикметників знайшла вдячний ґрунт у творчості сучасних українських поетів, зокрема київських неоклясиків та їхніх спадкоємців.

МЕТАФОРА

„Слова або вирази, вжиті в переносному значенні, називаються тропами“. „Троп, що виникає внаслідок перенесення властивостей одного явища на інше за ознакою подібності, називається метафорою“, — таке визначення дає літературознавець Н. Тарасенко.¹⁵ Проф. П. Волинський визначає майже так само: „Метафора (грецьке *metaphora* — перенесення) — образний вислів, в якому ознаки одного предмета чи дії переносяться на інший за подібністю“.¹⁶

Метафори в українській літературі відомі здавна. Ще в „Слові о полку Ігоревім“ читаємо: „Чрѣна земля подѣ копыты костью была посѣяна, а кровію польяна; тугою въздоша по Руской земли“¹⁷, що в перекладі Л. Махновця сучасною українською мовою значить:

Чорна земля під копитями
кістьми була засіяна,
а кров'ю полита:
тугою зійшли вони по Рускій землі!¹⁸

Тут бачимо дві зразкові метафори, створені поетом дванадцятого сторіччя. Вислів „зерном засіяна“ він переніс на „кістьми засіяна“, а звичайне „врунами зійшли“ — на „тугою зійшли“. Останній вислів якнайкраще передає мистецьке узагальнення: родичі поляглих русичів у жалобі по своїх рідних. Таким чином, вислів „тугою зійшли“ — економний, оригінальний і талановито створений образ. Недарма ще „Арістотель уважав майстерність метафор ознакою таланту письменника“¹⁹.

У Шевченка вже в ранніх творах впадає в очі багатство та оригінальність метафор. Наприклад, „Іван Підкова“ (44 - 46) має їх щонайменше тринадцять! Наведімо всі ті образні вислови, зазначаючи в дужках звичайні, себто джерельні матеріали:

¹⁵ Н. Тарасенко, „Деякі питання поетики“, Київ, 1959, стор. 68 і 75.

¹⁶ П. Волинський, „Основи теорії літератури“, Київ, 1962, стор. 139.

¹⁷ „Слово о полку Ігоревім“, серія „Бібліотека поета“, Київ, 1955, стор. 36.

¹⁸ Там же, стор. 55 - 56.

¹⁹ В. Лесин, О. Пулинєць, „Короткий словник літературознавчих термінів“, Київ, 1961, стор. 167.

- 1) ревіли гармати (звичайно реве лише худоба чи взагалі тварини або звірі);
- 2) лягло спочити козацьке біле тіло (замість — поховано козаків);
- 3) могили з вітрами говорять (звичайно лише люди говорять);
- 4) свідок слави (могила) з вітром розмовляє;
- 5) лихо танцювало (звичайно лише люди танцюють та ще хіба навчені тварини);
- 6) журба в шинку мед, горілку поставцем кружала (лише люди п'ють; крім того, журба не пила, а кружала);
- 7) синє море звірюкою то стогне, то виє (стогнуть лише люди та деякі тварини, а виють лише собаки та вовки);
- 8) ходім погуляти! (останнє слово вжито в значенні повоювати з ворогом);
- 9) висипали запорожці (висипають лише зерно, борщ і т. п.);
- 10) грай же, море! (грають лише на музичних інструментах);
- 11) де то будь роботі (де бути битві);
- 12) кругом заревілю (див. примітку до першої метафори);
- 13) закипіло синє море (звичайно вода кипить лише на вогні).

Отже, метафори виконують важливу роль для створення образу, що робить зорове враження і відбивається в пам'яті читача на тривалий час. Вони, майже як правило, запам'ятовуються. У поемі „Гамалія“ метафора

Зареготався дід наш дужий,
Аж піна з уса потекла (152)

робить не тільки зорове, а й емоційне враження. Читачі миттю уявляють собі Дніпро у вигляді вусатого велетня, водоспади нагадують їм велетенські вуса, з яких унизу — від реготу — з'являється слина.

Про Дніпро Шевченко висловлюється метафорично в багатьох творах. У „Гайдамаках“ „пороги ревуть, розсердились, щось страшне співають“ (53), Дніпро на нас розсердився, бо плаче Україна (53). У „Заповіті“ його названо ревучим (277). А яке оригінальне ось це метафоричне порівняння:

Між горами старий Дніпро,
Неначе в молоці дитина,
Красується, любується
На всю Україну (385).

Таку чудову картину малює Шевченко для того, щоб дати контраст, щоб підкреслити, що поряд

У тім хорошому селі:
Чорніше чорної землі
Блукають люди (385).

У „Катерині“ пластично змалювано завирюху, що ревла й стогнала, а потім утомилась. і позіхає (30). Читач відразу уявляє людину, що позіхає від втоми. Там же сонце зайнялось (себто почервоніло) і надувся вітер (31) — все це як підготовка до змалювання нової хуртовини.

Метафори в Шевченка, як правило, суворо підпорядковані загальному настроєві у вірші, композиції твору. Як елегійно, в ласкавих тонах починається розгорнений образ у ліричному творі „За сонцем хмаронька пливе“:

За сонцем хмаронька пливе,
Червоні поли розстилає
І сонце спатоньки зове
У синє море: покриває
Рожевою пеленою,
Мов мати дитину (428).

Тут не випадкові здрібнілі слова „хмаронька“ і „спатоньки“ — адже незабаром буде порівняння „мов мати дитину“. Далі „туман, неначе ворог“ змінює настрій, „оповіє тобі душу“, що не знатимеш, „де дітись“. При цій нагоді доречно пригадати поезику імажиністів, напр., Б. І. Антонича чи росіянина С. Єсеніна. У них часто буває таке нагромадження метафор, що за ними губиться повний зміст: твір не доходить до читача як суцільна картина, а лише сліпить мерехтом барв, як яскравий калейдоскоп. У Шевченка ж дві-три метафори, два-три порівняння цілком вистачальні для короткого вірша. Вони виконують роль складників для творення суцільного змісту, що його поет хоче донести до читача.

Поміркованість у користуванні метафорами не залишає Шевченка навіть тоді, коли він перебуває в найвищій екстазі надхнення, коли слова ринуть вулканічною лавою, вергаючи громи на виродків:

Прорци своїм лукавим чадам,
Що пропадуть вони, лихі,
Що їх безчестіє, і зрада,
І криводушіє огнем,
Кровавим, пламенним мечем

Нарізані на людських душах,
Що крикне кара невсипуща,
Що не спасе їх добрий цар,
Їх кроткий, п'яний господар,
Не дасть їм пити, не дасть їм їсти (524).

Тільки дві метафори є в цьому уривку (перша охоплює 3 - 6 рядки, а друга — у вислові „крикне кара“). Але без них поетів осуд не мав би виняткової емоції і патосу обвинувачення, що досягається ще й церковнослов'янськими „прорци“, „чада“, „безчестіє“ і т. п.

Полум'яність добірного, образного слова, „божого кадила, кадила істини“ (які гарні релігійно-метафоричні вислови!) застосовує Шевченко також у звертанні до матері „святого си-на на землі“ в поемі „Неофіти“:

Ридаю,
Молю, ридаючи, пошли,
Подай душі убогій силу,
Щоб огненно заговорила,
Щоб слово пламенем взялось,
Щоб людям серце розтопило (480).

Знову ж таки — без метафор Шевченкове слово не говорило б вогненно, не бралось би полум'ям і не розтоплювало б людські серця, перетворені в кригу. Саме тому поет ставить слово на сторожі (498) німих рабів.

Оскільки ми повели розмову про серце, не можемо поминути Шевченкової „модерністичної“ метафори — з а к р и й, с е р ц е, о ч і (195). Уперті противники новаторства навіть тепер твердять, що серце, мовляв, очей не має, хоч на виставках модерністів нашого віку таких образів повно. Але український поет ще 1844 р. нагородив серце очима!

Про серце в автора „Кобзаря“ є інша метафора, якій позаздрить не один модерніст західнього світу:

Серце жде чогось. Болить,
Болить, і плаче, і не спить,
Мов негодована дитина (497).

При цій нагоді варто звернути особливу увагу на оригінальне порівняння з допасованим епітетом „негодована“, що стосовно до дитини якнайкраще збуджує конкретне уявлення.

У „Кавказі“ серце оживає і сміється (253), в іншому творі воно одпочине (344), як тільки поет гляне на Україну, а в „Марині“ носить Шевченко свою героїню, неначе цвяшок, в серце вбитий (371).

Метафоричність мови — одна з характеристичних прикмет Шевченкового мовостилу. Поет сіє свої сльози, щоб із

них зійшли й вирости ножі обоюдні (172), сіє слово й розум, щоб колись-то були добрі жнива (537) — розвинулось українське письменство. У „Гайдамаках“ поет показує вози залізної тарані (70), себто шаблі, потім кров'ю домальовує, освічує пожаром Україну, а в „Чигирині“ скородить списами московські ребра (171). Зате якою лагодою повиває Шевченко свої образні пейзажі, використовуючи для цього порівняння, рідні сестри метафор:

- I. Хати біленькі виглядають,
Мов діти в білих сорочках
У піжмурки в яру гуляють (319).
- II. В садочку, квітами повита,
На пригорбі собі стоїть,
Неначе дівчина, хатина (502).
- III. . . тополі на вигоні
Стоять, мов дівчата
Вийшли з Оглава ватагу
З поля виглядати (428).
- IV. Над Трахтемировим високо
На кручі, ніби сирота
Прийшла топитися в глибокім
В Дніпрі широкому отак
Стоїть одним-одна хатина.
- V. З Трубайлом Альта між осокою
Зійшлись, з'єднались, мов брат з сестрою .
(321).

Не цурається Шевченко й гіперболічних метафор. Наведемо одну з них із елементами іронії:

Добра чимало
Вони творили на землі,
Ріками сльози розлили,
А кров морями (457).

Приклад метафори-оксюморона ілюструє проф. Волинський такими словами автора „Кобзаря“:

Од молдованина до фінна
На всіх язиках все мовчить (255).²⁰

Це якнайкраще передає дійсний національний стан неросійських народів у російській імперії царів Романових.

²⁰ П. Волинський, цитовано вище, стор. 145.

Як вище було згадано, метафора — один із видів тропа (грецьке *tropeo* — зворот, вислів). Її завдання — збудити уяву читача, внести конкретизацію у змальовування образу. Майже завжди метафора викликає емоції, чуттєві уявлення. Шевченко знав потаємну силу цього тропа і майстерно його використовував. Його метафори дуже різноманітні, добре продумані і зміло вкраплені в контекст віршованого твору, залежно від обставин. З цього погляду Шевченкова творчість — багатюще джерело до студій для тих, хто прагне опанувати високе мистецтво поезії.

ЗВУКОПИС

Тепер уже визнано, що Шевченко не завжди писав легко, стихійно виливаючи на папір свої думки (раніше тільки так думали), а й надавав словам і висловам доброго шліфування, іншими словами, віршувальної майстерності, що — як правило — створює відповідне слухове враження.

При першому ж читанні творів Шевченка вголос наше вухо розрізняє якесь майже плянове чергування звуків. Теоретики літератури класифікують ці явища як алітерації (повторення однакових приголосних), асонанції (повторення однакових голосних), анафори (повторення однакових слів на початку віршованих рядків, строф, речень чи окремих висловів) тощо. Українське слово „звуконис“ охоплює всі ці значення.

Здається, найулюбленишим звуконисом у Шевченка є повторення літери Л. Літературознавці не раз уже цитували відомий рядок „Неначе ляля в льолі білій“ (346) і т. п., але досі ніхто, крім проф. Дмитра Чижевського, не підкреслював, що поет від перших до останніх творів послідовно користувався засобом повторень. Напр., систематичне повторення літери Л у сполучі з О чи И (в усіх цитатах цього розділу ми ставимо великі літери лише для ілюстрації звуконису, свідомо уникаючи їх в інших випадках):

серце рвалОся, сміяЛОсь,
виЛИвалО мову,
виЛИвалО, як уміЛО (14).

Шість В і три М доповнюють цей майстерний зразок звуконису, що ніби підсумовується ще й внутрішньою римою трохи нижче:

серце мліЛО, не хотІЛО
співать на чужині

У тому ж самому вірші, „Думи мої“, де зміна настрою зумовлює зміну ритму, як це часто буває в Шевченка, зустрічаємо інший зразок алітерації чи пак однолітерності:

бо вас Лихо на світ, на сміх породило,
поливало сльози чом не затопили,
не винесли в море, не розмили в полі?
не питали б Люди — що в мене болять?
не питали б, за що проклинаю долю . . . (13).

Немає сумніву, що в цьому останньому прикладі алітерація зумовлена самою природою української мови: поет, мабуть, і не думав про неї, як про віршувальний засіб. У всякому разі наявність літери Л надає віршеві, зокрема його „тяжкому“, ніби навмисне порваному ритмові, плавкості й текучості. Анафоричне НЕ, вжите п'ять разів, виконує тут функцію підсилення запиту.

Майже в кожному вірші Шевченка можна знайти бодай кілька повторень літери Л з виразною метою звукопису, хоч цього звичайний читач напевно не помічає. Беремо зразок алітерації з епілогу до „Гайдамаків“:

сумно-сумно гайдамаки
залізную силу
поховали; насипали
високу могилу;
заплакали, розійшлися,
відкіля взялися (107).

Треба додати, що наявність двох складів СУ в першому рядку, двох СИ в другому й третьому, як і двох З в другому та трьох З в останніх рядках, також являє собою подобу звукопису. До цієї категорії треба віднести ще й наявність двох літер П у третьому рядку, до яких добре допасовується ще й П у слові „заплакали“.

Ще один зразок добре продуманої алітерації, в якій літера Л пронизує своїм солов'їним звуком кожен рядок:

було колись в Україні —
ревіли гармати;
було колись — запорожці
вміли панувати.
панували, добували
і славу, і волю —
минулося; осталися
могили по полю (44).

Звернімо нашу увагу на інший чудовий уривок із вірша „На вічну пам'ять Котляревському“, написаний ще 1838 року.

сонце гріє, вітер віє
з поля на долину;
над водою гніє з вербою
червоно каліну.
на каліні одинокі
гніздечко гойдає (10).

Перш за все, відзначмо внутрішні рими в першому й третьому рядках; повторення складу Ві передає повів вітру; звукопис ЛІЯНА — ЛИНУ в другому рядку, ОНУ — ИНУ в четвертому і ИН — ИН у п'ятому надають гарної евфонії чи пак милозвучности всьому уривкові. До речі, ця інструментація підсилюється ще й наявністю Н у словах „сонце“ і „гне“ Можна говорити також про дві літери В у третьому рядку, як про збагачення звуконаслідування, в додаток до вислову „вітер віє“. Не можна спускати з ока також двох ЕР у першому рядку і двох ЕР у третьому й четвертому. Нарешті, зупинімось на останніх двох рядках: КА — КЕ — КО якоюсь мірою безперечно грають; також не випадкові, з погляду алітерації, три Д там же. Анафоричність Г у вислові „гніздечко гойдає“ сама по собі дуже милозвучна. Кінець рядка пускає луну ОЙ — АЙ у слові „гойдає“. При цій нагоді пригадаймо вже багато разів цитований рядок „Гармидер, галас, гам у гаї“ (313) чи, мабуть, ніколи не згадуваний метафоричний вислів „Нема голій школі волі“, де три ОЛІ навмисно вжиті з явною метою плавкості у вислові.

Як бачимо, твори Шевченка дуже милозвучні — саме тому близько ста його віршів стали народними піснями. Микола Лисенко прагнув покласти на музику весь „Кобзар“, і тільки його нагла смерть, спричинена заборонаю українського культурного життя в Києві, не дозволила йому здійснити цей задум.

На початку ХХ-го сторіччя в російській поезії символісти ламали пера, наввипередки показуючи свій звукопис і відкриваючи символи у звуках. Блок, Бальмонт і Брюсов приписували собі епохальні відкриття, а малорос К. Чуковський, що, до речі, пробував досліджувати й Шевченкове віршування, співав їм дзвінкі дитирамби. Бідолахи й не знали (або не хотіли знати!), що Шевченко найменше шістьдесят років раніше за них чудово знав таємниці віршування — саме те, що робить вірш мелодійним, привабливим, чарівним. Треба підкреслити, що цю таємницю знав уже двадцятичотирирічний Шевченко, що в той час тільки наблизився до академії мистецтв, що не мав ще й відпускної грамоти, отже був кріпаком. Звідки дістав наш поет таку блискучу науку віршування? Від української народної пісні, чи не найбагатшої своєю мелодійністю серед пісень інших народів. Геній Шевченка інтуїтивно відчув, де йому треба було шукати вчителя.

Звукопис — це не самоціль у постичній творчості Шевченка. У нього звукопис іде в парі з тим, що він зображує.

РеВе та сТоГне ДніР шиРокий,
сеРДитий ВіТеР заВиВа,
ДоДолу ВеРби Гне Високі,
ГоРами ХВилю підійма (3).

Порахуйте і порівняйте, читачу, великі літери, а потім вразно прочитайте всю строфу. Чи треба кращого звукопису,

щоб уявити собі пластичність цієї яскравої романтичної картини?

Поєднання кількох алітерацій у двох суміжних рядках відбувається в Шевченка без надмірності, помірковано, з великим тактом. Наведемо два таких приклади:

1. там Родилась, гаРцюВала
козаЦькая ВоЛЯ (14).

(три ЛА зі спорідненням ЛЯ; два м'яких Ц; два В; два Р).

- 2 СТеп і СТеп, Ревуть поРОГи
і моГили-ГОРи (14).

(три Р; два ОГ і одне споріднене ГО; крім того, СТ повторено, а тричі вжита літера П створює враження алітерації).

Без перебільшення можна сказати, що Шевченко притягає кожен звук до участі в звукописі. Загально відомо, наприклад, що глухі шиплячі приголосні в піснях не завжди бажані. Сл. п. композитор М. Фоменко, складаючи музику до моїх текстів, завжди просив уникати „сичання“ й „шипіння“. Тим часом Шевченко майстерно їх повторює:

несхай думка, як той ворон,
літає та кряЧе,
а Серденько Соловейком
ЩебеЧе та плаЧе
ниШком — люди не побаЧать (15).

Тут три ЧЕ, одне ЧА, двоє С та два споріднених звуки Ш і Щ цілком укладаються в гарну гармонію, як це дуже часто буває в автора „Кобзаря“, напр., із носовими:

що коНає гетьмаНщиНа,
НеповиННо гиНе (325).

Ось інший зразок блискучого використання шиплячих приголосних, що допомагають поетові зобразити глибоку віру в перемогу правди:

смійся, лютий враЖе!
та не дуже, бо все гине, —
слава не поляЖе;
не поляЖе, а розкаЖе,
що діялось в світі,
Чия правда, Чия кривда
і Чиї ми діти (42 -43).

Не можна не занотувати ще й того, що тут повторюються такі сполучення: ВДА, ДІ (споріднене ТІ). Крім того, блискуче подана анафора в останніх двох рядках.

Дуже влучно використав Шевченко зубні приголосні у сполучі з губними в „Заповіті“:

похоВайТе Та ВстаВайТе,
кайдани порВіТе
і Вражою злою кров'ю
Волю окроПіТе (277).

Треба додати, що й чотири Р ужито з явною метою звукопису. Перший і третій рядки мають внутрішні рими.

Наведений уривок із „Заповіту“ — це майстерне поєднання змісту й форми, в основу якої входить і звукопис. Я інакше не можу розуміти В як Вітер - зрив - повстання, а Т — як гніТ, під яким закріпачений український народ зціплював зуби. Три АЙ у перших двох рядках чудово передають заклик до повстання. Мимохіть окремі звуки набувають у моєму сприйманні особливого символічного значення, хоч я не поділяю клясифікації А. Шлегеля, мовляв, А — червоний колір, О — пурпуровий, І — блакитний і т. п. Якби свого часу Верлен, Маярме та інші французькі модерністи знали про існування милозвучної поезії Шевченка, вони проголосили б Тараса своїм учителем.

Звуконаслідування чи пак юноматопею плачу пророка Єремії можна почути в таких рядках Шевченка:

і не плачу й не спіВАЮ,
а ВИЮ соВОЮ (276).

Повторення літери П, у сполучі з анафоричним НЕ у першому рядку добре сприяє цьому звукописові.

Вислів гніву й осуду відчувається в іншому уривку, де майстерний звукопис Шевченка набирає патосу Біблії. Звертаючись до Бога, немов біблійний Мойсей, Шевченко викриває перед ним тих, що

НеутоМленНие ПоклоНи
за КРажу, за війну, за КРов,
щоб БРАтню КРов ПРолити, ПРосять
і Потім в дар тобі ПРиносять
з ПожаРу ВКРадений ПоКРов! (256).

Наведені приклади, гадаю, достатньо ілюструють велике віршувальне мистецтво Шевченка. Ніхто з його сучасників не вмів ним володіти. Напр., Олександр Пушкін майстерно орудував евфонією віршування, але звукописом користувався рідко („Эхо“). Адам Міцкевич іноді вживав звукопису (напр., в описі полювання в поемі „Пан Тадеуш“). Але обидва вони не дорівнюють Шевченкові в умінні невимушено орудувати алітераціями, асонанціями, хоч, може, й перевищують українського поета з погляду суцільності й послідовності стилю. Політичні умови гальмували розвиток нового українського письменства, в якому саме Шевченкові довелося стати батьком майже всіх наших стилів.

Повторення звуків, що є основним засобом звукопису, часто переносить Шевченко на слова та окремі вислови. Загально відомо, що весь чар поезії „Садок вишневий коло хати“, одного з найпростіших творів поета, полягає в пластичності кожного рядка. З приводу цього твору та „Із-за гаю сонце сходить“ (396), проф. Д. Чижевський справедливо зауважив: „що поет будує цілі вірші на постійних повтореннях“:²¹

Садок вишневий коло хати,
Хрущі над вишнями гудуть,
Ілугатарі з плугами йдуть,
Співають ідучи дівчата,
А матері вечерять ждуть.

Сім'я вечерея коло хати,
Вечірня зірнька встає.
Дочка вечереять подає,
А мати хоче научати,
Так соловейко не дає.

Поклала мати коло хати
Маленьких діточок своїх;
Сама заснула коло їх.
Затихло все, тільки дівчата
Та соловейко не затих (300).

Формальні традиції Шевченка (як, очевидно, й інші) дуже поширені серед сучасних передових поетів. Звукописом у шевченківському розумінні користувалися Григорій Чупринка, ранній Павло Тичина, Максим Рильський, Михайло Орест та інші визначні поети. Ним користується Євген Маланюк. Зокрема творчість М. Ореста може служити вдячним матеріалом для студій над звукописом.²²

КІНЦЕВІ ЗАВВАГИ

Епітет, метафора, звукопис — усе це з'явилося в Шевченка в наслідок щоденної, наполегливої праці. Навіть на засланні поет виношував свої вірші, обдумував, і вже потім записував їх у захлавлену книжку. Помиляються ті, що гадають, ідучи за народницькою традицією, нібито Шевченко так собі легко й просто творив шедеври — глянув, подумав, написав і поставив крапку. Мовляв, геніальні люди ніколи не в'яжуть себе такими дрібницями як звукопис, метафора і т. п. Напередодні останньої війни нам доводилось бачити деякі Шевченкові рукописи в Києві. Є там і поправки, і перекреслення, і варіанти — видно

²¹ Дмитро Чижевський, „Історія української літератури“, Нью-Йорк, УВАН, 1956, стор. 430.

Розділ про звукопис первісно був надрукований у „Збірнику матеріалів“ Канадського Наукового Товариства імені Шевченка, Торонто, 1962, стор. 63 - 71. У цьому виданні його поширено й дещо перероблено.

вперту працю. Особливо це помітне в рукописах після заслання, коли поет підготовляв до друку нове видання своїх творів. Напр., 1858 р., переробляючи „Відьму“, поет удосконалював текст, кілька разів переробляючи його:

Перша редакція:

І на руках і на ногах
Од стужі кров повиступала.

Остання редакція:

На ногах
І на руках повиступала
Од стужі кров; аж струпом стала
(286).

Чому поет поробив текстуальні зміни й доповнення? Ясна річ, заради звукопису. У першій редакції перший рядок не викликав жодних застережень — Шевченко його зберіг, хоч і почав із переносу чи пак enjambement. У рядку „Од стужі кров повиступала“ сполучення приголосних СТ було повторене. Цього, мабуть, не вистачало авторові поеми „Відьма“, тому він змінив слова так, що згадане сполучення фігурує аж чотири рази. Крім того, тричі вжито літеру Р. І текст значно покращав.

О. Ненадкевич, у кого ми беремо порівняння згаданих варіантів, з приводу зміни зауважує: „Це посилює зорову виразність, рельєфність змальовуваного образу і поглиблює його емоційність (емоційність) — Я. С.)“.²³ На жаль, він нічого не говорить про звукопис: недобачив чи, може, побоювся, чого доброго, обвинувачення в формалізмі?

Подібно удосконалив Шевченко одну метафору в поемі „Царі“.²⁴

Перша редакція:

Журиця в німоті Іерусалим.

Остання редакція:

Дрімає, сумує Іерусалим (355).

Перший варіант був немилозвучний, правопис слова „журиться“ ненормативний, до того ще й наголос неправильний, отже читач міг наголосити перший склад, як це звичайно ми робимо, і порушити ритм. Шевченко змінив „журиця в німоті“ на „дрімає, сумує“ — ритм став чітким, метафора покращала, а рядок набув мелодійности завдяки звукописові МАЄ — МУЄ + М наприкінці; крім того, три йотовані звуки Є і двоє Р додали й свою частку до творення плавкості вислову.

Наведімо ще один приклад, у якому під час перерібки твору „За сонцем хмаронька пливе“, крім інших складників, блискуче замінено епітети.²⁵

²³ Є. Ненадкевич, „З творчої лабораторії Т. Г. Шевченка“, редакційна робота над творами 1847 - 1858 рр., Київ, 1959, стор. 41.

²⁴ Там же, стор. 86.

²⁵ Там же, стор. 165.

Перша редакція:

А туман, ниначе ворог,
Закриває море,
І знову тьма, і не знаєш,
Де дітись в світі.
А ніч темная та чорна
І довго до світу.

Остання редакція:

А туман, неначе ворог,
Закриває море
І хмароньку рожевую,
І тьму за собою
Розстилає туман сивий,
І тьмою німою
Оповие тобі душу,
Й не знаєш, де дітись (428).

Перш за все, уривок поширено. У першій редакції була „ніч темная та чорна“ — епітети традиційні, заяложені, мало виразні. Шевченко цей рядок зовсім вилучає, натомість уставляє образні вислови „туман сивий“ (епітет оновлено!) і „тьмою німою“, де — крім свіжого епітета — створено внутрішню риму. Остання редакція стала шедевром, але не відразу, а в наслідок праці. Талант, помножений на працю, дав добрі наслідки.

Таких варіантів у Шевченка безліч. При чому, остання редакція завжди поліпшує текст. Проф. Л. Білецький, що взяв першу редакцію за основу для перевидання чотиритомового „Кобзаря“;²⁶ безумовно зробив велику помилку. Треба було брати останній, вдосконалений самим автором варіант, а перший дати в примітках, що звичайно й робиться в академічних виданнях.

* * *

У нашій книжці про велич Шевченка²⁷ ми вже вказали на те, що поетична майстерність автора „Кобзаря“ гідна подиву. Посідаючи афористичність вислову, глибину чуття й думки, поет уміє створити добрий звукопис, оригінальні епітети, пластичні метафори. Отже, велика історично-політична роль творчости Шевченка в розвитку української нації, його визвольні ідеї в боротьбі за справедливість і свободу для всіх народів світу стали популярними тому, що його твори несуть на собі яскраву печать високого поетичного мистецтва. Велич Тараса Шевченка не була б світовою, український поет не піднявся б до рівня найбільших творців світу, якщо б він не володів таємницями поезики. Форма творів допомогла авторові „Кобзаря“ донести до читачів значливість глибокого змісту, його пророчого послання. „Як“ і „що“ себе взаємно доповнили — і Тарас Шевченко став безсмертним.

²⁶ Тарас Шевченко, „Кобзар“, I - IV, Вінніпег, УВАН, 1952 - 1954.

²⁷ Яр Славутич, „Велич Шевченка“, Вінніпег, УВАН, 1961.

М. ВЕРЕС

ПОЕТОВЕ СЛОВО

Умер поет . . Умер співець чудовий,
І в серці біль — не з нами вже Тарас.
Та залишилося повік між нас
Його пророче невмируще слово.

Крізь рінь заграв, крізь буряні літа
Воно пройшло одвічний час неволі
І в наші дні над степом проліта
По кожному українському роздоллі.

Просте і сильне, рвійне і відважне,
Рушій запеклих з ворогами січ,
Неначе сурми бойовитий клич,
Мов звук фанфар хвилююче-звитяжний

Чи в силі хто спинити його гін,
Як меж немає злетам полум'яним?!
І слово мчить простором понад Дін,
І чуть його далеко поза Сяном.

Ширяє грім над обр'ями лютий,
Грядучих передвісник грозовиць.
І множаться бунтарні крики птиць
Уздовж і вшир лиманами Славути.

А в небі передранішня зоря,
З-за хмари виступаючи криваво,
Вогнем карбує вірші Кобзаря
Про волю, воскресіння і про славу.

Читайте їх! Живіть крилатим словом,
Гартуйте дух, в серцях любов ростіть
І слово це девізом запишіть
На прапорі піднятій малиновім.

Лиш той із вас, хто любить, хто міцний,
Мов криголам, розкидає тороси,
І тільки той, пройшовши буревій,
У небеса знесеться альбатросом.

Хай грім гримить, а ви у лаву злиті
Чеканьте кожний без вагання крок
Йому назустріч, як учив Пророк
Давно колись в своєму заповіті.

І коли ви — сини степовиків —
Здолаєте грозу на небосхилах,
То буде ваш найкращий із вінків
Тарасові на канівську могилу.

АЛЬБОМ „ЖИВОПИСНА УКРАЇНА“ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Перша подорож Тараса Шевченка з Петербургу в Україну навесні 1843 р. була переломовим моментом у його мистецькій творчості. Коли в Петербурзькій Академії, в 1841-1843 роках, він намагався опанувати кольорит в олійному малярстві й не мав успіхів, не зважаючи на інтенсивну працю над собою й допомогу професорів (К. Брюлов), в Україні раптом відчув кольорит і знайшов себе вповні, як маляр-кольорист, створивши високоякісні портрети Маєвської, П. і Г. Закревських та інші. Портрети ці вартісні не тільки високою технічною майстерністю, але й своєю досконалою вибагливістю, а разом скромністю й мистецькою простотою, глибокою духовістю й надзвичайним кольористичним досягненням.

Черговим великим досягненням Т. Шевченка було відкриття пейзажу підчас цієї подорожі в Україну; він розвинув і розробив пейзаж, як окремий жанр.

Правда, Шевченко й раніше цікавився пейзажем, використовував його у своїх композиціях та ілюстраціях. Уже 1840 р. разом зі своїм товаришем К. Йоахімом ходив він на Смоленське кладовище „лопухи змальовувати“, а підчас прогулянок на Петровський і Крестовський острови змальовував „чорну ялинку“ й „білу березу“, однак це ще не можна назвати пейзажами. Ним ще не є тло композиції „Хлопчик із собакою в лісі“, також композиція „Циганка-ворожка“ або „Катерина“, бо вони виконані з пам'яті в майстерні скоріше нагадують театральні декорації. Також не можна вважати справжніми пейзажами тла до його ілюстрацій „Знахар“ Г. Квітки-Основ'яненка та до циклу ілюстрацій „Истории Суворова“ Повний пейзаж дала Шевченкові тільки Україна і вже по дорозі він починає, хоч досить не сміливо, зарисовувати найбільш характеристичні об'єкти олівцем у своєму альбомі: етюди дерев, а далі й пейзажі „Вдовина хата“, „Хата біля річки“, „Краєвид над річкою“, „Краєвид Києва“, „Київ з-за Дніпра“, „Дальні печери“ та інші. Такі ескізи, як „У Києві“ (дорога обсаджена деревами) та „Виду-бецький монастир“ — вже наскрізь серйозний пілхід до пейзажу, як окремого жанру, і були використані для альбому „Живописна Україна“, як офорти. Ідея альбому „Живописна Україна“ зродилася в Шевченка дуже рано, ще в час, коли він починав свої студії в Петербурзькій Академії, а назріла остаточно, коли приїхав в Україну, відвідав рідну Керелівку (так поет називав село Кирилівку). У вересні 1843 р., побував на Хортиці, де „мудрий німець картопельку садить“, в Чигирині й Суботіві, оглядаючи „убогі руїни“ гетьманської столиці. Тоді перед його очима ще виразніше звичалися „мученицькі тіні наших нещасних гетьманів“, і ще глибше він болів над долею України, що „обідрана, сиротою понад Дніпром плаче“. Тоді в Шевченка остаточно завершився політичний світогляд і тверда постановка

безкомпромісової боротьби з москалями, що жорстоко поневолили український народ політично й соціально, створивши в Україні справжнє пекло, що перед ним виглядало блідим пеклом геніального твору Данте. Тоді то Шевченко вирішив ударити своєю творчістю усією силою по основах московської імперії і, як український патріот, відстоювати завзято українську духовність і в образотворчому мистецтві. Тоді то утвердилася в ньому постанова видати альбом „Живописна Україна“, над яким почав працю, коли знову повернувся до Петербургу в лютому 1844 р., щоб закінчити студії в Академії. Про цей останній рік Шевченка знаємо дуже мало. Видно, не багато наснаги вкладав він у них, бо з того часу майже не маємо праць, за винятком „Натурника“, нарисованого олівцем та вуглем, що був програмовим рисунком. Треба догадуватися, що все його ество полонила ідея „Живописної України“. Як чистий ідеаліст та полум'яний ентузіаст української справи, бажав він, крім геніального пое-

Москаль і смерть.

тичного слова, промовити до народу теж своєю мистецькою творчістю — образами. В листі до О. Бодянського (з 13-го травня 1844 р.) він пише:

Чи я Вам розказував, що я хочу рисувати нашу Україну? Коли не розказував, то слухайте. Я її нарисую в трьох книгах: у першій будуть види, чи по красі своїй, чи по історії прикметні, а в другій — теперішній людський бит, в третій — історія. Три естампи вже готові: „Печерська Київська Криниця“, „Судня в се(лі) рада“ і „Дари Богданові і українському народові“.

Кожного року мало виходити десять таких картин-офортів. Шевченко щиро вірив, що цей його задум сповнить своє завдання — промовить до душ приспаних земляків: збудить їхню національну гордість, зверне увагу на красу батьківщини і на її прекрасний побут, нагадає їм світлу бувальщину й викличе тугу й бажання повернути „козацьку славу“ — стати знову вільним господарем на своїй землі. „Живописна Україна“ мала мати подвійну роль — національно освідомлювати земляків та піднести їхній культурний рівень, щоб таким чином виробляти в них естетичний смак. Дохід із цього видання Шевченко хотів використати на викуплення своєї родини з кріпацтва. У своєму подорожньому альбомі він мав досить матеріялу для композицій. Коли уважно переглянемо ескізи Шевченка в цьому подорожньому альбомі на згадану тему, то побачимо, що він дуже солідно готувався до цієї праці. Крім п'ятих ескізів до „Старостів“, трьох до „Судньої ради“ й по одному ескізові до картин „У Києві“, „Видубецький монастир“ і постаті москаля до „Казки“ („Москаль і смерть“), бачимо два ескізи до „Дарів в Чигирині“, „Киево-Межигірського монастиря“, постать селянина для „Судньої ради“ і ще декілька ескізів на історичну тему, що теж мабуть були призначені для „Живописної України“. На жаль, більшість цих підготовчих ескізів не збереглося до наших часів. Шевченко всеціло віддався ідеї виготовлення цього альбому і прямо з подивугідним запалом узявся до праці. Доказом цього є те, що приїхавши до Петербургу наприкінці лютого 1844 р., вже в травні мав закінчені три картини в офорті: „Судня рада“, „Дари в Чигирині“ й „Печерська криниця“, що її пізніше замінив пейзажем „У Києві“. Тоді він почав завзяту кампанію в справі передплати „Живописної України“, а маючи таких ширих приятелів, як О. Бодянський, княжна В. Репніна, князь Цертелєв та інші, вірив, що видання матиме успіх. Цей задум спочатку був широкий, бо мало вийти три книги — по одній на рік, в кожній по 10 офортів великого формату, а під кожним короткий текст з поясненням картини, ліворуч по-українському, а праворуч по-французькому. Тексти ці мали писати О. Бодянський та П. Куліш, але після всього написав їх сам Шевченко.

До якого ступеня Шевченко перейнявся цією ідеєю, свідчить його лист до князя М. Цертелєва: „Якби мені Бог поміг докончить те, що я тепер зачав, то тоді склав би руки та й у

Видубецький монастир

домовину. Було б з мене, не забула б Україна мене мізерного“. Первісний плян був далеко ширший, бо Шевченко плянував дати картини найважливіших подій з історії України — від заснування Києва, пізніше зредукував княжу добу й хотів починати від князя Гедимина по упадку козацької держави. В результаті, вийшов тільки один зошит „Живописної України“ з шістьма офортами: „Дари в Чигирині“, „Судня рада“, „Старости“, „Видубецький монастир“, „У Києві“ та „Казка“ („Москаль і смерть“). Розглядаючи ці шість гравюр-офортів, слід відзначити, що всі вони дуже високої мистецької якості, як під композиційним і технічним так під оглядом незрівняної світлотні. Глибоко вражає нас картина „Дари в Чигирині“ що в ній Шевченко дуже переконливо показав велич і могутність української козацької держави. В скупі освітленій гетьманській світлиці три чужоземні послы, турецький, московський і польський, нетерпеливо очікують рішення козацької ради, що відбувається в сусідній залі під проводом гетьмана Богдана Хмельницького, як видно, серед дуже бурхливих дискусій. З ясно освітленої залі, крізь широку арку, що при ній стоять два кремезні та озброєні вартові-козаки, продирається світло до передпокою, де чекають послы. В центрі, на столі, багаті дари для гетьмана від володарів цих трьох держав. Ліворуч сидить досить упевнено московський посол, з другого боку стоїть нетерпеливо турецький посол, з довгою, сивою бородою і ятаганом за поясом, а праворуч під стіною сидить польський посол із міною непевності на обличчі. На головній стіні висить ікона й перед нею горить лампадка, а на бічній — картина невмирущого

„Козака Мамая“, Шевченко досконало відчув і відтворив інтер'єр гетьманського палацу й показав стиль раннього козацького барокко, пристосованого до українського дерев'яного будівництва. Майстерне, прямо по-рембрандтієському використання світло-тіні надає картині надзвичайного враження. Композиція не відповідає повністю історичній події, бо хоч послі з різних держав приїжджали до гетьмана Б. Хмельницького, але не в той самий час, і разом мабуть не зустрічалися. Однак картина ця відзеркалює певну добу. Беручи до уваги її високомистецький рівень, вона є прямо безконкурентною і завжди матиме велетенське значення для нашого історичного мистецтва. Всякі здогади й інтерпретації, мовляв, ця картина представляє момент, коли козацька рада винесла постанову — злучитися з московським царем — зовсім безпідставні, бо „Дари в Чигирині“ позначені датою 1649 р., тобто на п'ять років раніше від злочасного Переяславського договору, що став могилою для України.

Друга картина, „Судня рада“, — наскрізь психологічна. У ній Шевченко дуже вірно змалював український народній побут і показав прадавній звичай, коли сільська рада сама судила всяких переступників і коли народ підпорядковувався справедливому рішенням старих дядьків, не думаючи шукати „справедливості“ у вищих, часто чужих, „інстанціях“. Картина ця передовсім чудово скомпонована та має досконалу симетрію. На подвір'ї, на тлі ясно освітленої хати, відбувається суд. В центрі сидить найстарший селянин, мабуть голова громади, праворуч від нього два дядьки—радні, а ліворуч обвинувачувач з піднято гордо головою та обвинувачений, що, з почуття провини, спустив голову вниз. На дальшому пляні, зліва дві постаті, що їх мало цікавить справа й думають чим скоріше чкурнути до корчми, а під хатою, з другого боку, міський панок товмачить селянинові листа, що мабуть прийшов з „уезду“ московською мовою, якої селянин не розуміє. На обличчях головних осіб, зокрема голови, видно, що вони розв'язують досить поважну справу. Вдалині видно церковні бані. Шалені світло-тіневі контрасти на стіні хати й на поодиноких персонажах просто подивугідні. З огляду на досконалу композицію, вірну передачу сцени, як і передачу характерів поодиноких персонажів і неперсвершені світло-тіневі ракурси ця картина також своєю незрівняною технікою виконання може належати до найкращих зразків не тільки українського, але й світового мистецтва, зокрема гравюри.

Великий композиційний хист виявив Шевченко в картині „Старости“, поставивши в центрі самого жениха, майже як повну силуету. Сцена показує останній момент церемонії сватання, коли мати приймає від молодого „хліб святий“, а дочка вже дала йому хустку. На покутті при столі сидить батько, склавши руки, й повагом докінчує розмову зі старостами, типовими українськими дядьками, повними гумору, що вже мабуть

добре хильнули тієї „варенухи“. З сіней виглядають неспіливо дві постаті, мабуть, молодші члени родини. Знаючи досконало селянський побут, Шевченко змалював цю сцену з надзвичайною переконливістю, а майстерна світлотінь надає картині відповідного настрою та незрівняної мистецької вартости.

Своїм наскрізь романтичним настроєм викликає сильне враження в кожного глядача „Видубецький монастир“. Цю картину слід уважати шедевром у пейзажі, зокрема в архітектурному. На тлі надзвичайно ефективного неба і серед буйної зелені, на Дніпровій кручі, стоїть церква св. Михайла, збудована ще 1088 р. князем Святополком, Михайлом Ізяславичем, а коли Дніпрові хвилі загрожували їй руїною, в 1199 р. за князя Рюрика Ростиславича її реставрував і забезпечив славний архітектор Петро Милоніг. В XVI-му сторіччі відновив її митрополит Могила, а востаннє ця церква була реставрована 1765 р. і в такому вигляді з неї виконав рисунок Тарас Шевченко, мабуть, у жовтні 1843 р. Ця композиція теж симетрична, але не тільки в рисунку, а також у світлотіні. Сильно освітлений один бік церкви і, ніби випадково, але навмисне поставлена ясна пляма хмарки в центрі неба, що є тлом для бані церкви. Світло сконцентроване посередині картини, на деревах перед монастирем і на першому пляні, де пасуться корівки. Картина так скомпонована, що коли б її прямокутник перетяти навскіс, знизу вгору, то верхньою частиною буде небо з Дніпром, а спідньою — берег і круча з деревами, монастир же поєднує обидва трикутники. Але серед багатства зелені все таки домінує монастир. У цій картині чудово використана світлотінь, а градація тонів дерев прямо безконкурентна. Висока круча на ближчому пляні гармонійно доповнює цю чудову картину. На першому пляні людська постать та дві корівки, одна з них пасеться, друга лежить на траві. На Дніпрі жвавий рух човнів. Шевченко не любив краєвидів без живих постатей і завжди їх оживляв, як не людьми то звірятами, або птицями. „Видубецький монастир“ належить до найкращих цього роду творів на тлі європейської образотворчости.

На картині „У Києві“ міста взагалі не видно, бо це дорога над берегом Дніпра обсажена деревами, але самі дерева так чудово виконані, з таким вірним характером і багатством вальорів — контрастів і нюансів, що рідко кому зі світових мистців вдалося з таким хистом їх намалювати, хіба що голландські мистці могли б конкурувати з Шевченком. Краєвид теж оживлений людськими штафажами на березі й пароплавом на Дніпрі. На цій картині мало елементів, вона досить лаконічна, але відчувається в ній велике багатство й незрівняна краса природи, що кожного глядача мусить хвилювати до глибини.

Остання картина альбому „Живописна Україно“ — це „Москаль і смерть“, що її з цензурних причин Шевченко назвав „Казкою“. Картина на ясному тлі з українським типовим краєвидом зображує край села з деревами, вітряками й хатою, перед якою

стоїть дядько. „Москаль“ — це ніякий москаль, це не „лапотник“, тільки чисто український тип. Це жертва московського імперіялізму. Відслуживши в солдатах яких 25 років, захищаючи у війнах ворожого царя й „отечество чуже“, той українець змарнував свій найкращий вік, втратив здоров'я й ногу. Після всього повертається в рідні сторони, де вже його мабуть ніхто не жде і на краю рідного села доганяє його смерть. Але „москаль“ смерті не боїться. Він частенько заглядав їй у вічі в час довгої солдатської служби. Він зустрічає її з гумором, частуючи „лубенським тютюнцем“. Взагалі з цієї картини не видно жаху смерті, переважає гумористичний настрій. Але гумор цей трагічний. Смерть зображена скелетом, в українській селянській плахті й очіпку та з невідступною косою, прекрасно скомпонована в цій картині. Так уявляв собі смерть народ. Це знаменита сатира на московський імперіялізм; такими типами вислужених „москалів“ часто нанизана й поетична творчість Т. Шевченка, постатями наскрізь драматичними.

„Живописна Україна“ вийшла друком зі згаданими шістьма офортами, наприкінці 1944 р., і на цьому видання припинилося, хоч Шевченко оголосив, що в 1845 р. вийдуть дальші картини-офорти: види Чигирин, Суботова, Батурина, Покровської січової церкви, „Похорон молоді“, „Ой ходив чумака сім рік по Дону“, „Перезва“ (народній обряд), „Жнива“, „Іван Підкова у Львові“, „Сава Чалий“, „Павло Полуботок у Петербурзі“ та „Семен Палій у Сибіру“. На жаль, до реалізації не прийшло ніколи. Були тільки виконані рисунки „Чигирин“, „Суботів“ і „Батурин“, але в офорті Шевченко вже їх не зробив. Цей чудовий і надзвичайно вартісний альбом залишився тільки в маленькому зошиті з шести картин-офортів. Неуспіх цього прецінного видання слід приписати частинно несприятливим обставинам, тобто замалій свідомості й байдужності земляків та приятелів, що з них тільки єдина княжна Варвара Репніна енергійно взялася до діла попуризування альбому. Сам Шевченко спочатку живо рекламував „Живописну Україну“ в пресі, але практичного підходу до справи він не мав і часто змінював свою думку. Зрештою, його завданням було творити, а не рекламувати. Треба було нашим інтелектуальним і свідомим землякам якнайширіше допомогати, чого, на жаль, не сталося. Тому головну вину за припинення цього видання треба приписати таки нашим недбалим землякам, сучасникам Шевченка, що, не вмівши належно оцінити вартості „Живописної України“, цієї неоціненної перлини, не піддержали великого задуму гениального автора. Вони вчинили велетенську шкоду для образотворчості й української національної ідеї взагалі.

Всі шість картин в альбомі „Живописна Україна“ виконані технікою офорту. Треба дивуватися, як і де міг Шевченко за такий короткий час навчитися й опанувати цю дуже трудну й складну граверську техніку, коли в той час у Петербурзькій Академії взагалі офорту не вчили, за винятком гравюри на міді сухою голкою, що її викладав проф. Уткін. Однак, слід знати,

що Тарас Шевченко цікавився питанням репродукційних засобів, в тому числі й гравюри, майже на початку академічних студій. Вже в 1842 р. він виконав за допомогою гальваногравії рисунок до „Короля Ліра“ В. Шекспіра, але до цієї техніки, хоч першу її спробу виконав блискуче, вже більше не повертався. Зате він напевно вже тоді знав літографію, дереворит, мідерит, сталерит та інші засоби техніки. Однак, для альбому „Живописна Україна“ він шукав шляхетнішого засобу, за допомогою якого можна б відтворити найніжніші нюанси оригіналу. Він знайшов його в офорті — старому рембрандтівському способі. Годі однак ствердити, хто дав Шевченкові перші вказівки офорту, але в кожному випадку не Академія. Напевно дістав їх приватним шляхом. Правда, офорт — цю стару граверську техніку — знали даліско раніше деякі професори Петербурзької Академії, особливо українці, як теж знали вони й інші роди граверства. Літографію знав добре В. Боровиковський, а офорт знав М. Козловський, що свого часу випустив свій альбом офортів. Цей засіб знали О. Венеціанов, К. Брюлов, Ф. Бруні та професор скульптури барон П. Клодт фон Югенбург, що хоч займався офортом тільки з аматорства, знав його краще за інших професорів. Можливо, що Шевченко від нього перейняв цю техніку приватним шляхом. Нарешті техніку офорту знали товариші Шевченка, В. Штернберг, О. Козлов та інші. Від когось із них він міг її перейняти. А що мав хист швидко схопити й геніяльно опанувати кожну незнану йому галузь мистецтва, то вже в цих перших своїх офортах до „Живописної України“ дійшов до такого мистецького верхів'я.

Засвоїти техніку граверства — це не значить стати справжнім гравером, бо для цього треба довгої підготовки, щоб опанувати не тільки технічне ремесло, але й дух, стиль та інші прикмети граверства. І тут можемо сміливо сполягати на виїнятковий талант Шевченка надзвичайно швидко все сприймати й повністю збагнути. Правдоподібно Шевченко мусів раніше пильно студіювати старі гравюри та їх техніку зі всяких естампів, що їх багато було в Академії, в Брюлова й інших професорів та в Царському музеї (пізніше Ермітажі). Зокрема мусів він глибоко простудіювати офорти Рембрандта. Досі наші дослідники по-різному підходили до питання Шевченко й Рембрандт: одні твердили, що він дуже рано підпав під всевладний вплив Рембрандта, другі знову доводили, що Шевченкові взагалі не були доступні твори Рембрандта. Тим часом, хоч би як заперечували впливи цього голландського генія, все ж його світлотінь таки заважила на мистецькій творчості Шевченка, зокрема на офортах. Це ми бачимо виразно в трьох працях до „Живописної України“: „Дарн в Чигирині“, „Судня рада“ й „Старости“, хоч не без цього впливу теж „Видубецький монастир“. Найвиразніше помітні впливи Рембрандта в „Автопортреті зі свічкою“ з його наскрізь-рембрандтівською світлотіню. Хоч Шевченко обрав собі за ментора передовсім Рембрандта, він пильно студіював теж твори інших мистців-граверів, зокрема офортистів і використав їх для

своєї самостійної граверської творчості в офортах для альбому „Живописна Україна“ Крім високої мистецької вартости, ці офорти позначені безмежною любов'ю до України й до всього українського, тому вони мають і матимуть завжди неоціненну вартість. „Живописна Україна“ — це епохальна поява зі щиро-українською тематикою, надзвичайно високими композиційними й технічними якостями, незрівняною світлотінню і передовсім чисто українським духом. Вона започаткувала нову добу не тільки в українській образотворчості, а й в образотворчості всієї тодішньої царської імперії та середню-східньої Європи. Своїми офортами до „Живописної України“ Шевченко вписав нову, блискучу сторінку в історію українського мистецтва, що започаткувала відродження українського граверства й мала далекосяжне значення на розвиток майбутньої української графіки.

Олександра ЧЕРНЕНКО

ШЕВЧЕНКО НА КАМЕНІ

Німіє слово рідне у серцях знебулих
з пересіту дочасних благ і втіх,
і тоне в чужини глибокому намулі
на просторах розгублених доріг.
А він сидить могутній,

велетнем незрушним . . .

В обіймах творчої снаги чоло
знов хоче розбудити збайдужілі душі.

На камені тут віще слово ожило!

І, голосний, він думами в піснях іскриться,
що з серця наболілого лились,
що —

наче блискавок вогненних громовиця —
всю безнадійно-хмарну розривали вись.

І буде він так довго —

голосом сумління,

лягатиме на душі,

мов тяжкий тягар,

чиї ми діти,

свідчити незмінно,

тривожити,

судити,

наче володар,

аж внуки невмируще слово заповіту
визвольним чином понесуть на прапорах,
і дух його спокійний —

променистим світлом —

засяє на безмежних небесах!

Пам'ятник Шевченкові у Вінніпезі, 1961.

З ШЕВЧЕНКОВОГО СЛІВНИЦТВА

Слово „каземат“

Не зважаючи на пророблену працю над вивченням Шевченкової мови, ще досі багато проблем залишилося неясними в шевченкознавстві. Це зокрема торкається Шевченкового слівництва (лексики).

Одне зі слів, що його досі не просліджено належно в Шевченка — слово „каземат“.

Новіші видання Шевченкового „Кобзаря“, а зокрема видання за редакцією проф. Л. Білецького („Кобзар“. УВАН, Тризуб, Вінніпег 1953. том II, стор. 89), дають наголовок над 13 віршами Шевченка, написаними „В третьем Собственном Его Величества Канцелярин Отделении“: „В казематі“. В давніших виданнях „Кобзаря“, як от у виданні з 1867, в виданнях Доманицького, Сімовича та інших цього наголовка немає. Немає його й у „Грамматично-стилістичному словнику Шевченкової мови“ Митрополита Іларіона (Вінніпег, 1961).

Із загальних словників ні словник Желеховського, ні Грінченків не нотують цього слова. За нашим відомом — на основі картотеки Етимологічного словника — перший увів його в лексикографію Zenon Кузеля в своєму „Словарі чужих слів“ (Чернівці, 1910). На стор. 141 цього словника читаємо:

„Казамата есп. склеплені пивниці і в'язниці в твердинях; тяжка тюрма“.

„Словник чужомовних слів“ І. Бойкова, О. Ізюмова та інш. (передрук у Нью-Йорку, 1955) містить іншу форму й інакше пояснення:

„Каземат, фр. — кам'яна будівля в фортеці чи в'язниці з склепінням для найважливіших злочинців (стор. 188)“.

Як бачимо, обидва словники подають не тільки різні форми цього слова, але й виводять його один із еспанської, а другий із французької мови.

Немає сумніву, що до української мови це слово дісталось з російської. Воно прийшло десь у 19-ому столітті разом із тюрмами, що їх царський уряд будував у Росії й поза нею. У російській мові воно відоме з часів Петра I й дісталось туди з французької або німецької мов: фр. *casamate*, нім. *Kasamatte*. Західньо-європейські слова походять із італійської мови, де вперше вжив слова *casamatta* в 1520 році Ніколо Макіявеллі (1469 - 1527), відомий флорентійський політик і письменник.*

Для слова „каземат“ в італійській мові немає в науці якогось одного пояснення. Деякі вчені виводять його з грецької, де *хасмата* — „пропасть“, а даліше „замкнуте місце“. Інші вчені зв'я-

* У творі: „Arte della guerra“, кн. 7.

зують його таки з італійськими словами: каса „дім“ і матта „очерет“ (за етимологічним словником Алессіо-Баттісті).

Останнім часом етимології італійського слова касаматта присвятив довшу статтю проф. Роберт А. Галл із Корнелського університету. Стаття надрукована в журналі Американського Лінгвістичного Товариства „Ленгвідж“ (том 38, стор. 270-273), де докладно розглянуто всі пояснення цього слова й його різновидів у італійській та інших західньо-європейських мовах. Відсилаємо туди всіх, хто цікавився б дещо ближче історією та походженням цього слова.

Галл виходить із первісного значення „каземати“ як заслонної буди для гармат, що первісно (1159) була рухома, а опісля вбудована в оборонних місцях як постійний захисний будинок (1483). З часом розвинулося модерне значення слова „тюрма“ й воно в цьому сенсі розширилося в європейських мовах, включно з слов'янськими. В українській мові — поза Шевченком — майже ніхто не вживав цього слова й тому його немає в загальних словниках. Треба думати, що в майбутньому повному „стилістично-граматичному“ словникові Шевченкової мови воно знайде своє місце й відповідне пояснення.

Леонід ПОЛТАВА

КАНІВ

кантата

I

Дніпро пропливає
У мариві синім
Пливуть каруселею села й міста .
Повз Канівську кручу пливе Україна,
Мов усміх на скорбних устах —
Мов усміх
На скорбних
Устах;
Повз Канівську кручу пливе Україна —
Країна твоя золота.

І соняшник журно
За сонцем слідкує,
І, важко зідхаючи, суне рілля
Сама вже не відає, де заночує
Оця безталанна земля!

Сама вже не відає, де заночує
Твоя безталанна
Земля.

В багатому краї —
Сніги та руїни
По краю гуляє червоний капрал
Повз Канівську кручу іде Україна
Етапом кудись за Урал!

Капрал!

За Урал!

II

„Гайдамаки не воины, —
Разбойники, воры,
Пятно в нашей истории“ —

„Брешеш, людоморе!
За святую правду-волю
Разбойник не стане,
Не розкує закований
У ваші кайдани
Народ темний!“

Голос Тараса Шевченка:

Я став на цій кручі
У буряній тучі, —
Як церква, яку ти спалив,
Як слово, яке ти скував,
Як пісня, яку сплюндрував;
Як усміх дитячий,
Як матері голос,
Як Рідного Краю незрізаний колос,
Як вибух гранати! —
Я став!

Я став на цій кручі,
Як заклик пекучий,
Як гнів неминучий,
Як Господа учень —
Я став!

Хор:

„Кайдани порвіте
І вражою злою кров'ю
Волю окропіте!“

І вражою —
Окропіте!

Злою кров'ю —

Окропіте!
Волю окропіте,

Волю окропіте,
В о л ю !

III

Вночі, коли весь світ навколо холодне
І важко снігами куриться Сибір, —
З далеких сторін, з берегів Альбїону
На Канівську кручу приходять Шекспір.

Вночі, коли корчиться втомлена криця, —
Ген-ген в Україні здригається путь
І, стягів піднявши палкі блискавиці,
Полки запорожців у Канів ідуть!

Вночі, коли чути прокльони мільйонів
І зносяться крила визвольних пожеж, —
Ти йдеш з Вінніпегу,
Ти йдеш з Вашингтону,
Ти з цілого світу у Канів грядеш!“

„Ще не вмерла Україна“ —

Не вмере, не загине,
Не вмере Україна:
Переможе свята правда,
А неправда згине!
Переможе свята воля,
А неволя — згине!
Переможе краща, краща, краща доля —
А недоля — згине!
А недоля — з г и н е !

Музика Олега Стратичука
Листопад, 1963.
Нью-Йорк.

Люстрація В. Залуцького до поеми „Відьма“ Т. Шевченка

ЗАЧИН*

Нагриміли
на сонце орли,
вогнеокі, залізнопері,
щоб розрити чорнозем полів,
і серця,

і доми;
мов звелася
з смолистих глибин
королева підземних імперій,
і послала на зелень землі
травовбивчі дими.

Дні,
мов ночі
пурпурних примар;
навіть місяць — рожа пожарів.
Як збагнути свій ранок — свій жах?
Як любити, рости?
У кутках уст дитячих,
як згар,
ввік тремтітиме спогад кошмарів,
і назавжди відбились в очах
смертоносні хрести.
Продзвеніли,
закуті з злобу.

Прогудів, риданням проклятий,
кістяками кварталів їх крок,
кістяками років;
і той час
неначе

не був —
але як від мислей відтяти
на канавах розсвічену кров
зляканих юнаків?

Як забути
смертей смітники:
ніжність рук
і усмішок ласку,
і покрите шипучим вапном
запитання в очах?

---

* Цей фрагмент — пролог до поеми „Пасія Себастьяна Чорного“ про синів і дочок другої світової війни -- твору, над яким автор тепер працює.

Як нам
слухати слів метких,
що про людство заводять казку,
ідеалів блакитнять пано,
про братерство брязчать?

Луни відстрілів
вмерли в житах,
у підвалах,
у вулиць мурах,
не кривавить вже ранений сніг,
лиш остались слова,
хай розкажуть
одно життя
у рядках неспокійних,
похмурих,
хай в них буде ридання і сміх,
половіддя і шквал.

Левко РОМЕН

ДУХ НІЯГАРИ

О, духу сил могутньої ріки,
Що навкруги обгукуеш околи! —
В обладу взяв мене твій гук лункий, —
Снагою вже бринить і дух мій кволий!

Годуеш птах поживою з тих риб,
Що з кручі їх вергаєш до безодні.
Дарма!.. хоч вир засмокче їх у глиб, —
Молитви птах почуті й досьогодні.

Ціна ж за них, безсилах плавунів —
Ширяльний лет понад осяйні доли!
Ті псальми птах уговкують твій гнів:
Ти жертвуєш усім живим, що кволе.

Своїм дощем — у пінявім стовпі —
Ти кропиш тих, що йдуть сюди з поклоном;
Вони на крик захоплень не скупі,
Застукані і гуркотом, і гоном.

Тож заклени, надхни на творчий змаг
І тих усіх, кого жахають кручі, —
Хай грізний грюкіт жертвовних наснаг
Стрясне серця на жертви неминучі!

Липень, 1962.

ВІДПОВІДЬ

Оповідання

Вони йшли в метушливій юрбі, Оленка і Мату. Була неділя. Пішоходами у напрямку до озера плавом пливли тижби людей. Поспішали на лоно природи — подихати свіжим повітрям.

Оленка ввесь час весело щебетала до Мату. Йй було приємно з ним. Бож і він син понсволеного народу, він — хорват. Найчастіше їхні розмови сходили, як він іноді казав, на „слизькі тори“, тобто — про визвольну боротьбу. Мату охоче ті розмови підтримував, і це Оленці подобалось, а особливо багатр оповідав про свої пепреживання та пригоди, коли його батьківщину поневолювали комуністичні „югослави“ (це слово, видко, дуже його дратувало).

Але тепер він був чомусь не дуже говіркий. Оленка воліла пішки пройти тих кілька вулиць до озера. Вони й не квапились. Говорила більше Оленка. Мату озивався лише скупими фразами.

Ось вони вже й на пристані. Зійшли на пароплавчик. Оленці не хочеться сідати. Стоїть і дивиться вперед. Острівець, за-кучерявлений вербами, кущами верболозу, помітно більшає, росте перед очима, контури й кольори виразнішають. Гляне назад — довга мережка хвиль розбігається ретязьками, псширюється і тягнеться за пароплавом по водному плесі химерним хвостом, що чимдалі поволі никне, зливається з поверхнею води.

— Отак зникають дні за днями, — каже Оленка.

Мату дивиться то на неї, то на хвильки, — мовчить, не посміхнеться. „Що з ним?“ — думає Оленка, цим трохи занепокоєна.

От уже й на острівці. Тут скрізь уторовані стежки, приємно по них пройтися. Але й людно тут, аж тісно.

— Оленко, — каже Мату, — зійдімо трохи набік. Навіщо нам штовхатись у натовпі?

— Добре, ходімо, — погоджується Оленка.

Звернули, пішли травниками. Далі — попід кущами, а там кладки чи лавки якісь.

— Це на те, — каже Мату, — щоб по них ходити, коли на-весні повінь буває.

На одній з кладок Мату запропонував сісти. Сіли поруч. Мату мовчить. Тоді Оленка до нього:

— Мату, чому ти сьогодні такий насумрений? Щр з тобою? Може якусь прикрість мав?

Мату тільки зідхнув і далі мовчить.

— Ага, це ти на мене сердишся. То вже признайся. . краще буде.

— Та... зовсім не те. Сказав би, але може ти будеш гнів-ватись...

Оленка засміялась.

— Таке вигадав. Коли я на тебе сердилась за слова? Кажі, але широко!

Тоді Мату до Оленки:

— Дай руку, Оленко, і ти відчуєш, що я широко кажу.

Лагідно взяв її руку і легенько стиснув. Оленка здригнулась, аж якийсь тремет по всьому тілі пробіг. Тремтіла і його рука.

— Добре, я слухаю, Мату.

І Мату почав здалеку, обережно. Що він тут у місті майже самотній. Що зустріч із нею він вважає за дуже щасливий випадок, що, отже, Бог милосердий до нього, коли дав нагоду пізнати таку людину, про яку він лише мріяв. Далі, змінивши тон на благально-пристрасний, майже вигукнув:

— Оленко, чи ти погодишся бути моєю?!

— Як то моєю? — спитала вражено Оленка, трохи відсуючись.

— Дружиною моєю! — уже тихіше додав Мату.

— Ага, он про що, — мовила Оленка і відразу спохмурніла, задумалась.

Мату, не випускаючи її руки, питально і zarazом тужливо дивився їй у вічі. Оленка, спустивши вії, мовчала. Потім підвелася, стиха промовивши:

— Ходімо!

Вони пішли мовчки попід кущами, тримаючись за руки. Через кілька хвилин Мату видушив благально:

— Оленко!

Оленка глянула на нього, трохи зашарілась і каже з урочистою повагою:

— Мату, не сердься на мене. Я тобі потім скажу, або краще — напишу. Почекай день-два. Хай я подумаю. Добре?

— Оленко, ти знаєш, що кожне твоє бажання я виконаю. Я чекатиму. Я знаю, — ти добра. . .

Після цих слів Оленка пожвавішала. Підвела очі на Мату і лагідненько:

— Годі про це, Мату. Краще про щось інше.

І почала оповідати про деякі розмови з робітницями, де вона працює. Ну, які ж є між ними нелюдяні — люті й жорстокі. Одна, з колишніх аристократок, аж сичала, як казала, що її дивує, чому за царського режиму „тих проклятих мазепинців“ не вішано! Це ж вони, мовляв, розвалили Росію.

— А я, — додала Оленка, — її потішила, що теперішній уряд „родіни“ то вже цілком її бажання здійснює: не панькається, а просто — розстрілює.

Але Мату слухав не уважно, був похмурий. Оповідала далі Оленка і про своїх подруг, що з них мало чи не всі уже повиходили заміж

— А я, бачиш, Мату, похапцем не хочу, — казала усміхаючись.

— Оленко, не кепкуй з мене, — озвався з болючою ноткою Мату.

„Коли це ми перейшли на „ти“? — подумала Оленка і не могла пригадати. А він таки справді добра людина. І лагідний, і врівноважений, не такий як інші.

Та ось уже стало вечоріти, блиснули лямпки понад стежками, хоч людей не меншало, а щоразу прибувало, і тоді Оленка й Мату пішли до пристані, щоб вернутися до міста. Це так „скомасдувала“ Оленка, бачачи меланхолійний настрій свого приятеля. Пароплавчиком ідучи, уже й Оленка мало озивалась до Мату. Мовчки їхали трамваєм до Оленчиної зупинки і тут вона заявила, що проводити її не треба, бо їй недалеко. Прощаючись, він широко потиснув їй руку і, як вона помітила, жагуче, але й благально, поглянув на неї. Оленка, шепнувши: „не журись, Мату“, стрибнула бадьоро з приступців трамваю.

Повернулась Оленка цього вечора порано, тож мала час і почитати. Узялася спершу за стенографію, що її вивчала, шукаючи можливості стати на твердіший шлях. Ні, чогось не йде до голови. Покинула. Узяла була якусь збірку поезій, але й поезії не доходили до серця.

„Еге, — подумала тоді, — Мату таки скаламутив мій спокій“. І вирішила раніш лягти спати. Вимкнувши світло та помолвившись Богові, як ще змалечку навчила її мати, лягла і знагла аж застогнала була, але хутко перемогла себе, схаменулась. Це з нею бувало тоді, коли тяжкий настрій мала і згадувалась їй тоді матуся, що так нагло, так несподівано згинула під час війни. Після страшної звістки про розстріл батька з нею сталось нервово потрясення... і за місяць її не стало... Ні, краще не згадувати про ці „подвиги“ німецьких „визволителів“, що методами чекістів гадали приборкати „ост“. Краще перед сном подумати про Мату. Як майбутній дружина — він ідеальний. Така делікатність. Така ніжність і сердечність. Так, — він дуже інтелігентний. Він знає, що вона пробує писати вірші. І ніколи не глузував з неї. Просив прочитати інколи, пояснити. „Я твою мову трохи розумію, — каже при цьому, — вона гарна. Та, мабуть, і вірші твої — також. Вони щирі. Я щирість, каже, найвище ціную. У наш вік щирости мало“... Так, так, любий. Більше тієї щирости у звірини, аніж людяности в людини... Але... І Оленка з напівдрімоти аж кинулась. Він — чужинець. Невже я свідомо на чужу стежку зверну... Матусю! Тату! Порадьте!

Припала до подушки. Долонями очі закрила... І попливли якісь жовті, зеленкуваті, сині кружальця. Відняла долоні з вогких очей... На стелі із-за штори значились ясніші смуги... А вона все думала й думала, і збентеженість не миналась. І не було твердості в думках. Лишень лякливі перескоки від „так“ до „ні“, то знову — навпаки. То мотив: жаль Мату — перемагав, то — інший: як, — зрада роду? .. крові? .. нації? Але припускала і вбачала при цьому різні комбінації. От стрічається їй „свій“. Зверху блищить мов полив'яний. Як його пізнати? Може то й тиран якийсь, що лише про людське око голубом лагідним

прикидається?.. А Мату ж... Боже мій, Боже!.. Той свій може бути й п'яниця — і довідаєшся про це, коли вже запізно буде!

Бо п'яниця та й неробітниця:
День і ніч він п'є,
А як прийде із шинку додому,
Мене молодую, б'є.

Пригадалися їй слова пісні. Либонь, що це явище не таке вже й рідке. Пісні — це документальне свідчення... А не приглянувшись — як пізнаєш. Такі — маскуються... Ох, не вмю під маску заглянути. Я ж у кожному хочу бачити добру людину... А Мату... ох, коли б він був українець!..

Довгенько бентежні думки шарпали її, аж поки поволі вона заснула. І от сниться їй. Вона сходить з літака, що приземлився десь посеред поля. Це ж бойовий літак. Гримить війна. Військо перед брамами Києва... Її стрічає батько — це її не дивує. Вона цілує батька в руку, а він її в чоло. „Оленко, — це батько до неї, — я знав, що ти будеш там, куди обов'язок кличе“. Оленка до нього: „А ви хіба сумнівались?“ Ось вона дивиться в далековид: будинки — періями, гостро височіють церкви, клубочиться стовпами дим і літаки круженяють. І постріли, і вибухи чути... А в серці радість росте: буде звільнена й столиця наша!.. Та враз — мов виляск грому. І вона прокинулася. Її струснуло. Розплющила очі — ті самі світляні смужки, що крізь нещільні штори з лихтаря із сусідньої вулиці на стелю падали. Прислухалась: поруч на столику почикує нишком будильник. Чи накручений? Попробувала, — ні. Накрутила. Ще тільки з опівночі звернуло. Поправила подушку — треба спати. А сон так виразно в очах стоїть. Батько Стрілянина Шлях на Київ! Аж серце тьохкає. Боже, хай це буде сон щасливий — хай швидше справдиться!

І знову сон нечутно бере її в свої обійми. Спить Оленка вже спокійно аж до ранку. Та як розвиднялось, раптом прокинулася, підвелась на ліжку, сіла. У кімнаті вже сіріло. Почала пригадувати — і пригадала: приснилась мати. Та не була вона ласкава й лагідна, як завжди, а якась похмура, сувора. З докором дивилась на неї. А потім каже (ці слова знов забрехали у вухах: „Не дочка ти мені, як підеш на чужі стежки. Чи ти чуєш мене?“ — допитується, і їй у вічі глянула та пильно-допитливо. „Мамо, мамо — я чую!“ — гукнула, зо сну жахнувшись, Оленка.

Сидить Оленка на ліжку, де й сон подівся. „Боженьку, чи й цей сон на добре?“ І вже більше не спала. Пішла вранці на роботу, а про сон цілий день думала, тяжко думала. Над вечір попросила свою „баску“ дозволити їй трохи раніш на літню відпустку виїхати. Та дозволила, бо праці було небагато.

Оленка вирішила поїхати на відпочинок до подруги Зіни (та вже „встигла“ вийти заміж) до м. К. І телеграфувала їй ще того самого дня. А ввечері сіла писати листа до Мату. Лист був ні закороткий, ні задовгий, а саме такий, щоб твердо й переконли-

во обґрунтувати головне: відповідь — ні! Просила не гніватись на неї, бож не вона тут винна, а „не нами створені обставини“.

„Будьмо друзями, як досі“, — кінчала так листа Оленка.

Мало не цілоденна їзда потягом стомила трохи Оленку, але, приїхавши до подруги, трималась вона бадьоро. Молодята радо й гостинно зустріли її, дали окрему кімнату і просили почувати себе „як удома“. І дійсно, Оленка за днів кілька перебування в новому оточенні цілком заспокоїлась, Була весела, дотепна. Щоправда, вона перед подругою нічим не виявляла, що їй довелося цими днями пережити. Чоловік Зінин удень ходив на роботу, отож подруги вдвох собі розважались, чим могли. Бувши Зіна в такому стані, коли чекають „бєбі“, потребувала більше спокою, тож Оленка з повним правом заступала господиню в багатьох господарських клопотах. Вони й радіо удвох слухали і газети читали, що їх господарі одержували, хоч Оленка більш сама переглядала і читала Зіні, якщо було в них щось цікаве.

Отож, слухавши раз Зіна Оленчине читання помітила, що та раптом стихла, а потім пошепки зойкнула: „ой!“

— Що там таке, Оленко? — запитала Зіна, заглядаючи в газету. І бачить — у газеті заголовок: „Деспєрата урятовано“.

— Оленко, — далі каже Зіна, — я гадала, що ти міцніші маєш нерви. Що ж тут особливе? — таж урятовано! — напівжартома каже Зіна.

— Так, урятовано

— О. та це, бачу, про твоє місто пишуть. А може й „деспєрат“ знайомий?

— На жаль!.. — прошепотіла Оленка.

— Цікаво! а може й мотиви знаєш? — питає Зіна, швиденько прочитуючи, що з озера врятовано чужинця, хотів життя собі вкоротити. Якийсь хорват, Мату Крніч.

— Ну, Оленко, кажи, якщо знаєш!

Оленка посунулась на край канапи, схилилась на бильце і каже:

— Сядь до мене ближче.

Оленка вже трохи заспокоїлась і стала оповідати, що цей саме хорват, її добрий знайомий, освідчився їй, але вона перед від'їздом сюди написала йому в листі тверде — „ні!“

— Мені його шкода, він гідний бути мені за дружину, але він — чужинець. І тому я — не могла.

— Зіну це вжахнуло.

— Оленко! То це ти така жорстока? А я ж тебе за янгола мала! Що ж ти наробила з тим юнаком! Ти життя йому занепастила!

— Почекай! — уже спокійно каже Оленка. — Я не спокуювала його, жодного флірту з ним не дозволяла собі. Він знав, що я для нього чужинка, як і він для мене. Я свідома того і гадала, що й він так само, що найвища мета подружжя — діти. І перший обов'язок матері — зростити і виховати дітей. Я так йому й написала: виховувати могла б лише як українських. І то-

му не хочу в'язати йому рук. Бо визнаю і поважаю його національну гідність. То скажи, яка тут моя вина? — закінчила трохи схвильовано Оленка.

Зіна чималим подивом дивилась то на неї, то на газету. Наостанці поривно встала. Підвелась і Оленка. Зіна мало не крізь сльози вигукнула: — „Оленко!“ — і, міцно обійнявши, почала її цілувати. Оленка від несподіванки трохи була збентежилась, але хутко оговталась і, сміючись, лагідно спитала:

— Отже, як, Зіно, — і далі винуєш у „жорстокості“?

Зіна, зітхнувши глибоко і жестикулюючи рукою, ніби цим підсилюючи свої слова, сказала:

— Ні-ні! . . . Ти — янгол добрий. Але прошу тебе, Оленко, — напиши йому ще раз . . . Поясни, що ти не хотіла образити, зневажити його, що тут об'єктивні причини.

Злегенька звільняючись із обіймів, Оленка стала в монументальну позу, а далі, вклоняючись, розвела театральну руки і каже:

— Заслона впала — моя роля скінчена. Але свашкам і порадницям слова ніхто не відбере.

— Хай буде но-твоему. Але кілька запитань.

— Добре, — каже Оленка, — хочеш в'яснити щось? Питай.

— Він знав, що ти пишеш вірші, ага, знав. Чи ти читала йому щось таке, що йому сподобалось?

— Та що ж там могло подобатись. Він тільки трохи нашу мову розуміє. Хіба. Почекай. Оповідав він про їхніх „устахів“. І я про них написала вірша, цей дуже йому сподобався.

— Ось бач, Оленко. Чи ж не міг він уже припускати, що ти поволі пристаєш на його „віру“, тобто можеш і заміж за нього вийти і полюбити його нарід?

— О, ні! Не давала я приводу так про мене думати. А навіть коли б він пристав на мою „віру“, то не хотіла б я мати перевертня, що душею, — чуєш, Зіно! — ніколи не може зріднитися я моїм народом.

Се Оленка сказала з таким притиском, що Зіна вражено спитала:

— То ти й серце на припоні тримаєш?

Оленка лагідно засміялась.

— Пригадай — і то добре сказано: „Дай серцю волю — заведе в неволю“. І серце треба кон-тро-лю-ва-ти! — сказала Оленка, останнє слово по складах „рубаючи“.

— Годі. Добре, Оленко. Твоя рація. Дай адресу — я сама до нього напишу.

— Та ж я написала все, і про твої „об'єктивні“ причини.

— Гаразд, — каже Зіна, — а я ще запевню його, що й „суб'єктивних“ причин тут нема. А саме: засвідчу в імені правди, що в твоєму „ні“ нема й тіні образи чи зневаги. Бож, Оленко, пам'ятай, що кожний мужчина щодо цього дуже вразливий.

Оленка задумливо подивилась на подругу.

— Не перечу. Розвіяти сумніви — не шкодило б. Коли гадаєш, що це полегшить його стан — пиши.

Ще довгенько приятельки, уже менш схвильовано, говорили про Мату. Зіна розпитувала про всі подробиці, що Оленка про нього знала. „Це на те, — пояснювала Зіна, — щоб знати, що і як писати в листі, щоб підбадьорити бідного Мату“. Зіна пройнялась великим співчуттям до нього. Отож і довідалась: — він сирота, самітний. Батько під час війни згинув у повстанцях, потім і сам Мату в „устахах“ був. При кінці війни вмерла мати, і тоді Мату, опинившись поза межами батьківщини, подався „за море“, до Америки. Був трохи відлюдком. За батьками сумував, бо дуже їх ідеалізував.

— Мабуть, він і мене ідеалізував, — із щирою простотою сказала при останку Оленка.

Зіна сама скомпонувала листа, Оленці навіть не читала, лише „тези“ його переповіла, коли заклеювала.

На другий день лист на адресу Мату від „приятельки міс Олени“ полетів летунською поштою.

М. І. МАНДРИКА

МАЙБУТНЄ

Минуть роки, а може і століття.
Багато діл людських покриє прах,
Та наше слово, вковане в граніти,
Яскритиме в відроджених літах.

І будуть чуйним гомоном бреніти
Далекі відголоси наших днів,
І наших правнуків далекі діти
Черпатимуть надхнення з наших слів.

Вінніпег,
18 березня 1962

КЕЛЬНСЬКИЙ СОБОР

Елисаветі Котмаср

Квітучий камінь прагне висоти,
Як білий лотос — древнього Єгипту.
О ні, не мощі, не склепіння крипти —
Буєє подвиг духа і мети!

Ще цим апсидам захватно рости,
Таїти навам самоцвіти скрипти.
О ні, не гін шумкого евкаліпту —
Ширяє вгору вибух ясноти!

Я часто мрію: прагерманська змога
Шукала в небі неземного Бога —
І гордо ствердла перед гнівом хмар.

Не кайся, душе! Ти змагавсь невсує!
Приймай Дажбога життедайний жар,
Що в сяйві сонця по землі прямує.

Кельн, 21 липня 1963.

* * *

Дубовий жар — душі моєї знак!
Він зогріває, наче Зодіак;
Спроквола, звільна, палко, снаговито
Дарує світові святкове мито —
Аж поки в бурі полум'я спохне!
І вже тоді не стримуйте мене,
Благих канонів праведні окуви.
Нехай назавжди в кожному рядкові
Хмільна жага поривчасто ясить
Міткому слову зваглу ненасить —
І пориває п'янь золотодзвонна
Цимбалів Хорса й арфи Аполлона.

Атенський Акрополь,
12 серпня 1963

Живих руїн скорботний бранець,
Я в гори йшов на дзвін цикад;
На скелі жар, немов спартанець,
Я став, не кидавшись назад.

І там, де повний плід оливи
З каміння пив глибинний сік,
Торкнув я, гордий і щасливий,
Білоколонний арки бік.

Я зрів, — на вирви мармурові
Ридали маки золоті,
Очима лагоди й любови
Із нав благали всі святі,

Щоб я, дознавши день лунавий,
Крізь їхні спалені уста
Вчув жах османської неслави,
Яку судила людства мста.

Мистрас, мертве місто,
14 серпня 1963

*

Падає, падає сніг,
Сковує мозок мороз.
Вітер лягає до ніг
Білою буркою гроз.

Плачуть берези в гаю,
Сосни ячать на грбах.
Живить скорботу мою
Смерти перейдений прах.

Гляну я, — мерла земля
Тоне в імлаву набрідь,
Зяє крізь голе гілля
Сонця погашена мідь.

Скоро вже в груди заб'є
Чистий, клечальний відчай.
Серце самотне моє,
Ридма ридай!

Едмонтон,
31 грудня 1963

Богдан МАЗЕПА

ІЗ ЗБІРКИ „ПОЛУМ'ЯНІ АКОРДИ“

*

З хаосу днів до вічності полину,
Усе минеться у своїй порі.
І може з мене тільки порошина
Зустріне усміх ранньої зорі.

Нехай шепочуть сосни і вільшини
Про дивний сон, про марне забуття.
Я лиш дрібненька космосу частина,
Я тільки мить довічного буття.

* *

Сповитий шлях холодною грозою,
Завіяні стежки, що ними я ішов
У світ мутний, плюндрований війною,
Де грала сталь грімка і пахла людська кров.

Нові світи і знов дороги дальні
Крізь шум і дикий чвал космічної доби.
І завмирають спогади печальні
У вирі міст чужих бездушної юрби.

18 травня 1963.

МЕЛОДІЯ

Хто сказав, що зима навісна?
Я люблю, як ридає хуртеча.
У душі тоді грає струна,
Моя ніжна струна молодеча.

Грають з вітром холодні дроти,
А у серці таємні клярнети.
То ж лети, моя пісне, лети
Крізь широкі степи і замети.

* * *

Вже не видно конвалій,
Впали рожі зів'ялі,
Тужить вітер у вітах ялин.
Я дивлюся у далі,
Моє серце в печалі.
Чорна птиця регоче з вершин.

САМОТНІСТЬ

Ночі осінні,
Далі сузір'я.
Де ж ти, кохана моя? —
Сонна пустеля,
Зимна оселя,
Місячне сяйво і я.

В АЛЬБОМ

Б. Т.

Чи пригадуєш ніч, синьоока моя,
Час осінній, погідний і чистий?
Ми стояли удвох, і північна зоря
Посилала нам усміх срібlistий.

Про загублені дні говорив я тобі,
Про країну мою синьозору,
Як в годину лиху, в невимовній журбі,
Я пішов у неznані простори.

Ти шептала мені про кохання палке
І цілунки складала жагучі
І ми довго співали повітря п'янке,
Що ним дихають гори дрімучі

Чи пригадуєш ніч, синьоока моя,
Час осінній, погідний і чистий?
Ми стояли удвох і північна зоря
Посилала нам усміх срібlistий.

* * *

Пливуть і щезають планети і зорі
В бездонній блакиті тасмних світів.
Минеться, мій друже, і радість. і горе,
Минуться, мій друже, і сльози, і спів.

Без скарги на долю іду у неznане.
Бо дійсність химерна, як мрії і сни.
На хвилях часу я навіки розтану,
Як стане сніжинка в цілунках весни.

ІІ СИНКИ ВДОМА

(Нарис із піонерського життя)

Хата Андрія Макара, заможного фермера-піонера стояла на десять хвилин ходи від містечка Лужани. Перші поселенці з туги за рідними полями та садами, серед диких лісів Канади, назвали околицю Лужани, а коли зродилось там містечко, охрестили його тією ж назвою. Кілька років після поселення емігрантів на „гомстедах“, уряд „пустив колію“ через ту частину Альберти, і залізниця перетяла ферму Макара майже на двоє. За вимірами інженерів, місце на станцію припало таки недалеко від його обійстя. Здавалось, що прямо на очах, по цей бік станції, вирости гарна церковця, народний дім, пошта, кузня, склепи, школа а згодом і шпиталь, одним словом, пишне містечко! Макар розміряв частину ферми на ділянки і продавав добрим людям на їхні потреби. Хоч і числив „по совісті“ за землю, то все таки „масточок збив“. Побудував хату, велику, простору, на моду міста, купив кілька штук расової худоби й коней, та став газдою, як казали люди, „на цілу губу“. З сусідами та родиною жив у згоді та злагоді, по Божому, як лицею доброму хирстянинові, а діток виховували зі старою, щоб „хоч попри людей були“.

Цього погідного ранку сидів старий Макар коло стола і камінцем точив ніж для жінки. Захотіла стара молоденького борщу зварити „та й спокою хлопови не даст! — Ніж, — каже, — тупий, що й хліба букатки нема чим врубати, не то бурачки січи!“ — От, старий сидів собі при столі й повільним рухом руки, водив камінцем по затупленому вістрі ножа.

На ганку радісно заскавулів Бурко, зашкряботів пазурями і бубнив хвостом, наче праником, по долівці. Почувся приємний, басовий голос, на привітання собаці.

— Геллов, Бурко, й що ж ти, лінюху, робиш сьогодні? —

Макар старанно обтер пил з ножа, легенько поклав його на стіл і аж тоді пошкандибав упустити знайомого гостя, що вже двічі стукав у двері.

— Доброго ранку! — привітався той із господарем, — як же тут усе коло Вас сьогодні? —

— Доброго ранку! — відповів старий, — просимо в хату, просимо, сідайте! — і рукою вказав на крісло коло столу.

До середини ввійшов молодий ще сержант Королівської Кінної Поліції, Джек МекЛейн, стрункий, вродливий молодець, зняв капелюха, привітався чемно із старою Макарихою і сів на вказане йому місце. Макариху його прихід занепокоїв: Джек був ровесником і близьким приятелем найстаршого їх сина, Романа, й не раз із жінкою гостювали в їхньому домі, але тепер Роман учителював 20 миль від дому, не до нього то Джек зайшов

„мусіло шос статиси храни, Боже може то хлопці знов,
дес ?“

Та гадки гадками, а тут гість у хаті — треба прийняти. На-
ставила в кухні чайник із водою, набрала в миску свіжозібраних
ягід-суніць, у другу вилила густої, солодкої сметани, накраяла
прубі „букати“ біленького, пахучого хліба й тихенько ставила
все те на стіл, разом із потрібною посудом. А Джек, що зріс в
околицях, заселених головню українцями, й думки не мав залиша-
ти цей дім без перекуски. Не давався просити, але без церемонії
набрал мисочку ягід, посипав грубо цукром, завершив сметаною
і, попиваючи гарячий чай, їв та розмовляв по-дужньому зі
старим Макаром. Старий не питав, чого це він зайшов до них —
прийде час, то й сам скаже. Бесіда точилася про справи що їх
обох цікавили: про Романа та його родину, про надходячі вибори,
про сьогорічний урожай — Джек із твердим, шкотським акцен-
том, а старий по-своєму, як казав, „брокен енгльш“. Макар ра-
до був би почастував гостя чимось „теплішим“, як чай („ади вче-
ра приніс від свата Романчука гальончик такої, що аж губи
липнуть!“) та тепер, в добі „цеї дурної прогібіції“ й згадувати
не було що поліцистові, а то ще в біду попав би хлоп! („Й ку-
диж тут християнинови здоровому бути? — думав нераз Ма-
кар, — коли ті панки й чарчини віпити не дадут?“) Зате
стара не сідала з ними, а гостя доглядала. Була б його поцілу-
вала, так його любила, так його шанувала, але з боязні перед
старим не підходила, навіть словом не обізвалась: „старий май-
си розуміє „на політиці“, старий знає як си по-людськи з го-
стем обійти!“ —

Аж перед самим відходом Джек вяснив Макарам причину
його відвідин до них.

— Містер Макар, — почав поважно, — Ви певно дивустесь,
чого це я зайшов до Вас. Ну, скажу Вам: хлопці! Знаєте, вже
два рази Ви за них платили штраф у корті, а третім разом
може бути гірше. Суддя Ендерсон дуже суворий чоловік,
хто його знає

Старий схилив голову й тупо дивився на підлогу — цього
він відразу сподівався! Макариха зложила руки наче до мо-
литви й благаючим поглядом дивилася в заклопотане обличчя
сержанта.

— Кращих хлопців у цілій околиці не знайдете, — продов-
жував щиро, — знаєте, як я сам їх обох люблю... тому й при-
йшов просити Вас, як батьків, накажіть їм, хай вони, ну, кулаки
при собі! Я також з ними поговорю на розум! —

В Лужанах храмове свято або, як це звали „храм“, святку-
вали в липні на Петра і Павла. З'їзджалися сюди „свої“ з ближ-
чих і дальших околиць, гостилися гоїно при розкішних та багатих
обідах та вечерях, в домах родини й знайомих. Такі храми-
трапези відбувались у кожній громаді, в день їхнього патрона.
від ранньої весни до пізньої осени — від Юрія до Миколая. Люди
сходились, обмінювались вістями з Рідного Краю, обговорювали

справи родинного й громадського життя, а найголовніше, мали нагоду на цих сходинах забавитись, набалакатись і повеселитись, забути на кілька годин щоденні клопоти й нестатки — дати „душі волю!“ Додому верталися глибоко одушевлені й вдоволені.

Андрій Макар, як старший брат, пробудився до схід сонця, надів святочний одяг, змовив тричі „Отче Наш“ і попрямував до Церкви. Повідчинював всі вікна, побожно понаставляв свічок на престолі і в жертвенниках, приготував ладан до кадильниці. Церква була чистенька аж світилася, пишалася у квітах та вишиваних рушниках над образами, але старий таки обійшов кожний куток і бодай пальцем діткнувся кожного образу, грізним, критичним оком оглянув кожний рушник, кожну квітку, щоб усе було в порядку „як годиться“ в Божому Домі. Людей буде багато, багато, а в нього Церква має „світитися як зірка на небі“. Коли приїхав отець Лев Косовський, допоміг йому одягнути святочні, світлі ризи й прислуговував йому коло престолу.

Після обіду вся молодь сходилася в народному домі на забаву-танці. Дівчата рум'яненькі, ясноокі, з довгими косами, прикрашеними барвистими стрічками, у квітчастих суконках; хлопці, в біленьких сорочках, „святочних“ споднях, а декотрий „шпорт“ собі ще й краватку зашморгнув. З батьків тут майже не було — старші газди воліли посидіти при чарочці забороненої „самогонки“, при вибагливій перекусці, у дружній розмові з добрими людьми, чим нудитись по кутах у народному домі та „дивитися, як молоді скачут“. Але багато з мамів таки ходили, з цікавості, подивитися, як їх донечок хлопці в „данець вібірало“, і не в одної мами серце надійно тріпотало — „може, Боженьку, й на сватання тут си заведе!“ —

Гамір між молоддю помітно притих, ті, що стояли посередині залі, розступились на боки, лишаючи широку дорогу — це прийшов сюди славний на „цілий кут“ Митро Думанський, зі своїми музикантами. Не дивлячись ні ліворуч, ні праворуч, попрямували всі на сцену і порозсідалися на кріслах. А вже як залоскотав Митро по струнах цимбалів, а Штефан Чибрій потягнув смичком по скрипці, то дух у грудях зовсім заперло, жилки в ногах задрижали, якесь невідоме, тоскне почуття опанувало тілом і душею — під чаром гарячого темпу музики, оп'яніння запаморочило ум, наводило самовільне бажання — гуляти йой. гуляти!

Перші два, три танці „розводили“ старші парубки. Вібірало собі до пари найкращих дівчат і, з голосним „юхканням“ та заглушуючим здорових ніг, виводили чабана, руської або коломийки. Суворий закон не дозволяв „флекевам“ та підресткам виходити в коло, аж на це прийшла їхня черга.

За музикантами ввійшли обидва молоді Макари — Василь, стрункий, чорноокий, із замріяним виглядом, вісімнадцятилітній „флекев“, та молодший брат, якого хоч і охрестили при народженні Георгієм, а знаний був, як Дода. Русявий, кремезний, як

його батько, з синіми, веселими очима, завжди усміхнений і добродушний. З ними прийшли й їх гості — всі хлопці й дівчата, яких батьки мали учту в домі Макарів.

Як рожа між квітами, як ластівка між пташками, так пишалася між дівчатами вродлива Марцюня, донечка-одиначка Ілущи Балана, славного багача з сусідньої громади Прут. Василь прямо гинув з бажання погуляти з нею, та дэки не прийшла черга на його верству, мусів терпеливо стояти в кутку й жадібними очима слідкувати, як старші парубки з нею викручувалися в складних кроках танцю. Нічого й ніколи він не бачив — тільки її, нічого й нікого не чув, тільки дзвінкий сміх Марцюні та деяке урване слово, коли вона, мов метелик, пролітала мимо нього зі своїм товаришем.

Але нарешті таки дочекався Марцюня русява синьоока, струнка, як сосна, . . . хороша й вередлива, як веселка по дощі Марцюня, йой! вона вже в його обіймах! . . .

Та не встиг ще Василь, запаморочений від щастя, закрутитись з нею вдруге довкола залі, коли на його рам'я безцеремонно впала тяжка рука, а грубий голос загудів:

— Мой, це моя дівка! —

Василь і Марцюня зупинилися — перед ними стояв Михайло Равлюк, з Прутів, хлопець як медвідь тугий, лютий аж чорний, з товстими, масними губами, від якого нудно тхнуло духом „самогону“. Широкими, волохатими руками вхопив Марцюню за стан і почав тягнути в танець. Василь, не надумуючись, затиснув п'ястук і тарахнув Михайла по масних губах. Той заревів, випустив дівчину і з кулаками скочив на свого суперника. Звідкись взявся Дода коло брата й собі замахнув на ворога.

— Хлопці, гов, ади наших б'ють! — крикнув хтось із прутян і прискочив боронити „свого“. Миттю зчинилася загальна, безпощадна бійка. Дівчата з вереском повилітали на двір. Вонцьо Дубик лупив на сцені у свій бубон, що здавалось дах злетить з народнього дому, але не міг заглушити крику роз'юшених, воюючих парубків. Бились вже на сліпо — ніхто не питав, чи то ворог чи то свій — бив, де й кого попало: сипались зуби, крапала кров . . . стогони, гулання, дикі вигуки

Вся ця „війна“ не тривала довше, як десять хвилин. У дверях показалася урядова постать Джока МекЛейна, рознісся різкий наказ: — Галт! —

Битва вмиль закінчилась.

* * *

Надворі ще й не світало, коли Макар розбудив жінку.

— Вставай но, стара! Треба на ферму їхати. —

Макариха встала, накинула на себе старенький кафтаник, зношену спідницю, перев'язала голову чистою хусткою й пішла розпалити в кухні та зготовити снідання. Знала, йой, знала, чого то їм сьогодні треба на ферму їхати! Сьогодні день „корту“ —

стануть хлопці перед судом. Старий загрозив їм, „що штрофу не заплатит! Хочете си бити, — кричав, — то ідіт сидіти, якисти дурні! Може там вас розуму навчят!“ —

Василь і Дода спали ще солодким сном юнацтва. — Ой, та встануть вони, бідні! „Віддоют коровку, нагодують худібку та й кури, впораються коло хати, а тогди...“ Перехрестила їх тричі, змовила скоренько молитву до Богородиці Діви і, витираючи сльози рукавом, вийшла тихенько з хати. Перед ними шість миль дороги до іншої фарми.

На фармі знайшлося багато роботи — коби тільки руки! Це колись буде Василева фарма, „як си оженит, а Додові буде та, на якій тепер сидят“. Старий Макар лагодив дахи на шпихлірі та на стайні, поправляв колючий дріт довкола пасовиська, проспав добрих дві години, а далі крутився тут чи там, ніяка робота не бралася, аж нудило під серцем, а „того вечера дес нема та й нема!“

Стара вибілила дві кімнати в хаті, підвела призьбу синькою з вапном і розмалювала над вікнами сині квіти. Ще встигла й бараболю висапати. За весь день старі майже й словом не перекинулись. Коли почало вечоріти, повечеряли дещо, посідали мовчки на віз і мовчки пустилися додому.

Зі сходу повіяв легенький вітрець, несучи із теплих піл запах ранньої пшениці та дикої м'ятки, шелестів тихенько листочками придоріжніх топіль, пестив ніжно заплакані лиця старих. Де-не-де зацвірінкала сонна пташина, далеко в когось на фармі загавкала собака, замукала корова . а над світом Божим царила глибока, безмежна тиша. Місяць вплив на зоряне небо із-за обрію темного лісу й холодним сяйвом обняв похилі постаті засмучених батьків. Здавалось, що навіть коні, й ті відчували їхній біль та горе, бо ступали дорогою помалу, помаленько, крок за кроком . . крок за кроком збиваючи легенькі хмарки пилу копитами.

Гарячі сльози котилися по зморщеному лиці матері. Йой, дес си сплакали, як маленькі діти. Дес це місяць дивитен на ваші головки золоті, голубит вас та пестит, а Вам вочі запухли, шо й рідної би сти мами не пізнали! Не знати, шо вам їсти дали? Йой, хлопці, діти мої . . Й чого то вам си бити? І в кого то ви такі прудкі нам си вдали? —

Думки в неї роїлися, розпливалися, безвладно, без толку не могла ніяк і одної думки ясно продумати, прийти до якогось висновку. Голова боліла, тяжила, в грудях тиснуло, в горлі давило, дихати не давало.

Чомусь нагадувалось давнє, минуле. — Троечко дітей привезли на гомстед із Буковини. Дві доньки Катерина найстарша . . . тепер із чоловіком аж у Ванкувері, . добрий бізнес має зять . четверо в них дітей — самі хлопці. Не знати, чи то й вона буде мати такий клопіт зі своїми синами, Сокоти їй, Боже! —

Сандуня в Торонті, за адвокатом. Двоє діточок . Далекю, і-й, далеко до неї. Їм, старим, нема що й думати поїхати коли туди. Пише, що колись сюди приїде . Каже старий, що з Альберти до „тої Онтарії“ як пів дороги до Старого Краю . . . далеко . . .

Роман, і-й, оце добрий син! На професора вийшов, тай учить у Лонг Лейку, добрі гроші бере, хату свою має, „вже й’му і гари си забагає! Жінка файна та добра . . . дві дівчинці але меже ними ще будут діти . . . молоді . . . шо їм . . .“

— Тату! — молив-просив Роман, — не хочу від Вас фарми, не хочу грошей! Дайте мені школу, лише школу дайте мені, тату, а я сам собі й без фарми раду дам! — Ой, цес дуфав у науку! Старий не боронив, помагав, навіть зяті помагали й’му, тай диви, а він таки вівчився на професора! —

Виринали й інші спомини. Романові минуло вже дванадцять років . . . Думали, що вона вже „вийшла з дітей“, а тут їм Бог дав Василя . . . „Господи, що то за втіхи було з него! Дівчата самі ’го вібавили . . . мами лиш тогди треба було як ссати дати . . . А до року взявся звідкис і Дода! Бідила трохи з малими, вже не молода була, та й спрацьована на фармі . . . але, Слава Богу, хлопців, як орлів, як золотю вихохали. Ану, най си хто другий, в цілій околиці, похвалит такими роботящими, такими гречними . . . шоби так тата й маму шанували, як її сини! Та де-де! Аж зеленіли від заздлости інші мами! А шо вони оба трохи за гарячкуваті, шо воден за водним зараз си обізває, та кулаком і впоре, . . . та хіба їх за це карати . . . за це їх за грати“

Глянула крізь сльози на місяць і затулила рота долонею, щоб не бухнути вголос плачем, бо буде старий сварити. Думала собі:

„Ади, най-ко. на яке весілля або забаву підут. так хлопці їх ще файніше як дівчата доглянут — шоби тата і мама не сиділи дес по кутах, але меже людьми . . . шоби файно випили, та й голодні не були. А як но заграє Митро на цимбалах, як потягне Штефан по скрипці, то диви, а Дода вже коло неї. — Ану-ко, мамо, вставайте! — кричит, — то ми їм покажемо, як то си гуляє! — Та як уфатит її в руки, то гей ніби дівков обертає! А вона любила гуляти, ой, любила! Ади, ще й тепер, шо вже вонуків купа, а ще її музика душу розбирає — зачує лиш цимбали, так серце горит, кожда жилка дріжит, а ноги то самі дріботят! Але вона лише з самими порядними газдами гуляє, або дес, колис, з старим . . . А най хто докаже, кілько таких синів шоби з мамов гуляли! Василь . . . тот май встидливий, тот лиш коли не-коли, але Дода . . . І ніколи не казав старий, чи любить чи не любить, шо син з мамов гуляє, — балу, сидит тлі люльку пакає, навіть у тот бік си не дивит, але знала вона, шо старому любо й мило було видіти, шо син маму шанує . . . Йой, синку, й тепер місяць на тебе й на твого брата через грати світит! Ще сночи на біленьких подушках спали сти, вкривалиси перинов з самого гусячого пуху, а шо вам цеї ночі постелят?“

Не знала, бідна, що старий, спустивши голову, мало не між коліна, гіркі думки думав, та що й йому, горохом, котились сльози по лиці та капали гарячими краплями на порепані руки. В душі картав себе без милосердя:

„От, шкода, що в тебе голова сива, якис такий дурний! Й шо то ти вчинив з своїми синами, га? Ти тато? Аби тобі пси лице дерли за твою дурну голову! Хлопці маюг тепер плакати в арешті, бо ти лишив їх на поталу чужим? Чи шкода тобі грошей було, чи сорому не маеш, чи розум тобі відобрало? . . . І як ти си тепер людим в очі подивиш, шос сам, як кальвін який, своїх дітей занастив?“

Десь геть зникла та тверда настанова, шо треба дітей провчити, не показувати себе „мніким“ перед ними, шо його аж до тепер піддержувала. Зісталась тільки гірка досада, неясне почуття заподіяної кривди синам і щось, мов страх, перед великим гріхом

„Ану, котрий газда таких добрих дітей має? Таких чемних, таких працювнтинх, шоби тата і маму і людей шанували, як мої сини? Таже тот Равлюк, чортів син, разом з своїм дурним татом, тільки не варта, шо воден волос на Додові голові! А він тепер буде си хвалити, шо за него обидва Макарі у криміналі сидят. Будут парубки си з моїх синів насміхати? Боже, Боже, йой, я цего невітримаю!“

Пригадав, як то він молодим був! Мой, та якби мені так був якийс парубок дівку в данци віхопнв з рук, то був би він уже своїми ногами по світі не ходив, не то шо два зуби загубив! І ніби шо це таке зле хлопці зробили? Набили, бо треба було набити. Воно молоде та й дурне, а вішумит з него дурійка замолоду, та як доросте до років, добрий газда з него буде. Та ти тепер, старий, пусте думаеш . . . хоть головов у стіну запізно - о

Коні завернули на подвір'я й стали перед стайнею. Бурко скавулів із радости, скакав і крутився коло господарів, коло коней, та ніхто його й слівцем не привітав, ніхто по голові не поласкав .

З вікон хати било світлом аж на квітник. „Видко, хтос в хаті є“, — подумали старі, але не заходили зразу — треба спершу коні розпрягти, дати бідній худобоньці їсти, аж тоді до хати.

Увійшовши, побачили своїх трьох синів на лаві коло столу. Всі три встали, а Василь аж загикався: — То, т-т-о Р р-ман! .

Старому не треба було казати, шо тут сталося — він відразу „зрозумів у чому діло!“ Ступив три кроки до хлопців і з усієї сили вдарив Романа по лиці. Той, від болю й несподіванки, заточився взад і сів на лавку. Старий, не перериваючи ходу, пішов до другої кімнати, роздягнувся, ліг на ліжку і заснув. За кілька хвилин по хаті рознеслося його сильне, ритмічне хропіння.

Аж тоді хлопці почали говорити, один поперед одного, пояснюючи мамі, як то Роман не міг витримати, лишив на день школу і приїхав до міста, щоб їх викупити. Заплатив за них „штроф“, а Джек зганьбив їх так, що пріли обидва . казав, що такого доброго брата, як Романа, вони ніяк не варті. Романові вони мусили присягнути, „що будут си справувати, що вже битися ніколи не будут!“

Дода махнув ніби байдуже рукою: — Та хто хоче собі руки валяти з таким йолопом, як Равлюк! Най він скисне!

Макаріха слухала, лиш десь не десь легенько кинула слівцем. В глибині душі відчувала солодку полегшу й спокій. Хлопців „гарячка“ вже минула, це вона знала, „що доки живі будут, доти вже бійки ніколи не заведут“. Серце її раділо, душа співала осанну Всевишньому!

„І-ій, Боженьку, Боже Божий! Який то Бог добри! Бігме, добри! бо синки вдома! То нічо, шо старий влупив Романа по писку, — таже він їх тато, мусит яkes лице мати перед своїми синами! Хлопці це до - о - бре знають, — вони й’му вібачат!“

Тот місяць на небі не світит на них із-за ґратів, але тут, через вікно, де тато й мама є!

Так роздумувала, раділа синами й подавала їм перекуску на стіл. Руки й ноги в неї, опухлі та тяжкі, прямо бриніли від болю та втоми, але вона цього не відчувала:

„Сини мої, сини! Ади, як файно сидят коло столу. Жартуют собі, здорові, балакають любо, як братчики, як соколики. а-я, а-я! П’ют солодку гарбатоньку, заїдають сир зі сметаною, та свіженький хлібець із маслом. Добрний Бог добрий.. мої синки вдома!“

М. І. МАНДРИКА

ОСТАННІЙ ЛИСТ

Коханий давній лист   Вже призабула

Солодка рання і ласкава осінь

Останній лист, в слова терпкі закутий,

Як сирота в моїх архівних стосах.

Тебе немає вже   Азійські очі —

Десь спадщина аварів і хозарів —

Не ваблять більше полум’ям півночі,

Ні брів спокусливим принади чаром.

Останній лист .   Уста твої — коралі,

Ласкаві й ніжні, як медунка рання.

А у листі глибокі рани-жалі —

Мала надія, як і лист, остання.

З далеких часу верств іде твій образ,

Немов докір: „Чом не сказав ти слова?

Через моря не усміхнувся ще раз,

Не приголубив хоч би в думці знова?“

Хоч пожалів би .   Пізно   Все минуло.

Щасливий був би, коли й ти забула.

ЗВУКИ БАТЬКІВЩИНИ

Кинула доля мене на дороги забуті —
Смутком завіяні туги — нерідні шляхи.
Світла мети їх не бачу, сіряву лиш сутінь, —
Плащ самоти розпростертий у простір глухий.
І непривітно назустріч так дивиться далеч
В зимному сьєві зір — у заграві світань.
З ранку до вечора буднів безрадісна малеч...
Мушу покійно віддати призначенню дань!
Тільки ж озвуться десь пісні чарівної звуки...
Полум'ям рідного краю вона спалахне,
Зараз із цього напнутого тонами лука
Падає стрілами щастя у серце сумне.
Струни душі в тайниках підсвідомости скриті
Гучно дзвенять у цей самий, знайомий акорд,
Наче блукаючий човен у п'ятмі неситій
Врешті знаходить свій рідний, загублений порт.
Стін розсуваються стиснені грані навколо.
Масками мли заслонились обличчя турбот.
Чую в собі всемогучий вітчизни далекої голос.
Ритмом народу вливаюсь в живу його плоть.
Простору лоно безмежне звиваючись, в'яне...
Жовта долоня зелене життя так уміє зім'ять!
Час зупиняється... гасне ручай полум'яний,
Блідне, зникає його всеохопна печать.
В дім повертаюсь загублений! В пращурів рід свій!
В сиве минуле народу до нинішніх днів.
Наче орли позлітались в гніздо своє рідне,
Збіглись в тобі, рідна пісне, дороги віків!
І воскресає в потужних бандури акордах
Степу висока, завітчана травами грудь.
Димом летять і щезають озлоблені орди.
Сонце цвіте на шоломах, на шаблях споруд.
Предки проходять степами живі та незломні, —
Княжі дружини, козацьких загонів полки.
Хоч на могили високі, їх стишений гомін
Раненим птахом вже падає довгі віки.
Києва дзвонів симфонія мить пречудову
Хвилями б'є об небес голубі береги.
Камінь землі, заростаючий маками крові,
Знов облягли ненажерних п'явок ланцюги. —
.. Чую їх брязкіт на тілі своєму, на серці...
Плач матерів і дітей, і жінок, і сестер
Ломить сталь тиш ешелонів закутих і смертних.
Сльози їх, вітер доріг перехресних не зв'язав, не стер.
Падають в душу незгубними мушлями. Гнів
Вічний в них шум не затих під навалою хмар.

Внуки ростуть — пеленають їх лезами співу,
Що крізь добу прозвучить, як прийдешня сурма.
Праці тече піт живицею з стовбура звуків.
Ніжність кохання летить пелюстками з мелодій гілок,—
Дерево тонів здіймає окрилені руки
Шляху буття до небес — у надії потік.
В пісні, народу душа, наче книга відкрита,
І недоступного простору світла тропа. —
Сяє смарагдом лісів і поблискує золотом жита
Ген-ген від Чорного моря до синіх Карпат.
Наче килимом барвистим накрився чорнозем,
Тканий нитками, мереживом рік і озер.
Сіл писанки, пасхи міст на музичних повозах...
Грає оркестрою хвиль і Дніпро, і Дністер.
Гір верховини нанизуює звуком трембіта.
В танці гуцули розсипують ватри овес.
Шумами сосон високих колише десь вітер
Ніч попід шитою зорями стріхою рідних небес.
Ранки прозорі дзвенять перепілками в полі.
П'ють жайворонки небесних потоків блакить.
Гай так високо дугою обняв видноколо,
Що він раменами арку блакиті підпер у цю мить.
Сад соловієм розсипує трелів намисто
Крізь сіть галузок на шовку блискучі лани.
Батьківська земле! Не вмю я словом барвистим
Чар ввесь Твоєї краси описати. Лиш роняться сни...
Й тисячі образів бачу в стозвучних акордах.
Ранить до болю народнього горя вогонь.
Вірно молюсь з Кобзаря невмирущого хором...
Плачу, сміюся з народом —

диханням я дишу його!

Завжди зі мною живеш, Україно далека, —
Вічна в піснях і в душі найясніших верхах.
Хоч годувала мене чужина з свого глека,
І від народження креслить незмінно мій шлях.

С О Н

В страшну цю ніч на неба тисячі очей
повіки чорні впали хмар.

На землю сіла тьма!

На душу сіла тьма!

І з болю тріскотом ламає рей, —
глибоко вбитий в земний човен плоті рей.

Німа

рука таємних сил вітрила зве життя —

зриває, дме,

несе, немов втягає в трясовини темні тьми.

І я лечу крізь темряву глуху,

без дна, без меж.

Чим далше у провалля, від землі, —
і в кожду мить,
вітрила легші та ясніші,
швидшає цей лет,
немов би тьма стирала тьму —
тяжкі сліди земні:
каміння страху, лжі та пристрасних бажань і мет...
Спадають пута, тріскають, мов баньки милянї.
Пропали: час і міра, простору далїнь, число...
І в сьйві сьйв, —
у сьйві всеохопнім —
бачу знов!
Густа та чорна тьма стає прозора, наче скло.
Роздерлось чорне лоно! —
Ад вогненний — гробу дно!
Збиваються та розпадаються важкі та згущені
титани атомів —
всіх мас гіганські велетні.
Тоненьку плівку тверді з-зовні та з-нутра вони
в долонях затискають вогняних.
І крізь всі ночі, дні
вогнем жадїбно дише всевладарний час.
Все родиться і дозріває —
все живе живе вогнем!
В огні згорає, гине, попелїє і всякчас
наново родиться під смертоносним часу каменем.
У шал вогню! —
У шал стихїй! —
У шал природи сил
нешадно скинута душа із сьйних пїль
і на хресті розп'ята тіла!
Вщерть занурена у пил
земних кончин, земних хаосу непощадних хвиль.
І незлічимі тисяч тисячі, мільйони їх,
що на путі до голих і недвижних самотин.
Їх крик,
їх плач
і стогін їх криваво перебіг
всі ери вплетені в тернистий болю тин.
І бачу цей високий тин, де збіглися усі
нанизані отут епох початки та кінці.
В яким страшеннім змагу
та в гірчичній всенапруг росі
душа несе пізнання і очищення вінці!
Життя це смертю дихає,
живе із смерти повсякчас.
Закон страшний: щоб і на мить одну хоч жити —
убивай!
І як його з душі, живої вічно, стерти вчас?
За крик сердець, за муку душ, —
о, силу дай!

На болю тині цім —

очей, очей безмірна кількість там,
мов густо глоду ягоди обсіпали його.

В прозорих дзеркальцях терплячих душ відбиті гам
земних розгойдані акорди дзвону дикого.

Дзвенять кайдани пристрастей, жадоби слав.

І раниць душі заздрости жовтава ржа,
і рвуть їх кліщі крові, що з замучених спливла,
як будувався бунту, влад жорстоких трон держав.

Заплутані у павутиння недосяжних мрій,
і в скорбні сіті скарг і нездійснених туг.

Іх тне страждань,

ненависти,

одчаю ос безжальний рій,

і давить горя повноти печать —

як нерозлучний друг.

Самотні йдуть весь час...

Нема ні добрих, ані злих!

Свої тисячелітні тягарі земні несуть...

І чую голос,

мов спострунні голоси,

що потрясає всю вселенну й лон вогнених путь:

„Зречись себе самого!

Всіх земних принадних шат!

Посіяну вогнем в огні доріг облудну гру!

Впаде достиглий плід,

цей вільний плід —

твоя душа

в життя безсмертного джерельні води моїх рук!“

*

Промінний ранок на краечку сів вікна

веселим юнаком і сипав сонця жмут

на стіни, ліжко, на примари чорні сна.

Втікали образи страшні в невидний кут.

Могутнім ритмом живчик бив життя луни...

І кликав хтось —

крізь смуток, біль —

змагайся,

борись!

Топився весь трагічний ад в тенетах пахощів весни...

Каскадами надій знімалось серце в синю вись!

СПОМИН

Вже вечір кидав темні тіней сіті
на миготливі, срібні луски світла,
і затягав їх в мороку глибінь.

Лише вузьку доріжки білу стрічку
невтомно місяць крізь галузок вічка
на ризах чорних ночі нашивав.

Ми мовчки йшли... немов по кладці світла
понад бурхливим океаном світу
в зарослу цвітом саява, круглу вись.

І гомоніла дзвінкомовна тиша...
у ритм ходи вростала ніжність вишня, —
цвіла в долонях злитих почуттям.

З-НАД МОРЯ

... І білий камінь мряки впав на простір,
А моря рівна хвиль стіна
Впадає в небо, порожнечою заросле.
Іде нечутним кроком мертвоти луна.
Лиш часом тріскає щілиною вузькою
Холодна крига тиш, оголених пустель,
Як чайки сірий лет стрілою
Прошиє дзвінко панораму скель.

І знаю, завтра камінь цей розрідне
І спрагнені землі уста
Мли вип'ють молоко. Наново сонце рідне
Опустить вії золоті з небес кута.
Розгойдані широко вітром моря дзвони
Піснями змиють сум, оновлять береги.
Життя знов келих щастям повний
Подасть всім на підносі барв дуги.

І лиш мені не усміхнеться завтра,
Не блисне сонцем око дня.
І буде ще розбите мрій свічадо давнє
Колоти гострими шматками навмання
І тугу пропикати. Краплями важкими
Знов битимуть дощі образ в душі вікно.
Пісень не гаснуть тільки рими,
І ритми ронить щедро серця дно.

Ванкувер, липень 1961.

СМЕРТЬ

Я знаю, прийде день — останній, неминучий
В цей день впаде мій існування стяг.
Вже в мить народження ти потайки, беззвучно
У косу заплелась мого життя.

Його ти хлібом живишся, ростеш на силі, —
В своїх долонях держиш земний ритм.
І тільки не тривожиш смертоносним пилом
Бездушне царство нерухомих плит.

Живий — початок і кінець прийняти мусить,
Як свій незмінний образ, свій закон.
Вони поєднані разом у вічнім русі
Землі будують нерозгадний трон.

О, дай пройти дороги соняшні та димні
Не зрадивши мети свого буття.
Прошу, візьми мене в свої обійми зимні,
Коли скажу спокійно: вже готова я.

Щоб з цього крижаного поцілунку смерти
Зродилась іскра сильна і жива.
Там сяєво життя і вічністю не стерте,
Ані його діла, думки й слова.

СВЯТА ОРАНТА

З'їздові Української
Православної Молоді
Західньої Канади.
Едмонтон, 7 жовтня 1962.

Це ти, о краю рідний, крізь віки знебулі
Сливав полин гіркий з вогнених чаш війни.
Голодним оком зяяло вороже дуло
За руном золота твоїх врожайних нив.

Метав на мирну землю буревій азійський
Зловіщий крик навали дикої орди,
Гасило сяйвом крові древнє, мужнє військо
Пожежі чад і чорного прибою дим.

Котилися степами громовиті смерчі,
І дихав порохом руїн Софії Храм,
А над столиці серцем здавленим, роздертим
Знесла Марія руки до небесних брам.

І крізь усі ці незміренні лихоліття,
Стіна Собору непорушною стоїть,
Цвіте божественне там авреолі віття
Молитвою — народу охоронна сіль.

Вона стоїть у консі вівтаря Собору
Високо в золоті немеркнучих світань.

Спустила хвилі крил святих небесним морем
На землю вибрану для Божих проб-послань.

І під Твоїм покровом, о Свята Маріє,
Вже не страшні поганьблення—наруга, біль,
Бо за дорогою Голготи ясно зріє
Воскресна пісня радістю залитих піль.

Хоч далі ще роз'ятрена, болюча рана
Стели чорнозему кривавить і пече, —
Вороже чорнокрилля розриває бранця,
І Прометея груди й сковане плече,

Свята Оранта зерна сипле нам любови,
І ласк загравою не гасне ні на мить,
Народу вічність вирита надземним словом
На камені Собору ватрою горить.

— — — — —
І ви, несплямлені уста з далекої країни,
Моліться серцями чистими —
Моліться, весь час моліться за Україну
Із вірою, словами рідними!

М. І. МАНДРИКА

ІЛЛЯ КИРЯК

(1888 — 1955)

Коли в 1939 році вийшов з друку перший том монументальної хроніки Ілллі Киріяка „Сини землі“, мені спонтанно пригадалася прославлена хроніка Лева Толстого „Війна і мир“. Спокійне, епічно-об'єктивне, наповнене конкретними для всього твору подробицями, повісткування; яскраві, живі характери діючих осіб, тонка психологічна аналіза їх; пов'язання окремих частин між собою і з цілою провідною ідеєю. Це є характеристичним у Толстого, на відміну від історичности Достоевського, що дошукувався збочень людської душі. Характери Толстого об'єктивно-позитивні, в суспільному розумінні здорові. Те саме й у Киріяка. Можна відрізнити його від такого майстра, як Толстой, що мав великий досвід, вправність і необмежені матеріальні та соціальні можливості. Але в основному я вважаю і вважаю Киріяка того самого гатунку талантом, як і Толстого. Розуміється, що український письменник не дав і не міг дати такого скарбу творчості, який дав російський граф. Той виправляв свої рукописи і нагить уже пробні складені сторінки

по кілька разів; за свої твори він діставав великі гроші, всі його авторські примхи слух'яно виконували. Наша ж українська, а в даному разі, українсько-канадська дійсність, у якій Киріяк творив, була такою, що автор мав цілоденно працювати на хліб насушний, писати уривками, на свої власні убогі заощадження видавати, без надії навіть, що його не то що зрозуміють читачі, але навіть узагалі чи будуть читати. Отже у Киріяка було ще й те, чого не було у Толстого — самовіддана п о с в я т а .

Українське суспільство прийняло „Синів землі“ прихильно, може краще сказати, поблажливо, але не ентузіастично, на що цей твір мав повне право. Тут справдилося те, що говориться про „пророка у своїй батьківщині“, мовляв: „що може бути з Назарету?“. Писали (й досі часом пишуть), що Киріяк задумав добре, але „не опрацював“ чи „не викінчив“ і т. д. На мою думку, „Сини землі“ опрацьовані вже в процесі писання, вони становлять літературно викінчений, як велике ціле, твір. Твір надзвичайної ваги й цінності для історії не тільки канадських українців, а й усїєї Канади. В цьому відношенні рівного йому немає і невідомо, чи коли буде. Інші спроби на подібні теми, що до цього часу з'являлися, незрівняно слабші.

Розуміється, тема „Синів землі“ не є такого світового значення темою, як „Війна і мир“, і літературна спадщина Киріяка — це лише три томи повісти та кілька малих оповідань по часописах. Якби були обставини, в яких виріс і працював Киріяк, хоч трохи подібні до тих, у яких виріс і працював Толстой, то хто знає, чи не прогрімало б Киріякове ім'я на весь світ.

Киріяк, як справжній талант, був дуже скромний. Він навіть не вважав себе письменником. У 1950 році, коли я співпрацював час-від-часу з „Голосом Америки“ (українським відділом, яким керував пок. проф. Н. Григорійів), прийшла мені ідея передати в Україну через радіо „Синів землі“. Спочатку я запропонував злагодити „передачу“ проф. Л. Білецькому, як літературознавцеві. Він високо оцінював Киріяка і радо згодився. Але час ішов, і проф. Білецький постійно відкладав працю. Тоді я вирішив зробити це сам, і при співпраці моєї покійної дружини „Сини землі“ були сконденсовані в одну довшу радіопередачу.

Коли напочатку 1951 р. передача була зреалізована, я вислав її текст Киріякові. Він, як видно з його листа, не сподівався такої уваги до свого твору, однак був приємно вражений і вдячний. Я не маю тепер під руками його листа, але переказую з пам'яті приблизний його зміст:

„Широ дякую Вам за те, що зацікавилися моїми „Синами землі“ і доклали багато праці на виготовлення передачі їх на Україну. Я давно про них забув, зайнятий своєю працею на залізниці. Ніколи не вважав їх за літературний твір, а себе за письменника. Писав тому, що бажалося мені описати життя наших перших поселенців так, як я його знав, або так, як мені розказували ті, що його знали“.

Чотири роки пізніше Киріяка не стало. Уже після його смерті „Сини землі“ вийшли в широкий світ в англійському пе-

рекладі М. Лучковича, „сконденсовані“ в єдиний том. У такій тісній уніформі вони знайшли вже собі місце в канадських школах. Хоч це й не такий великий здобуток, але й про нього навіть сам автор „Синів“ не мріяв. Надходить сторічний ювілей Канади. Я певний, що з цієї нагоди „Сини землі“ Киріяка будуть одним із наших надзвичайних, історичних документів Канади і таким же надзвичайно цінним експонатом канадської літератури з печаттю українського генія.

ЛИСТ МЛІ КИРІЯКА

(з недрукованої спадщини)

Квітень 12/52

Впов. Пане Лазарович!

Чим далі і чим більше думаю про тую „точку“ розшифрування мене як письменника на Ювілейному З'їзді СУС, тим більше не подобається мені. Не люблю її, пане Лазарович, бо таке розшифрування матиме вигляд спроби зробити з мене, мухи, вола і то, так би мовити, своїми-моїми приятелями і через організацію, до якої причисляюся. Вона увійшла б ще й так як би я. скажім, був таким собі дійсним, заводовим письменником, котрий завсіди пише і має за собою певні твори, якими він у позитивному значенні вводив у громадське життя певну високу ідею, представляючи її боротьбою своїх героїв за неї, а то у мене нічого-нічого такого не знайдете. В дійсності я ускочив у письменники так як то трапляється нераз тверезій людині у товаристві упитися маленьким келішком міцної горілки і як її нема за що називати пияком так і мене нема за що називати письменником, бо все те, що я написав дотепер, то такі собі дуже звичайні, буденні окрушки з буденного життя без плинусу і без ідеї, так як я їх чув, бачив і де-не-де сам переживав. Розшифрувати мене за ті огризки з буденщини я вважаю несправедливим, бо воно мене не піднесе, а ще гірше воно може висунути мене на посмішки моїх і нашої організації противників.

Впрочім Ви знаєте, як віднісся до моєї повісті „Сини землі“ покійний М. Стечишин. Для нього перша частина вийшла сяк-так, друга гірше, а третя до нічого. Герої мої вискакують у повісті як „Пилип з конопель“; мова занечищена чудернацькими словами; вихвалювання англо-саксонців аж гидко, от тільки десь-не-десь трапляються описи без порівняння гарні. Це був його осуд, чи критика, і я прийняв її за справедливу. Але вона до певної міри пошкодила мені у продажі книжок, бо, поза свою критику, покійний уважав за несправедливе містити в „У. Г.“ похвальні дописи читачів. (Писав я п. Войценкові, щоб ті дописи прислав мені для мого архіву, а він відповів, що вони знаходяться в руках Стечишиного, а що він хворий то не хоче його турбувати). З того всього — от, ще пригадав, що д-р. Дацьків, тодішній редактор „К. Ф.“, пишучи кількарядкову рецензію

про повість, дав мені таку науку: — Хто хоче бути письменником, мусить перше навчитися мови і способу, як писати повісті, інакше нехай не береться до писання — отже, з того всього, без огляду на те, що звичайні читачі головно по фармах, привітали повість надсподівано гарно — один купував, а від 10 до 20 читали її — я постановив був тоді покинути всяке писання, спакувати на трока всі книжки і все, що було колибудь друковане і написане, вивезти на міський смітник і спалити. Не зробив цього останнього дотепер тому, що не мав часу — був у роботі не „вдома“, і щодо писання то від того часу таки не брався до нього — нічогосінько не написав і ніде нікому не признавався, що я був пробував бути письменником, а як хтось із знайомих іменував мене ним, то я чувся і чуюся тепер, так як би хтось пригадував мені, що я колись був поважним пияком.

Витягати мене тепер мов крота рискалем із нори на сонце та ще й своїми на Ювілейнім З'їзді СУС не приємно мені. Бо чого ж ніби відкривати мене тепер, коли ж був цілий час такий самий і поза останні „Сини землі“ нічим іншим не „вславився“? Чи „Сини землі“ ліпші тепер, як були колись, для покійного Стечишина і для о. Кудрика? Та-ж воно певне як сонце на небі, що, як би не проф. Білецький, то про таке розшифрування мене ніхто навіть не подумав би був у Вінніпегу з тої простої причини, що на їх думку, яку вони душать у собі, „Сини землі“ і все моє „писаніє“ тільки по мові українське, а зміст про якихось „наших людей“ і майже вцілості „уніяцького походження“. У ній нема українців, нема греко-православних, нема борби за українську мову, за гасло „свій до свого“ — ну, нічогосінько національного, тільки одна повседневна борба за звичайне життя, прикрашена любовними аферами та святочними традиціями, зв'язаними з церквою, що ці наші люди „з краю привезли“. Та навіть та, моя читаночка, „Маруся“, стрінулася з таким самим осудом — вона тільки по мові українська, а зміст її „чужий“, бо в ній нема „Українка я маленька . . .“ і нема підперезаного пояском Юрчика, що скаче і називає себе козаком, і нема „отченашу“ та хати з бузьком на верху. Аж проф. Білецький знайшов її здатною для „наших“ дітей і вперто оголошує в „У. Г.“,

Та ще згадую навіть і те, що „У. Г.“, маючи свою книгарню, досьгодні не розпродав іще 500 примірників „Сини землі“, коли Фербей без часопису, без спеціальних оголошень розпродав уже поверх 700. Вони так мов би стидалися її розголошувати та продавати. Штовхнув їх до оголошення минулого Різдва (1950) проф. Григоріїв, коли передав зміст книжки через Voice of America, а вкінці проф. Білецький розшифрував її минулої осені в „У. Г.“. Але з їх боку, окрім каталогічного оголошення і поза критику покійного Стечишина (1946), підписану З. В., не було нічого — ну, не було що відкривати та розшифровувати. В додатку дописи читачів, котрі стали були в обороні повісти, а було їх кілька, „У. Г.“ не помістив, окрім Ясенчукової з Ванкуверу, під якою „редакція“ дала ніби дуже влучну відповідь. Редакція „У. В.“ в Едмонтоні також одержала дві чи три до-

писі, але редактор, п. Дикий, не містив їх тільки тому, що я не „їх“. Сам я навіть не думав боронити написаного. Я подякував „У. Г.“ і „дописувачеві“ за рецензію і приобіцяв їм, що з причини мого неуцтва перестав пробувати бути письменником. З цим вони погодилися, бо на те відповіді не одержав. Тоді то я і постановив був усе моє писанячко спалити (1946).

Але в тому самому часі траплялася мені велика нагода, чи радше дві нагоди, стати великим письменником, а то або католицьким або комуністичним. Католики на чолі навіть з Владикою Ладикою почали замовляти повість з надією, що я, уражений ніби своїми, перейду у їх табір. До року, обіцували вони мені, книжка розійдеться і треба конче приготувати друге видання з змінами, які вони посугестують. І вони далі держуться своєї надії. Д-р Німчук перебрав був на себе таке завдання, зараз по його приїзді до „Вістей“. Але я відмовився прийти на їх першу конференцію, яку вони зарядили були для вложення плану розшифрування мене як письменника. В тім часі їх денник „Америка“ почав був передруковувати цілі розділи з повісти, щоб доказати мені, що вони серйозно думають про справність в Америці.

Але я відкинув їх пропозицію так, як відкинув пропозицію Штатувльського, котрий спеціальну візиту мені зробив, приїхавши з Вінніпегу, щоб добити зі мною торгу. Його пропозиція була така: Вони не хотіли мене мати своїм членом, але хотіли моєї симпатії, себто, написати статтю, дві до „Українського Слова“ про справи ніби дуже далекі від комунізму, але близькі фермерам чи робітникам. Про школи, про культурне виховання дітей або якийсь шкіц із життя. Таке писання мало промостити мені, а головню „Синам землі“ дорогу до Києва, де вони були б передруковані у десятках тисяч примірників, що принесли б мені такий гонорар, який забезпечив би мені життя раз на все. І вони від себе, казав, він, вже справу започаткували, опрацюючи кілька примірників повісти, три томи разом, і вислали їх до установ у Києві. Розходилося їм іще доказати тим установам, що я є симпатиком прогресивного руху в Канаді через написання статей чи шкіців. І вони таки пробували мене перетягнути у свій табір, бо мов на сміх, вони більше розкупили моїх книжок, як націоналісти й католики разом. Приміром, у самому Ванкувері один із них, Н. Храпко, ропродав між своїми 27 сетів, а бідний Ясенчук заледве 11 міг розіпхати — нарікав, що „У. Г.“ пошкодив продажі.

Отаке то було і минуло, і вкінці добрячий проф. Білецький знайшов мене (на диво „У. Г.-сові“) і на „сонце“ взявся мене виставити на З'їзді СУС. До того ж Вам приписали невдячну роллю мене, простіть за слово, надути, себто висвітлити та розшифрувати як письменника тоді, коли я, мов струсь голову у пісок, ховаюсь від того.

Але як би воно не сталося, можливо, що зарядчики З'їзду таки вчепляться Вас, щоб Ви виконали намічену точку, то в такому разі Ви с'як-чи-так мусите бути приготовані сказати щось.

Але ради Бога не беріть на себе цей обов'язок так, щоб він дихав таким духом, що казав би, що Лазарович Киріяка пробує підносити, як приятель приятеля, бо посмішки будуть. „Загеджуйте“ себе і мене ось цим:

1. Ви маєте вже зазначену рецензію покійного проф. Бочковського у річнику „У. Г.“ з 1939-го року. Ця рецензія торкається тільки соціологічної вартости повісти. Вона не критикує, тільки описує написане.

2. Посилаю Вам те, що написав проф. Кіркконел у своїм звітномленні про New Canadian Letters у кварталнику Торонтоного Університету, 1944. Він дуже добре схопив цілу схему повісти I і II частин. (III-тя частина представляє вже економічний добробут, у якому грає важну роллю погоня за землею — купування CPR-ів — а при тім показується уже закраска бажань культурно- національного життя — спроба вибрати свого посла, будова і праця в народних домах, започаткування церковної борби перш із кацапщиною, а далі вже і незалежні церкви — початок нашого православія). В дійсності рецензія Кіркконела дасть Вам вірно збудований скелетон із двох частин. (Мав десь його рецензію на першу і третю частину, але не можу знайти).

3. Подаю Вам журнал (католицький) „Життя і Слово“, Інсбрук. Австрія, де знайдете рецензію якогось Араміса. Я уважаю її за найбільш справедливу, хоч і написана з точки погляду католика. (Цей журнал одержав я минулого року — друкований 1948).

4. Подані рецензії дадуть Вам солідну основу для Вашого „спічу“. Вони будуть (головно Кіркконелева і Арамісова) откровеніє майже для всіх слухачів, бо вони далекі люди.

5. Для заповнення скелетону Ви можете прочитати Воркунову борбу з самим собою, ч. I — стор. 103. Далі погляди піонерів на мішане подружжя, ч. II — стор. 139 - 141, або стор. 1/2 223 до 1/2 226, або весілля 242 - 245. Або про Софїїну борбу, чи дружитися з Іваном, чи ні, 1/2 341 до 348 і поворот піонерів з міста додому, 349 - 350. Стріча Андрія з Поштарем у крамниці, ч. III — стор. 44 - 51. Або Великдень, стор 56 - 63, а далі 1/2 стор. 71 - 73 і для гумору Нікифорове сватання до Тетяни, 187 - 193 — це можна попередити образом, як Тетяна з Варваркою пні кіньми тягнуть, 184 - 186.

З побічних кавалочків, то „Мітла“, „Редакційні тайни“, „При вечері“, „Як собі хоч“ — одно з них можна прочитати. Вони автентичні, так як усі інші кавальчики, нариси.

Ото все. Наперед щиро дякую Вам за труд. Про мої нарікання проти „У. Г.“ нікому не споминайте — воно минулося тихцем і нехай тихцем загине.

Остаюся з пошаною до Вас, І. КИРІЯК

Подав Ярослав Кашуба

Примітка. Магістрант Альбертського університету, Я. Кашуба, працює над дисертацією про життя й творчість І. Киріяка.

Т МАТВИЄНКО

ПРОЩАННЯ

(Уривок із поеми)

І осінь надійшла, в моїм краю остання:
В непевний світ блукань дорога пролягла.
Як тільки зайнялось безтрепетне світання,
Я вже на стежці був далеко від села.
Так! Я один пішов, понісши тінь скорботи
І проблиски надій на грані сподівань.
Топтав опалий лист м'якої позолоти
І чув у серці спів найтонших коливань.
І кілька слів скупих, проказаних поважно:
„Ти навпростець спіши, а ми наздоженем!“ —
Бриніли в полові велично і відважно,
Зв'язавши мить гірку з сумним урочим днем.
Так наші предки йшли упертою ходою
Для чого і по що? — Того ніхто не зна:
Мовляв, не миримось душею молодою, —
Сидіти все життя, дивитися з вікна
Переді мною луг дзвенів, сріблився ніжно,
Бо інесем покривсь у час годин нічних.
Тому й пишавсь тепер на сонці білосніжно
Узором сизих трав, кристалів осяйних.
По довгих косах верб жмути рясні проміння
Сковзались раз-у-раз і падали наниз,
На сонне скло ріки, обриви безгоміння,
Земним трудом щиглів посвердлений карниз.
Руді очерети, що над водою мріли,
Поворухнулись вмить, почувши стук чобіт,
І китиці рясні слізьми краплин зоріли,
Відбивши сонця блиск і синь дзвінких орбіт.
Зарослі ситнягом, мінілись древні саги
Як часом стертий міт — печерних днів аскет:
Колись плянет чужих військові переваги
Нам руйнували край вогнем страшних ракет.
Як сяйний винахід, цвіли оповідання
Почуті від людей, провірені стократ
В пітьмі ночей глухих завійного ридання,
Чи в мрійності хвилин моїх весняних свят.
Ніхто із дітваків ні разу не порушив
Блакитноосяйних, круглоозерних плес:
Хто людську мисль зі сну важкого зрушив,
Нехай хвала тому зростає до небес!
Вже проминув давно хмільну дрімотність гаю,
І листям золотим пробрівши навманя,
Побачив греблі блиск, пишноту хвилеграю,
І верболіз густий, і зграю вороня.

По урешці крутім ліпились вбогі хати
І жмут садів тісних, що вп'явся в ґрунт сторуч.
Тут я любив колись щоразу віддихати,
Щоб легше досягнуть вершин гігантських круч.
Від променів ясних розм'якла мерзла глина
На вуличці вузькій, що пнулаь догори
Плотами стиснена, вигинчастозміїнна;
І я спинався по ній, минаючи яри.
На грані двох світів — кряжистім перевалі —
Я обернувся назад, пославши свій привіт,
Свою любов німу, жалі довготривалі
Вітчизні дорогій моїх юнацьких літ.
Побачивши нараз, немов би на долоні,
Сосновий ліс густий і піски золоті,
Стави і вільшняки, луги і оболоні,
Городи і садки, й покрівлі хат прості, —
Навіки попрощавсь. Вступив у інше коло;
І інший виднокруг причарував на мить одну
Мене, мандрівника, й сонливість-забороло
Забрав з-перед очей, мов шибку неясну.

Торонто, 1963

В. СКОРУПСЬКИЙ

ЗЕМЛЯ

Земля — ні крокам даль і ціль,
Ні мріям неповторним хліб і сіль.

Земля — із раю хитрий змії,
Що яблуком задурює до дій.

Земля — цілунок праотця,
Що ним не наситяться ввік серця.

Земля — невиплатні борги,
Що їх душі накинули боги.

Земля — невпинний змаг і бій
За визвіл з рабства духа і надій.

* * *

Цей вірш, що ненадійно вдався
І влив утіху самоті,
Отак неждано і сховався
Між порохи гливкі й густі.

І вже ані його спонуки,
Ні долі повен сліз докір,
Не вибавлять порожні руки,
Не вибавлять порожний зір.

* *

Кожного ранку — день у вікні,
Кожного ранку — синь і вогні;
Кожного ранку манить дівчам
Пісня з хвалою небу й світам.

Нащо про мертвих порпати вчора?
Сором не вкриє мрій їх, ні горя!
В тих лиш, що кров'ю бризкати в силах, —
Ціль і надія, звага і крила.

Дай мені, земле, світ пригортати,
Серце до крихти людям роздати;
Щастю земному дати основу:
В далечі й дітях стати любов'ю.

* * *

Дерево зідхне —
І вже шелест,
І вже вітер.
І вже дужче не напне
Голосінь трембіта.
І вже серце не зімкне
Більше мудрости і сили
Від зерня, що гілку гне
Тягарем колиски і могили.

* *

Щасливий той, хто вийшовши у світ
І досхочу набувшись у ньому,
Вернутись завжди може ще додому.

Хай там коло постарілих воріт
Не той каштан, що стежив пильно слід
І юні, і оживленої мови,
І ті дівчата, що квітчали рід,
Вже діти бавлять і пасуть корови —

То з віри він не зб'ється хоч у тім,
Що зможе кості там спокійно скласти.
А я? О, краю мій, не лиш як дим,
Тебе зустрівши, мусив би пропасти!
А ще й твій ворог встиг би засудити:
„Загиб, бо не хотів тебе любити“.

ЧЕРЕМХА І БУЗОК

Горить бузок
Вогнем квіток,
З черемхи насміхається:

„Коли твій пал
Діжде похвал?!
Чому так біло розцвітаєшся?!

Я аж знеміг . .
Холодний сніг!
Та хто до тебе залицяється?!“

А білість свіч
Бузку до віч:
„Тим, друже, цвіт мій все пишається!

Троянди жар
Спахне в пожар, —
При ньому кожний огрівається

Лілеї цвіт —
Прадавній міт!
Невинністю хтось вік впивається!“

Едмонтон, 22 травня 1963

МОЯ ВЕСНА

Вже не одна весна шумливо відцвіла,
А ти цвітеш, — дарма
Чи осінь, чи зима!

Бо ти, моя весна,
Прекрасна, чарівна
І будеш все цвісти,
В моєму серці ти!

Вже не одна зима вітрами відгула .
Скресають знов льоди
І знов цвітуть сади.

А ти цвітеш, — дарма,
Чи осінь, чи зима.
І будеш все цвісти,
Весняним цвітом ти!

Чи юсінь, чи зима, цвіте в душі весна .
Морози, чи сльота, —
Веселка золота!

О, весно дорога,
Барвиста райдуга
І будеш все цвісти,
Веселки цвітом ти!

Журба нас омина, п'ємо нектар до дна
Біль, горе чи печаль, —
Не в'ялить серця жаль.

Бо ти, моя одна
Розрадо радісна
І будеш все цвісти,
Розради цвітом ти!

1963

КАНАДА

Перлина безцінна у лева короні!
Не змірять нікому твоїх берегів.
Від полудня жару обпалені скроні
Збілюють у хузі північних снігів.

Ось буйний Атлантик віками щербить
Скелясто-кремінні твої береги .
Поглянь, як, знемігши, приліг він і спить,
Загнавшись далеко в безкраї степи.

Замріяний, Тихий тойбік океан,
Колише в обіймах Побіди острів
Співає гігантам гранітним пеан,
Закоханий в мріях сніжистих верхів.

Простори, простори і тиша дзвінка
По килимі прерій, лісів і степів
Срібло розливає Всесильна Рука, —
У дзеркало рік і озер і струмків.

Твердий і сміливий колись піонер,
Присвоїв цей килим у поті чола
У барвах мінливих цвіте він тепер,
І морем хвилюються повні поля.

Він струнами сталі злучив береги
І випнув угору стрункі димарі.
Хай тишу тривожать фабричні гудки,
Цвіте у багатстві життя на зорі.

Де скарби у надрах найде долото,
Асфальтові змії туди вже повзуть
Де коней залізних не б'є копито,
Бо крила моторів тебе понесуть.

О, юна країно! Блукав я світами —
Багатством, красою ти їм не рідня,
Та скарбом ціннішим яснієш між нами, —
Це рівність, братерство і воля ясна!

Канадо! О, друга вітчизно моя!
До тебе я спрагло всім серцем припав,
П'ю волі проміння, — нектар той щодня,
Якого ніколи в житті не зазнав!

1958

Дарія МОГИЛЯНКА

СПІВ ЖАЙВОРОНКА

Присвячую Іванові Козловському
з нагоди його уродин

Весна біжить і гомонить
Своїм чудовим чаром,
А жайворонок в даль летить
І сипле співом-жаром.

Він сипле спів свого жалю
І з вітром розвіває,
Та спів його у небесах
Окрилено лунає.

Як тільки та луна спаде,
Він підлітає знову,
І знову нам у небесах
Тче пісню пурпурову.

І так його веселий спів
У серце залітає,
Він окриляє душу нам,
Голосить, що весна є!

7 лютого 1963,
Едмонтон, Альберта.

ТРОЯНДИ

(Символ щастя і кохання)

Троянди, троянди,
Кохані мої,
Я вас полюбила
В садочку своїм.
Для мене ви радість
У серце внесли.
Троянди, троянди,
Ви — щастя посли.

Біленькі троянди —
Це чиста любов!
Червоні троянди —
Це вірна любов!
Ви — квіти кохання
Удень і вночі,
Ви — квіти вінчання,
Любови кличі.

Вас мала, троянди,
При шлюбі своїм.
Тулила до серця
У сьайві яснім.
Ви в серце кохання
Наляляли тоді
І щастям сіяли
Мені, молодій.

Троянди, троянди,
В красі ви були.
Усі вас любили,
Хвалу вам несли.
Були ви в садочку
Живі, чарівні.
Чому ж не дали ви
Наснаги мені?

Троянди, троянди,
Кохані мої,
Я вас полюбила
В садочку своїм.
Для мене ви радість
У серце внесли.
Троянди, троянди,
Ви — щастя посли.

14-го січня 1963 р.
Едмонтон, Альберта.

ДУМКА

Присвячую своїй приятельці
народній співачці Галині Троян

Нащо мені краса моя,
Голубині очі,
Коли в мене нема друга,
Плачу серед ночі.

Нащо мені стан дівочий,
Гнучкий та високий,
Коли живу, як сирота, —
Світ такий широкий.

Коли нема з ким любитись,
Серцем поділитись,
Коли в мене нема друга,
Щоб з ним веселитись.

Нащо мені полосочок,
Дзвінкий та високий,
Воліла б я, щоб був юнак
В мене синьоокий.

Нащо мені моя слава?
Співати не хочу!
Хотіла б я лише друга,
Бо жити ще хочу.

Хочу мужа я кохати,
Діточок маленьких.
Кого маю я кохати?
Нема в мене неньки.

Нащо мені краса моя,
Коли нема долі,
Без милого не хочеться
І жити на волі.

Нащо мені ті дівочі,
Голубині очі,
На самоті я ридаю
Тяжко серед ночі.

2 березня 1963,
Едмонтон. Альберта.

ПРИГОДА У ВАГОНІ

(з недрукованої повісти)

Хвилини через десяток три українських Горпинки перенеслися поміж товстюків. Гандлярі відітхнули з полегшею. Ще один товстюк, років сорока, завів розмову з четвертою дівчиною, пропонував працю у своїй кравецькій майстерні або, на вибір, до хатньої обслуги. Давав п'ятнадцять долярів тижнево, а в хатній роботі вісім долярів по всьому готовому, ну й гостинці на свята. При тому поглядав і на матір з дочкою, — яке враження викличе пропозиція у них. Дівчина мовчала, наче б не до неї говорилося, згідний зір Ростислава на товстюка впливав. Сопів, обдавав усіх неприємним запахом.

Терпким голосом порадив Ростислав залишити дівчину в спокою. Адже бачив, — вона не хоче до нього обзиватися. Товстюк сказав щось сусідові, Ростислав почув вульгарні замітки про будову тої, четвертої, дівчини та Ірини. Зірвавсь скипівши, та мати впору схопила за рукав, трохи уговкала. Наче б нічого не сталося — товстюк заговорив до нього каліченою англійщиною:

— Містер, містер, чого ви такий гарячий? Мені потрібно робітниці. Що, я не маю права спитати дівчини, чи не пішла б вона до мене на роботу?

— Чому ви не питаєте тих, що до вас пішли б, а чіпаєтеся такої, що говорити з вами не хоче? Ось ці три Горпини підскоком до вас підуть! — показав на співпідорожниць, які зовсім по-приятельському шушукалися з товаришами товстюка. — Вони вам якраз рівня! — Ростислав відбуркнув.

— Я їх і за півдаром не хочу! Вони забагато про все знають... Розпусні дуже! —

— Ви то самий не розпусний? Шукаєте довірливої дівчини... Хіба ж усі дівчата розпусні?

— Ну, не всі, але в кожній не написано на чолі, яка вона! Знаєте, як то воно буває! Розпусної, щоб мені кавалерів до хати приводила, я не хочу. Такої, зовсім нерозпусної — я також не хотів би... От таку, щоб була трошечки розпусна!...

— А то чому так? —

— Знаєте!... У мене два дорослі вже хлопці. Я не хочу, щоб вони звідкись зарази мені в хату занесли... Розумієте?

Ростислав зірвавсь, мати не поспіла оглянутися. Схопив влізливця за груди, в мент трахнув нахабу в одну мерду, в другу...

— Ти, гидото! — гнівно цідив крізь зуби, — шукаєш паланиці для своїх бахурів? Поміж своїми шукай, зрозумів?... А ні, сідай каменем, не чіпайся! Згідно відопхнув товстюка від дівчини. Той, вибалушивши перестрашені очі, повалився на свого товариша через прохід.

Боже Святий! Що за гамір піднявся в вагоні. Гандлярі посхоплювалися з місць, загвалтували всі разом. Давніші пасажири наче б нічого не бачили, не чули. Не один, можливо, власне у таких добродіїв служив. Не одна дівчина, без різниці, якої народности, починала життєву кар'єру власне у таких. опускалася все нижче, в'язалася з жовтими і чорними. Не одна дитини від них обзавелася. А коли вже на неї ніхто не ласився, шукала собі дурного Івана своєї народности, безпеку на старість. Такі явища трапляються скрізь надто часто, вишукувати нема потреби...

— Ну, що? Вкусив він тобі їх, чи що? — вершала товстуха, фунтів на двісті ваги у кріслі через прохід. Від загального вереску тільки ті слова Ростислав міг розібрати. Стіни вагону, здавалося, порозлітаються. Зібрати кілька тисяч таких верескунів, — не то біблійний Єрихон, але навіть Вердун, що його німецька армія місяцями облягала, й пари годин не видержав би, розвалився б!

Гандлярі оточили гурток із трьох боків, одначе на приличній відстані. Ростислав прикрив собою матір, дружину і дівчину, що через неї постала буча, станув у позиції готовності пальнути кожного, хто посмів би зблизитися. Очі загорілися вогнями гніву, брови звузилися, почервонів, затис кулаки. Оглянувся на матір, на Ірину. Остраху по них не бачив, натомість мати наставлялася боронитися від можливої атаки в один бік. дружина затиснула кулаки в другий. Дівчина перестрашилася. готова плакати.

Обложені не доглянули, що з вагону вийшов молодий добродій військової виправки. Його товариш, сивавий добродій, поважного інтелігентного вигляду, зістався сидючи на своєму місці. при виході з вагону. Бучі уважно приглядався, прислухувався до слів.

— Тихо! — по вовчому гаркнув Ростислав у той гармидер. — Попереджую!... Я вас не займав! Кожного, хто до нас відважиться зблизитися, впалю так, що до смерті попам'ятаєте! ...

— Бандит! Розбійник! — викрикував, трохи охолонувши, від перестрашу винний цієї завирюхи. Миттю дістав кулаком межі очі від Ростислава, що підскочив. Уперіщив нахабу і відскочив на попередню позицію. Той заойкав, застогнав. Напасники зблизилися з обох сторін. Притиснув Ростислав жіноту до стіни, готовий відбивати напад цілої банди. Обидві товстухи, ніби „лейді“, лізли особливо настирливо. Думали, бачиться, що Ростислав не зважиться їх бити. Ростислав відштовхнув одну в м'ясисті, гейби торби проса, груди. Друга „лейді“ у цей мент простягнула до нього руки, з наміром несповідано потягти молодика між свою роз'юшену братію. Відомо, впала верескнувши на свою товаришку, від доброго стусана, а Ростислав устиг впавити в зуби найближчого, що вхопив був його рукав, далі ще одного, який зайшовши збоку поміж кріслами, простягнув руку до жінок.

Могло скінчитися погано. Проти тузина напасників навряд чи встояли б. Але надійшов кондуктор, контролер, три з поїздової обслуги, вернувся молодик, що за ними ходив. Обслуга протислася до обложених, а офіціяли щось потиху переговорили зо старим добродієм при виході.

— Ці пані є моя мати і дружина, а то знайома! — Ростислав пояснив на запит офіціялів, що сталося. — Той кретин, з ліхтарем під оком, — показав, — до них по-вуличному приставав. Мої перестороги залишити в спокою знехтував. Ну, і обірвав від мене за нахабність. Тоді увесь гурт почав нас атакувати. Й дехто дістав йому належне!.

Старий контролер добрячо посміхнувся. Кондуктор кивнув одобрююче головою. Напасникам наказав:

— Сідайте на свої місця! Ніхто не сміє кого б то не було напастувати! А не подобається вам — виносіться!

— Ми його до суду запізнаємо! Ми його в тюрму запакуємо! Як він, розбійник, зважився штовхати „лейдіс“? Ми йому покажемо! — верещав гурт наперебій.

— А „лейдіс“ чого пхалися худобою? — визвірився кондуктор. — Можете собі позивати! Тут рейваху не зчиняти! Ні, то „гет авт“! Щоб мені тут не смерділи! —

Гурт трохи осів. Офіціяли порадили Ростиславові зо своїми пересісти до сусіднього вагону. Забрали валізки, скриньки й помандрували за обслугою

Богдан МАЗЕПА

ОЛЕКСАНДЕР ЛУГОВИЙ І ЙОГО ТВОРЧІСТЬ

Минуть роки, і вдумливий історик української літератури на сторінках своєї праці дасть заслужену оцінку людині, що всі перли свого таланту віддала у скарбницю української літератури. І коли майбутні покоління читатимуть про піонерів української літератури в Канаді — ім'я Олександра Лугового, поруч його сучасника і друга Іллі Киріяка, буде на першому місці.

Як першим українським піонерам-хліборобам і робітникам довелось пройти крізь будні тяжких зневаг і поневірянь, так піонерам-літераторам довелось випити не одну чашу гіркої не-долі. І тільки на коротких дозвіллях створили вони те, що могли створити за тих несприятливих обставин. Хоч, може, без належного блиску і шліфу, все таки лишили вони вагсний вклад у загальну українську літературу.

Народився Олександр Луговий (дійсне прізвище Овруцький-Швабе) 8 січня 1904 р. в містечку Овруч на Україні в родині полковника російської армії Володимира Павловича Овруцького-Швабе, який походив із старовинної німецької, згодом зукраїніщеної шляхти, що поселилась на Україні за гетьмана Івана Мазепи. Ранню освіту закінчив Олександр під доглядом і опі-

кою домашніх учителів, які звернули особливу увагу на непересічний хист молодого юнака. Будучи 14-літнім хлопцем, він крім рідної, вільно володів російською, польською, німецькою французькою мовами. Дальшу освіту перервала перша світова війна і бурхлива революція, яка викинула юного Олександра за межі рідної батьківщини, зруйнувавши назавжди його родинне вогнище. В той час довелось пережити йому найбільшу трагедію в своєму житті. На власні очі бачив він смерть батьків і сестри, що згинули з рук московських загарбників.

На вигнанні Олександр пробув у кількох європейських країнах, переважно в Польщі, а 1929 року прибув до Канади, де прожив до останніх днів свого життя.

Творчість Олександра Лугового така різноманітна і складна, як і життєвий шлях самого автора. Він же поет і повістяр, історик і журналіст, а водночас видавець і редактор. На всіх етапах, у всіх жанрах його творчості перше місце займає історична тематика. І не дивно: історія була улюбленим предметом письменника. Вивчав він її не тільки з підручників історії, але й з усяких архівних джерел, до яких мав безпосередній доступ.

Опинившись на еміграції, він і тут шукає доріг до поширення свого світогляду. Перебуваючи у місті Вільно, студіює він архіви князів Радзивілів. Із темряви давніх літ вдається йому витягти на денне світло багато подій, тісно пов'язаних з історією України. Це між іншим дало йому матеріал до історичної розвідки „Чорні хмари з-за Прип'яті“. У Варшаві знайомиться Луговий з архівами князів Потоцьких, Сапігів, Вишневецьких та інших видатних постатей, які мали пряме чи посередне відношення з подіями на Україні. У Стокгольмі він вивчає архіви часів гетьмана Івана Мазепи; перебуваючи короткий час у Парижі, переглядає у міністерстві закордонних справ історичні записки Пилипа Орлика та його синів.

Завдяки усім цим джерелам, упертій і послідовній самоосвіті, та подивугідній пам'яті, якою втішався письменник, він став справжнім ерудитом у повному значенні цього слова. Особисті друзі й знайомі звали його „ходячою енциклопедією“. І в цьому не помилялись: вистачило було згадати якусь історичну епоху, подію, чи постать, як з уст Лугового прямо пливли дати, цифри, імена і т.п. І здавалось, що не говорить, а читає він з якогось записника, заздалегідь приготовленого.

Перші роки на новій канадській землі, як зрештою й останні, не милували і не пестили письменника. Якась химерна доля, а був він фаталіст і вірив у призначення, далась йому таки добре взнаки. Економічна депресія, а згодом тяжка фізична праця по фабриках і на залізниці, підкопали значно його здоров'я, а всілякі інтриги, зневаги і підступи чужинців і своїх лишили помітний слід у його чутливій душі.

Трудитись на українській літературній ниві Олександр Луговий не переставав до кінця свого життя. У спадщину залишив він багато творів різних жанрів: повісті, драми, нариси, поезії тощо.

Такі історичні твори, як „Чорні хмари з-за Прип'яті“, „За волю України“, „Визначне жіноцтво України“, та інші вже давно розійшлися з полиць книгарень та бібліотек; їх можна дістати тільки від деяких приватних людей або від особистих друзів автора. Широко відомі драматичні твори, як „За нарід свій“, „Дала дівчина хустину“, „Брат на брата“, „Сирітські сльози“, „Пани і раби“, „Віра Бабенко“, Ольга Басараб“, „Без вини карані“, „В листопадову ніч“, і дві комедії „Позичена жінка“ та „Сватання на пошті“ також розійшлися і ждуть на чергове видання. За повість „Дажбожі внуки“ письменник був одержав від видавництва „Свобода“ першу нагороду. Найбільш відомі твори письменника — це повість із життя українців у Канаді, „Безхатний“, що вийшла друком 1946 р. і була нагороджена на літературному конкурсі Українського Народного Союзу, та історична повість-хроніка з часів першої світової війни, „У кігтях двоголового орла“, що є першою частиною трилогії „Залізом і кров'ю“. Два інші томи трилогії, „Буревій“ і „На руїнах“, лежать у рукописі і ждуть свого видавця. Рівночасно чекають на видавця твори: „Козацька Україна“, другий том „Дажбожих внуків“, „Історія української православної церкви“. „Історична енциклопедія“, кілька оповідань тощо.

В літературно-історичному журналі „Українська родина“, що виходив у Торонті протягом трьох років за редакцією самого письменника (він же був видавцем), друкувались його цікаві історичні розвідки та нариси на теми з козацької доби. Замітніші з них: „Полковник Іван Федорович Богун“, „Генеральний обозний Іван Чорнота“, „Полковник Станіслав Мрозовецький“ (відомий як Морозенко) та інші. Тут друкувались і його власні поезії. Під деякими творами і дописами уживав псевдонім „Омелько Нечоса“.

На окрему увагу заслуговує його книжка „Визначне жіноцтво України“, історичні життєписи в чотирьох частинах, де згадуються сотні імен від князів до наших днів. Про працю над цією книжкою автор у післяслові пише: „Книжка „Визначне жіноцтво України“ — це праця десяти років, до якої матеріяли автор почав збирати ще в своїй ранній молодості. Збирав їх просто з вродженого замилювання до історії і літератури“. І тут письменник наводить ряд українських, російських, польських та інших джерел, звідки довелося йому черпати всі ці відомості. І це ще раз підтверджує, що Луговий у своїй творчості найсильніший там, де виступають історичні факти й реальна дійсність.

У стилістичних настановах письменник іноді старається поєднати романтизм із суворим реалізмом. Найкращий приклад можна взяти з повісти „Безхатний“. Прочитавши пролог, читач відразу відчуває якусь дивну прірву. Бо коли пролог, повний кольориту й динаміки, навіяний якоюсь таємничістю в описі суворой канадської зими і сповнений трагедії заблуканої в лісі самотньої дівчини в холодну ніч, змушує читача відчувати силу дикої стихії і разом переживати з героями твору, то сюжет повісті майже позбавлений цих властивостей. Тут переходять одно-

барвні картини канадських буднів і виступають такі самі буденні герої, які навряд чи схвилюють читача.

У світовій літературі є один твір, що своїм змістом, стилем і манерою нагадує „Безхатного“. Це роман Джека Лондона „Мартин Іден“. Обидва ці твори мають автобіографічний кольорит і обидва герої цих творів по тяжких і довгих зусиллях знаходять намічені ідеали. Але різниця в тому, що герой повісти, осягнувши мету, надалі застається сильною, невтомною і повноцінною людиною, а герой роману, знесилений життям, духовно знемагає і кінчає життя самогубством серед бурхливих хвиль океану. Якраз ця вітальна сила української людини, що її показав Луговий у „Безхатному“, є найкращою сторінкою його повісти.

Однак не завжди вдається письменникові розкрити тонкі риси людської психології. Тому його герої часто непереконливі. Буває, що автор силоміць держить їх у якомусь моралістичному футлярі і до них не мають доступу ані спокуси, ані помилковість, ані навіть погані звички.

В поодиноких творах Лугового відчуваються ясні задуми, національно ідейна спрямованість, а також подих минувшини й сучасности. Зате часто бракує свіжих образів, яскравої кольоритности, багатства вислову і того глибокого філософського озмислення, якого так часто шукає досвідчений читач.

Крім багатьох декларативних висловів і довгих споглядальних описів, до яких часто вдається письменник, трапляються у творах діалектизми, переважно західно-українські, що дуже знижують художній рівень творів. У цьому випадку письменник, мабуть, брав під увагу мовний рівень масового читача, що у великій більшості походив із західних частин України.

Щодо правопису, то також не все тут гаразд. Але, відповідаючи на це одному зі своїх критиків, письменник пише: „І біда знає, чого тут триматися. Хай би вже раз до лиха якийсь правопис устійнили. Я свідомо вживав простої твердої мови, без патосу, делікатних висловів і речень...“ Очевидно, письменник не був свідомий того, що правопис 1929-го р. є загально визнаний і схвалений УВАН та НТШ.

Все ж таки, узагальнюючи всю художню спадщину Олександра Лугового, хочеться і треба ствердити, що крім численних помилок і недотягнень, до яких найбільш причинились несприятливі обставини, за яких жив і трудився письменник, залишив він цінний і ваговитий вклад в українську літературу. Його художньо-історичні полотна, що сягають сивої давнини, що зображують сучасність, являються тим джерелом, звідки випливають і цілющий бальзам, і гірка отрута нашої довговікової історії.

Ол. Луговий істини не ідеалізує, ані не спрощує, бо знає, що вона за себе говорить. Він пишається світлими сторінками рідної історії й до глибини душі огірчений, коли йдеться про її довговікову трагедію. Він нещадно кидає ганьбу на винуватців, що в більшій чи меншій мірі її спричинили. Не прощає на-

віть таким знаменним постатям, як Хмельницькому й Мазепі, що, крім великих діл, допустилися фатальних помилок.

Не меншої уваги надає Луговий і соборницькій ідеї. Різні постаті й події на різних етапах нашої історії виступають і чергуються в його творах майже паралельно на обох вітках української землі — східної і західної. Із багатьох прикладів можна навести один, який докладно підкреслює ці риси. 1936 року виходять у світ дві драми письменника: „Віра Бабенко“ і „Ольга Басараб“. Перша з часів повстанської боротьби на Наддніпрянщині, друга з доби визвольного руху в Західній Україні. В обох цих творах піднесено високо прапори соборницьких і всенациональних ідеалів. Навіть характерним є те, що обидві ці драми і появилися одночасно і обидві вони у п'ятьох діях. Ніби навмисне автор підкреслює ідеї соборності і з однаковою любов'ю ставиться до обох частин поневоленої батьківщини.

Чимало уваги присвячує письменник релігійним питанням. Найбільшим доказом цього є його „Історія української православної церкви“, що лежить у рукописі і має понад тисячу сторінок. У релігії він бачить міцний традиційний фундамент, на якому тримається споруда всієї нації. Саме тому релігійні питання завжди ставить він поруч національних. Але коли йдеться про саму віру, як таку, то письменник нерідко вдається до власних філософських міркувань і глибоких роздумів над тими неблаганними силами всесвіту, що відвічно діють у просторі й часі. Однак і тут віра у Бога-Творця незахитана. В одному з епізодів повісти „В кігтях двоголового орла“ йде мова про архієпископа Михайла, що, попросившись із догмами офіційної церкви, стає вільним християнином і пише власний твір, де провідною думкою є порівняння всесвіту з людиною. „Тіло людини складається з мільярдів атомів, а їх сукупність творить закінчений розумний організм — істоту людини. Так і поодинокі тіла в небесних просторах утворюють закінчений всесвіт. В організмі людини атоми строго поклясифіковані на головні й підрядні, які по суті диктують йому, наказують рух і відпочинок. Так і у Всесвіті — є вища сила, що всесвітові наказує і ним керує. Силу ту різні люди по-різному називають. Атеїст називає її силами природи, а віруючий — Богом. Однак і безбожник визнає ту силу могутньою, надлюдською, якої розум не може ані збагнути, ані зрозуміти. Отже, Бога, навіть заперечуючи, мусить його визнати“. (стор. 345).

У практичному житті був Олександр Луговий такою внятковістю, як і герої в його власних творах. Доброта, а головне чеснота, що межувала з дивацтвом, почуття відповідальності й суворой справедливості, глибока любов до всього, що прекрасне й чисте, та гостра, як бритва, ненависть до всього, що підле й огидне — ось основні риси його характеру.

Українській громаді віддав він усе — весь труд і талант свій, а від неї не одержав нічого. Проте не нарікав і не жалівся. Бо знав він істину, що українська людина свого духовного провідника і вчителя шанує і визнає тільки тоді, коли він по довгих

зlidнях і терпіннях відійде у вічність. Так було не тільки з пересічними талантами, але і з геніями, як Шевченко і Франко. „Та щоб мені там ніяких парад не справляли, ніяких церемоній. За життя не хотів то і по смерті не потребую. Найкраще буде, коли мене дeneбудь запорпають і ніхто не знатиме, де моя могила“. Так писав Луговий до друзів. Без нарікань і пояснень, але скільки трагізму лежить у цих лаконічних словах. Щоб заробити на кусок щоденного хліба, тинявся він чорноробом по чужих порогах, а 30 вересня 1962 року в містечку Чізголл знайшов свій трагічний кінець — довічний і заслужений відпочинок. Тлінні останки Олександра Лугового лежать на едмонтонському цвинтарі Бічмаунт поруч могили його колеги і друга Іллі Киріяка. Разом вони трудилися, разом і спочивають непробудним сном.

* * *

В уяві я бачу картину: на пустельних розпутьях канадських широт стоїть самотня людина, невисока на зріст, із сірими добрячими очима, в поношеному сірому плащі, задивлена на схід у райдужну даль, і сумно усміхається... Це Олександр Луговий. творець „Безхатного“.

ТВОРИ О. ЛУГОВОГО

Надруковані книжками:

„За нарід свій“, драма у 5 діях (1932), „Сирітські сльози“, драма у 3 діях (1934), „Брат на брата“, драма у 4 діях (1934), „Віра Бабенко“, драма у 5 діях (1936), „Ольга Басараб“, драма у 5 діях (1936), „Без вини карані“, драма у 4 діях (1938), „В листопадову ніч“, драма-фантазія у 3 діях (1938), „В днях слави“, драма в 4 діях (1938), „За волю України“, історична повість із часів революції, 212 стор. (1939), „Визначне жіноцтво України“, історичні життєписи, 256 стор. (1942), „Чорні хмари з-за Прип'яті“, історична повість із часів Хмельниччини, 163 стор. (1945), „Безхатний“, повість із канадського життя, 297 стор. (1946), „В кігтях двоголового орла“ (перший том трилогії „Залізом і кров'ю“), повість-хроніка з часів війни 1914 - 1917 років, 349 стор. (1955).

В рукописах:

„Історія української православної церкви“, „Історична енциклопедія“, „Козацька Україна“ — другий том повісті „Дажбожі внуки“, „Буревій“ — другий том трилогії „Залізом і кров'ю“, „На руїнах“, третій том трилогії „Залізом і кров'ю“.

(Склав Б. Мазепа)

Тодось ОСЬМАЧКА

**ОЙ ЧИ СЛУХАТИ, ЧИ НЕ СЛУХАТИ НЕНЬКУ
РІДНУЮ?**

Рідна мама коло саду
Помикає вже розсаду.
А Степан у рогозі,
Мов кабанчик в барлозі,
Геть забрьохався водою,
І стоячою й брудною.
Мама сердиться, кричить,
А він слуха та мовчить
І на неї поглядає,
Чи дубця в руках немає.

„Сину, сину, розум май,
Вже скотину виганяй
Та велику птицю нашу
На прогулянку на пашу“

А Степан, неначе кінь,
В хату рушив на черинь,
І kota шарпнув за брови
Та за хвіст рябий, здоровий:

„Мій котику
Боркотику,
Де ти був,
Де блукав,
І що бачив,
Що чував?“

Мурий кігті вгородив
У мішок та аж зазив:

„Пусти, пусти хвостик мій,
Бю вкушу,
Від тебе під припічок
Побіжу.
Сиди сам і сушись,
А до мене не берись!
Бо не слухаєш ти мами,
Бо ти цап малий без тямн“

І відтягнув його за бік
Та й додолу з печі скік!

Тоді хлопець до обори,
Сльози витерши рясні,

Де корови, ніби гори,
Його ждали мовчазні.

„Гей кохані биці, биці,
Йдіте в поле до травиці,
Мені мама наказали,
Щоб ви пастися рушали!“

Миттю рижа із рябою
Заревли немов трубою:

„Є в нас ноги, є в нас сила,
Та ще й роги, ніби вила,
Ми злякаємо і (злого? — Ред.),
Як не слухає нікого!“

Тоді хлопець навпростець
Прибігає до овець.

Тільки вівці всі кроком
З усієї сили й змоги,
Насторочили жорстоко
До Степана чорні роги:

„Нам не страшно бурі й вітру,
Можемо завжди макітру
Розтрошити хоч яку,
Що сушиться на кілку
То й тебе не буде шкода,
Коли трапиться нагода“

І хлопчина до гусей
Стає боязково,
Але гуси отаким
Зустрічають словом:

„А ми гуси сірі,
Всі в твердому пір'ї,
Маєм кігті та носи,
Можем кожного вкусить,
Що дарма тримає вуха
Й навіть матері не слуха

Та тут мати з бережини
Прибігає до дитини,
Йому сльози утирає
І до себе пригортає.
А Степан маленький,
Нахилившись у руках
Дю своєї неньки,

Хлипав-хлипав та казав
Голосом тоненьким:

„Моя матінко,
Моя рідная,
І не бийте мене
Й не гоніте мене,
Як ті гусоньки
Й вівці чорнії
І з рогатими та коровами,
Бо завжди я вас
Буду слухати
І робитиму,
Що ви схочете!“

Як зачули вівці, як зачули гуси
Й великі корови,
Ось тепер, гукнули, кожний з нас мусить
Іти у діброви.
Бо Степан у ньеньки стоїть на розмові,
Схилившись в полу,
І хвоста даремно не тягне котові
З печі аж додолу!

Юрій ГАМОРАК

ЄДИНИЙ ТВІР ТОДОСЯ ОСЬМАЧКИ ДЛЯ УКРАЇНСЬКИХ ДІТЕЙ

Тяжку зиму 1946 р. я перебув у Фрайбурзі, прегарній столиці Шварцвальду, де тоді проживала теж сім'я моїх близьких приятелів, Галина й Теофіл Баландюки разом зі своїми двома маленькими доньками, Лялею і Солошкою.

Десь на початку березня цього ж року, хоч за докладність я не ручаюсь, несподівано, як завжди, появився в нашому місті Тодось Осьмачка, що шукав мене, не так мене, як машинопису своєї знаменитої повісти „Старший боярин“. Я ледве впізнав його, такий він був збідований, худий, а ще до того змучений породожжю залізницею з Міттензальду, що тривала майже дві доби. А з тим машинописом історія була дещо незвичайна, хоч, правду казати, вліз я в неї без ніякого примусу, з власної таки доброї волі, і більше, зовсім того не жалію. Колишні співробітники львівського філіялу Українського Видавництва, між ними і я, разом з його літературним архівом, опинилися у старовинному словацькому селі Бзовику, розташованому недалеко від річки Крупіни. Коли ж у серпні 1944 р. східну частину Словаччини опанували словацькі партизани, між якими незабаром появилoся

досить багато офіцерів Червоної Армії, становище т. зв. „утеченцов“ стало прикрим, щоб не сказати критичним. Кожний рятувався, як умів, більшість просто сховавши голови між плечі, мовляв, „тихо лихо переждем“, а я і проф. Володимир Державин вирішили вирватися з червоного кубла втечею до тої частини Словаччини, що не була захоплена повстанням. Мавши глибокі сантименти і до Тодося Степановича, і до його повісти, я взяв машинопис з архіву і заховав його між своїми особистими речами. З того часу аж до початку квітня 1945 р., коли останнім поїздом я тікав з Відня на захід, я беріг машинопис дбайливіше, ніж мої земні маєтки, що вміщалися в трьох валізах і одному клунку з постіллю. Проте виїжджаючи з Відня і не мавши ніякої певности, чи доїду живим через пекло постійних бомбардувань, я передав машинопис „Старшого боярина“ на переховання моїй нареченій, Олені Дрогомирецькій, що в цьому місті мала своїх родичів австрійців. Так я розпрощався з машинописом на майже два роки, наказавши нареченій берегти його, як ока в голові.

Я розказав Тодосеві Степановичу все про машинопис та за явив, що він є в певних руках і що моя наречена привезе його тоді, коли переїзд з Австрії до Німеччини стане можливим. На жаль, моя розповідь поета аж ніяк не задовольнила, проте не це є темою мого спогаду. Тодось Степанович влаштувався на мешкання неподалік від нас і на запрошення моїх гостинних приятелів Баландюків харчувався в них, так само, як і я. Пригадую добре, як він захоплювався кулінарними талантами нашої господині, а потихо її вродою, кажучи до мене:

— І скажіть же мені, Юрію Васильовичу, де ваш приятель надібав таку чудову дружину?

А втім це не вперше я бачив Тодося Степановича, як він тяжко страждав, спостерігаючи мирне сімейне життя своїх знайомих, якого він сам, не зважаючи на численні спроби, так ніколи й не зазнав.

Пробувши у Фрайбурзі кілька днів та, відгодувавшись трохи і відпочивши по тяжкій подорожі, поет звернувся до мене, щоб я позичив йому кількесот марок на поворот до Міттенвальду, звідки він приїхав. Проте я був тоді такий же безгрошовий, як і він, тому сказав йому, що в цій справі я говоритиму з Теофілем Баландюком. А треба знати, що мій приятель, колишній студент гуманістичних наук Сорбонського університету в Парижі, що перед війною працював у книгарні Наукового Товариства ім. Т. Шевченка у Львові, таки частенько допомагав грошми діячам української культури, зокрема письменникам. Коли я попросив його позичити мені двісті марок, щоб дати Тодосеві Степановичу на поворот додому, він засміявся і відповів, що цю делікатну справу поладить сам. І от по обіді та ще й закропленому доброю чаркою — до речі, мій приятель сам непитущий, але дуже любить частувати інших — він заговорив до свого гостя:

— Чую, пане Осьмачка, що вам наша гостинність набридла

і що ви хотіли б повернутися додому, але грошей вам забракло. Чи це так?

— Гостинність ваша, пане господарю, аж ніяк мені не набридла, — сказав лагідним голосом поет, ніби пісню заспівав, — а додому їхати треба, хоч того дому і немає. Чи не були б ви ласкаві позичити мені двісті марок на поворот?

— А як же це так, Тодосю Степановичу, хіба ж я жид, щоб позичати вам гроші! Але заробити в мене тих кількасот марок ви можете, як схочете.

— Як заробити, як заробити, пане Баландюк, скажіть бо?

— А от так, Тодосю Степановичу! Ви знаєте, що я маю дві маленькі доньки, Лялю і Солошку, а книжки тут і на лік не знайдете. От напишіть мені казочку для них, я вам заплачу за неї.

Поет зразу погодився, попросив, щоб дали йому окрему кімнату, зачинив за собою двері, захопивши з собою декілька аркушів ненайкращого паперу, і вийшов з неї за яку годину. На його прохання прийшли всі, отже господиня, господар, Ляля і Солошка і я, а тоді він прочитав шойно написану віршовану байку „Ой чи слухати, чи не слухати ньеньку рідную?“ Коли ж діти, прослухавши байку, сказали, що вона їм подобається, а Солошка почала мукати, Теофіл Баландюк покликав Тодосю Степановича до іншої кімнати і там, у моїй присутності, дав йому п'ятсот марок, кажучи, що байка гарна. А поет, ховаючи грім, додав ще таке до їх усної умови:

— Але, пане господарю, ви не смієте байки без мого дозволу надрукувати. Вона тільки для ваших дочок, тільки для них...

Теофіл Баландюк, очевидно, погодився, а коли на другий день поїзд від'їхав, мій приятель вийняв рукопис байки з шухляди і дав мені кажучи:

— Ти збираєш такі речі, збережи і цей рукопис!

Така історія байки Тодосю Осьмачки, його єдиного твору для української дівчороти і, здається, чи не єдиного твору, який він написав на замовлення.

ОРЕСТІЯНА

НАПИС НА КНИЗІ „ДЕРЖАВА СЛОВА“

Ще, може, на воді так важко будувати,
Як на скитальщині! Тут будівничий хист
Драконам перешкод сто має глав рубати,
Щоб досягти свого. Конкретизую зміст:
В плоть книжну одяглась довічно ця держава
Вам тільки завдяки! Будівникові слава!

Михайло Орест

Вельмишанобному і Дорогому
п. Ярові Славутичеві
з найсердечнішою подякою за добро-
зичливу ініціативу, жертвний труд
і невтомну енергію, що нині постало
це видання —

автор

24. V. 1953

Август

* * *

Ще, маже, на воді так важко будувати,
Як на скитальщині! Тут будівничий хист
Драконам перешкодо сто тає глав рубати,
Щоб досягти свого. Конкретизую зміст:
В проть книжку одяглась довічно ця держава
Вам тільки завдяки! Будівничкові слава!

Михайло Орест

НАПИС НА КНИЗІ „ГІСТЬ І ГОСПОДА“

(барокковим письмом)

Ті, що красні книги здатні сучь писати,
Пожинають слушне многуості слави;
Тимъ же, що прічъ того мають хист багатий
Книги своїм ближнім друком друковати, —
Тимъ в'бнцѣ подвійні покладуть на глави!

Михайло Орест

ПРИМІТКА. Для відзначення 50-річного ювілею М. Ореста я організував 1951 р. товариство прихильників творчості поета. Тоді були видані у Філадельфії його збірки „Держава слова“ (1952) та „Гість і господар“ (1952). Висловлюючи подяку, М. Орест прислав мені примірники згаданих книг із дарчими написами. Перший виконано сучасним письмом, а другий — ба-

ПОЕЗІЯ ДУХОВОГО ПОДВИГУ

(До 25-річчя творчості Яра Славутича)

Поетична творчість Яра Славутича належить до категорії, яку я назвав би „літературою в квадраті“, тому що вона живиться враженнями від архитворів літератури й мистецтва більше, ніж від дійсного життя.

За наших часів доходять до того, що замість талановитості письменників якість літератури міряють тим, наскільки вона близька до реальності, себто по суті поверховою подібністю до навколишніх явищ. Від неї вимагають більше правдоподібності, ніж правди. Таким чином, поміж іншим, зводиться на ніщо одна з найвизначніших галузей літератури — фантастика.

Звідси й випливає горезвісний реалізм, соціалістичний чи будь-який інший, що вимагає від письменника подекуди вільного, а подекуди й примусового опису побуту, звичаїв та життєвих умов різних прошарків суспільства, зводячи ролю людини до „типу“, нібито характеристичного для того чи іншого суспільного середовища. Ця типовість позбавляє людину найціннішого в ній і найцікавішого, її неповторної індивідуальності, зводячи все до групового, загального, отарного, аморфного.

При всьому цьому „типи“ та всякі інші аксесуари реалістичної літератури, головним чином розвагових, розрахованих на ширвжиток романів, звичайно поступово підтасовуються так, щоб підказати читачеві певні політичні висновки про необхідність негайних радикальних змін суспільного впорядкування, посередньо й обережно, щоб не можна було запідозрити порушення горезвісної об'єктивності.

Але, звичайно, якби тільки самі модні романісти мали безпосереднє надхнення з навколишньої дійсності, то не варто було б і заходитися. Ми не збираємося вилучати з царини діяльності літератури нічого, тим більше, таку простору й плодотворчу галузь як навколишній світ. Цього й не треба робити. Навіть такі корифеї, як напр. Гете, неодноразово використовували враження, яких зазнавали. Взяти хоч би такі всьому світові відомі поезії, як „Willkommen und Abschied“ або „Mailed“, безпосередня надхненниця яких, як і всі подробиці її роману з Гете, добре відомі історикам літератури.

У Швейцарії мені показували пейзаж, що його Гете перелив у іншу, не менш славетну поезію „Auf dem See“. Все ж таки, навряд чи Гете зайняв би одне з перших місць у ряду творців

рокковим із Ї і Ъ. Над другим віршем є напис також бароковим письмом „Вельмишановному і Дорогому Колезі Я. Славутичеві, ініціаторові видання цієї книги, з сердечною і глибокою подякою — її автор. 14. V. 1952. Авґсбург.“ Між іншим, „Гість і господа“, четверта збірка М. Ореста, з технічних причин вийшла в світ на кілька місяців раніше від його третьої книги.

Яр Славутич

західної культури, якби в нього були лише такі вірші. Світової слави заслужив Гете іншими творами, складними й глибокими, зачерпнутими зі скарбниці світової культури і нероздільно з нею зв'язаними. Що важливіше — юнацький „Вертер“, навіяний подіями з його особистого життя, чи напр., „Іфігенія“, взята з грецької мітології, чи Тассо — з доби італійського відродження? Незаперечна вершина поезії Гете — „In tausend Formen magst du dich verstecken“ чи „Sommernacht“ із „Західньо-східнього дивана“, чи плоди останніх років його життя, як „Weltseele“, „Urworte Orphisch“ чи „Eins und Alles“, також породжені заглибленим пізнанням езотеричної метафізики.

Мені, звичайно, можуть заперечити, що „Західньо-східній диван“ створено не без впливу роману Гете з Маріанною фон Мільмер, що під Тассо він загримував себе самого і свої складні взаємини з ваймарським двором. Для нас важливе те, що „література в квадраті“, в жодному разі не закриваючи очей на все-світ, сприймає Божий світ через віддзеркалення творчої культурної спадщини людства. Гадаю, що з цього погляду приклад Гете досить яскравий.

Але він не єдиний. Література всіх часів і народів жила своєю традицією більше, ніж поштовхами навколишнього світу. Тканина творчості всіх клясиків античності геть чисто вся складається з мітологічних ремінісценцій і без них втрачає всякий змісл. Такими були Данте і Шекспір, Камюенш і Гонгора — увесь фундамент культури Заходу, на якому ми стоїмо.

Також інші культури, навіть найбільш віддалені від нас, напр. культура Далекого Сходу, в цьому відношенні, нічим не відрізняються від нашої. Клясична китайська культура створила поняття про „ку-вен“, вивченням якого займались, протягом багатьох сторіч, китайські ерудити. Воно включає в літературу лише поезію, філософію та естетику, написану мистецькою прозою, але відкидає роман і навіть театр, як нижчі жанри, придатні для масової розваги. Зрозуміла річ, що в нашій західній культурі доводиться включати в поняття літератури також і шедеври театру, створені давньогрецькими трагіками та драматургами елісаветинської Англії.

Прихильники реалізму намагаються також твердити, начебто культура небезпечна для поета, тому що вона нібито загрожує його оригінальності спокусою книжних впливів. Так можуть говорити лише невігласи, ознайомлені з літературою лише з третіх рук, що її не люблять і нею не цікавляться.

Насправді ж (уся практика світової поезії це підтверджує на кожному кроці) буває якраз навпаки: поет, позбавлений культури, який би він не був талановитий, значно більше схильний до наслідування, хоч би з-за обмеженості свого світогляду і свого уявлення про поезію та її спроможності. В кращому випадку це Бернс, у гіршому — Беранже або „застрельщики соціалізму“ на зразок такого собі Суркова чи Миколи Шеремета.

Поет, що читав багато, менше схильний до наслідування, хоч би тому що знайомство з поезією у всій її різноманітності по-

казує йому непотрібність уже сказаного, а усвідомлення відкритості чужих осягів штовхає його на сміливе прагнення в пошуках нового. Адже сила навіть найбільших поетів — у небагатьох знахідках, решта — майстерня, пачерки, навіть звичайні поразки. — Майже не буває поетів суцільно добрих. Гомер, Гете, Данте добрі лише окремими відкриттями.

Але це треба знати — і не з чужих слів — інакше навіть талановита людина ризикує залишитися дилетантом. Єдине справжнє джерело оригінальності можна знайти лише в глибинах свого неповторного я, у своїй виключності, поза якою і до якої все вже сказано і впробоване.

Навпаки, поет, позбавлений культури, несвідомо завжди буде притримуватися тих або інших знайомих йому зразків, що будуть для нього не тим чи іншим певно окресленим автором, одним із багатьох, яким би значним він не був, а поезією взагалі, поза межами якої пантує на нього невідомість, що завжди лякає.

Були й непогані (хоч не великі) поети, позбавлені культури. Але жоден із них не відкрив нових шляхів для поезії, нових обривів.

Хлебніков якось проронив: „у поезії найголовніше — побувати там, куди ще не ступала нога людини“ (зрозуміла річ, не в географічному значенні слова). Талановитому незігласові подорож залізницею до найближчого міста здається відкриттям. Де ж тут бути вже оригінальності?

Яр Славутич вибрав, на перший погляд, найтяжчий з існуючих у поезії шляхів — шлях інтегрального класицизму, що веде до мети через відмову від своєї особовості. Це шлях духового подвигу, як також і його вчителів, корифеїв українського відродження — Зерова, Филиповича, Рильського, Клена — єдиних поетів нашого сторіччя, що стоять на рівні найвищих вимог сучасності, що не виходять, в основному, з рамок традиційного класицизму.

Не зважаючи на силу та своєрідність творчості кожного з них, їхні твори іноді такі подібні один на одного, що навіть спеціалістам тяжко визначити, що належить перу Зерова, що Рильському чи Филиповичеві.

Славутича можна назвати останнім із трагічно загиблій лебединої зграї, оспіваної в славетному сонеті Драй-Хмари: Прийняття цієї найсуборішої зі всіх літературних дисциплін Заходу (взяти хоч би пропорцію бездоганих сонетів та октав у його підсумковій книзі „Трофеї“, 1938-1963, Едмонтон, 1963, 320 сторінок) не тільки не зашкодило Славутичеві виявити свою оригінальність, але навпаки немало їй сприяло. Хоч його життя за юнацьких і молодечих років склалося незвичайно катастрофічно, що могло б послужити канвою для сенсаційного роману або фільма, проте корінь його поезії — у великій внутрішній дисципліні і в його рідкісній у нашу добу рівновазі.

Життєвий досвід Яра Славутича віддзеркалений у його ж книгах. Перші три збірки, „Співає колос (1945)“, „Гомін віків“

(1946) і „Правдоносці“ (1948), відносно слабші за три пізніші — „Спрага“ (1950), „Оаза“ (1960) і „Масстат“ — зі зрілими творами. Все ж таки і в ранніх збірках можна знайти деякі з кращих його творів, зокрема сонети „Сілійник“, „Кам'яна баба“ і „Тарпани“, що відзначаються яскравою пластичністю і дбайливим добром нових, гострих і конкретних слів.

Не дивлячись на перевагу політичної тематики в його ранніх поезіях, кращі його владі зв'язані з природою в класичному віддзеркаленні:

Щоб на незвіданій путі
З дерев життя, як гошу вістку.
Плоди збирати золоті.
(„Донька без імені“).

В таких, у першу чергу історичних сонетах, як „Самійло Кішка“, „Присяга“ або триптих „Жовті води“, природа оживляє історичний момент твору, що вже вказує на справжнє покликання автора: політика було його долею, але тягне його до краси й радости життя. Уже в той час помітна його схильність до літератури, відбита в сонетах „М. Р (ильський)“ і „Михайло Зеров“ — про „полтавського римлянина“, що

Різьбив сонети, карбував еклоги
І мідний дзвін Горацієвих од.
(„Трофеї“, стор. 123).

У зрілому віці прив'язаність до літератури й мистецтва стає не тільки основною тканиною творчості Славутича, а найбільш яскравою рисою його особовості.

Автор двох блискучих праць „Модерна українська поезія“ (1950) і „Розстріляна муза“ (1955) — з найкращою, що було написано про українську літературу нашого сторіччя, — у своїх кращих поетичних творах Славутич проявляє той самий запал, ту ж саму точність мистецького бачення і визначення рис обговорюваних творів, що її у згаданих визначних книгах із царини літературознавства.

Гадаю, що якби життєва доля поета склалася інакше, однаково літературна стихія взяла б гору в його житті над будь-якими спокусами. Славутич — із Божої ласки поет „у квадраті“ Для нього флорентійське мистецтво чи вірші Ольжича й Римського також повні творчих поштовхів, як самотні теполі серед рівнини для Шевченка або швайцарські гори для Гете. Вони — справжня батьківщина його душі. Звичайно, дивлячись на мармур італійських кумирів, він ні на мить не забуває України, якою він завжди марить у своїй підсвідомості. Решту світу він бачить із нею, далеко залишеною батьківщиною. Це особливо вилилось у його п'ятій збірці — в „Оазі“ (1960).

Ще про одну особливість поезії Славутича треба згадати — про його блискуче формулювання геральдичних мотивів, головним чином, у сонетній формі. Вони стануть краще, ніж написано:

Що є життя? Правдива, гойна слава,
Відбита вірним небайдужим тлом.
Вона злітає в засвіти орлом,
Широкосяжна, рвійна, золотава.
(Там же, стор. 280).

Він відчуває метафізичну символіку гербів:

Жорстокий Рим, що тіло поборов,
Не знищив духа вільного спочилих —
І він повився по тосканських схилах
І розбуяв палацами з дібров;
Фльоренція в розкрилі корогов
Звелася цвітом ділій отяжілих.
(Там же, стор. 278).

Подібне відчуття присутнє також у його сонеті „Хре-
щатий меч на красному шиті“ (збірка „Маєстат“).

Суть цієї схильности до геральдики, гадаю, закорінена в по-
ходженні поета, про яке він розповідає у своєму життєписі:
„Батько походив із роду козацької шляхти, мати — проста се-
лянка“ („Трофеї“, стор. 303).

В той час як Зеров, Филипович і Клен — яскраво окреслені
городяни, Славутич і Рильський — селяни (або аристократи, по-
суті те ж саме). В тому, що архитвори літератури й мистецтва
запалюють Славутича більше, ніж любов чи картини природи,
відчувається глибокий природний аристократизм.

Все мовчить. І земля, і зорі
Потонули в імлу мутну.
Тільки я, мов Електра в горі,
Гнівом граду тебе кляну.

(Там же, стор. 221).

Про багато що належало б сказати відносно поезії Славу-
тича. Вона дуже змістовна й різноманітна, щоб можна було ви-
черпати її в короткій статті. Не зважаючи на явну перевагу
артистичних мотивів, його політична поезія далеко не позбав-
лена інтересу, а значна кількість його політичних інвектив на-
лежить до найкращого, ним створеного. Ось так він пише про
Московію, ворога незалежности України:

Живеш, мов злодій на горбі,
І косиш око в безмір степу,
Кленучи в радісній злобі
Ясновельможного Мазепу.
Ідеш упирем по кістках —
І стигне піною отрути
На хижо стиснутих устах
Зневага Сталіна й Малюти.

(Там же, стор. 263).

Або:

Розриті Москвою могили
Московською кров'ю кропи!
(Там же, стор. 261).

Слід би також присвятити окрему працю його поетичній майстерності, а чисто фахового кута зору. Але я не можу скінчити, відмовивши собі в приємності зачитувати його сонет про Персея, який треба б навести повністю:

Яка снага могутньої правиці!
Яка потуга божих височин!
Гермесів меч поблискує, мов чин;
Бринить шолом з окриленої криці.
(Там же, стор. 281).

Яр Славутич порівняно молодий і тому ще неможливо навіть передбачати, до яких вершин може привести безперервний ріс його таланту. Здається, в його особі український неоклясицизм містить ті обіцянки, у виконанні яких стала на заваді Зерову та його групі їхня трагічна загибель.

Париж, грудень, 1963.

Д. СТРУК

ДЖАЗ

Цигарки дим зигзагом
і негра спів хрипкий

Шалено мигають кольори:
калейдоскопні вишивки,

а парубки пригнули ноги,
усюди — ноги і задки —
твіст!

Флейта плаче,
вторує бас
під стогін саксофона.

І крик людини ззаду,
і негра спів хрипкий.

Трясуться стіни,
звук-товстун
об блиск долівки
бубонить,
до стелі липне дим,
тіла блискучі всюди,
гадюкою сплелись зі всім —
джаз.

Мистець І. Кейван вручає портрет Т. Шевченка, своєї роботи, ювілярові Я. Славутинцеві з нагоди 25-річчя його поетичної творчості, що сповнилося наприкінці 1963 р. Поруч — пані В. Славутин і поет Б. Мазепа, організатор ювілейної вечірки.

СОВЕТСЬКА СПРОБА ПЕРЕКРУЧЕННЯ ЛІТЕРАТУРНОЇ ДИСКУСІЇ В УКРАЇНІ (1873-1878)

(З приводу книги М. П. Комишанченка „Літературна дискусія 1873-1878 рр.
на Україні“)

Програма Кримська війна й початок царювання Олександра II відкрили новий період в історії царської Росії. Припинилась реакція жорстоких часів Миколи I. В 1858 році вернувся з заслання Тарас Шевченко. В Петербурзі осіли Пантелеймон Куліш і Микола Костомаров та багато інших діячів української культури. Таким чином, Петербург став тимчасово центром українського руху. Розбудились приспані громадські сили та прийшло до т. зв. великих реформ всередині країни, що позначились, насамперед, скасуванням кріпацтва в 1861 році.

Ці зміни зробили значний вплив на розвиток українського письменства. В 1856-1857 рр. появилися в Петербурзі „Записки о Южной Руси“ П. Куліша, „Народні оповідання“ Марка Вовчка, нові видання творів І. Котляревського й Г. Квітки-Основ'яненка, а згодом і „Кобзар“ Тараса Шевченка.

Несподіваним ударом для національного й літературного піднесення того періоду була, без сумніву, смерть Шевченка. Однак його похорон став справжньою маніфестацією єднання українських сил, що тількищо розбудились до творчого життя.

Великого значення набрала справа української мови, її перестали цуратись навіть і офіційні чинники в офіційних актах. Українською мовою почала частинно користуватись місцева адміністрація. Справа української мови стала актуальною в народних школах. Міністер освіти Головін поставився прихильно до цієї справи. Було пороблено практичні заходи для націоналізації народної школи в Київській шкільній окрузі.

З 1861 року почав виходити в Петербурзі двомовний місячник „Основа“ за редакцією Василя Білозерського. На сторінках цього журналу зустрілися представники двох поколінь українського громадянства, а саме представники ідей Кирило-Методіївського Братства, на чолі яких стояли П. Куліш і М. Костомаров, і молоді представники шістдесятих років як Олександр Кониський, Павло Чубинський, Павло Житецький, Володимир Антонович тощо. Спочатку ці два покоління поринули в дружню працю, з метою задовольнити потреби часу й причинитись до культурного піднесення свого ще донедавна призабутого народу. Деякі з них кинулися в громадську роботу, інші в публіцистику, а ще інші почали працювати на полі літератури. Вони присвячували також значну увагу певним принципам справ, які цікавили не тільки їх, але й Україну в цілому. Сліди цього бачимо на сторінках „Основи“ в статтях В. Антоновича, М. Костомарова, П. Житецького, П. Куліша та інших.

Тим часом наприкінці 1862 року припинилась „Основа“ частинно через незгоду в редакції, частинно через те, що місячник не міг задовольнити всіх українських елементів і не міг зайняти твердого ідейного становища до всієї громади. Поважним фактором були також і цензурні справи.

В 1863 році міністер П. Валуев виступив зі своїм таємним указом не было, нет и быть не может“, забороняючи українську мову в на-

родних школах, співаючи видання українських популярних книжок і ув'язнюючи та караючи засланням українських громадських діячів і письменників.

Наростаючу українську справу підшито швидко під „польську інтригу“ в зв'язку з заворушеннями в Польщі та зв'язано з українським сепаратизмом. Царська влада почала всебічно використовувати свої позиції і стала нищити українське слово та українську культуру. Міністер освіти Головин, росіянин, старався переконати Валуєва, що книжки забороняють за їх зміст та ідеї, але в жодному випадкові не за мову. Однак, усі зусилля були даремні, Валуєв твердо стояв на своїй лінії. В 1866 році видано чергову інструкцію цензурним комітетам, забороняючи пускати до друку будь-яку популярну літературу українською мовою. Заборонено друкувати й українські етнографічні матеріали в „Губернских ведомостях“, на сторінках яких багато дечого появилося з цієї ділянки.

Рівночасно з урядовою реакцією супроти українців почалася реакція і в російському суспільстві, що була викликана польським січневим повстанням 1863 року. Посипались обвинувачення на українців у сепаратизмі, а реакційна російська преса закричала про зв'язки українства з польськими повстанцями. В наслідок цієї реакції чільніші представники українського руху опинились на засланні, як П. Чубинський та О. Кониський. Інші, як П. Куліш, перестали зовсім діяти на якийсь час, і знову інші замкнулись у своїх кабінетах і там тихцем працювали для справи. Деякі пропали зовсім для рідного краю.

Що торкається літературних сил, то вони або зовсім зникли, або вели непосильну боротьбу за існування, часто падаючи в цьому надмірному змаганні. Інші почали випробовувати ґрунт у Галичині.

На початку 70-их років українство знову пробуджується до життя, зосередившись цього разу в Києві. Навколо „Юго-западного отдела“ Географічного товариства в Києві почалася інтенсивна наукова робота, що положила тверді основи під дальший розвиток українознавства. Історія, філологія і етнографія київської школи не тільки зібрали потрібні матеріали, але їх відповідно обробили згідно з принципами нових наукових методів. За наукою пішли інші ділянки життя. У сфері музики виступив новий замітний композитор Микола Лисенко. В літературі появилися такі сили як Михайло Старицький, Іван Нечуй-Левицький, Панас Мирний, а в Галичині — Іван Франко. Почалися перші зародки українського театру, якого піонерами були М. Старицький, Марко Кропивницький та Іван Тобілевич.

Це нове піднесення українського життя стало знову сіллю в очах російської адміністрації, яка готувалася завдати смертельного удару українському друкованому слову. Цікаво, що це сталось того самого року, коли Росія готувалась визволити південних слов'ян з-під турецького ярма. На курорті в Емсі, біля Вісбадену в Німеччині, московський цар Олександр II підписав указ, що засуджував на смерть українське письменство. Царського нового кроку з 1876 р. не можна ніяк порівняти з попередніми. Тепер курс був твердий і категоричний. Не вільно було допускати в Росію будь-яких українських книжок, що появлялися закордоном. Заборонено в межах російської імперії друкувати українською мовою не тільки оригінальні книжки, але й переклади на українську мову. Таким чином касовано українське письменство взагалі, не милуючи ані театру, ані навіть текстів пісень під нотами. Це напрочуд нагадає Петрів наказ 1720 року „вновь книг никаких не печатать“.

Але, як писав Сергій Єфремов, „сила бумажних заборон і сила життя стрілися віч-на-віч і не треба говорити, де сталась кінець-кінцем перемога“ Ми знаємо з практичного досвіду, що найсуворіші репресії не в силі нічого вдіяти, коли життя пульсує і розвивається, підсилюючи громадський рух. Ідеї, як кажуть росіяни, не можна зловити на штики. Так сталося з гіркої пам'яті жорстоким указом 1876 року. Вже наступне п'ятиріччя після 1876 р. стало свідком дальшого українського відродження і росту української ідеї та розвитку української культури.

Саме тоді проходила на Україні літературна дискусія 1873—1878 рр. Емський указ розділив її на дві частини та в дечому й змінив, зокрема в останній стадії розвитку.

Літературна дискусія почалася виступом Михайла Драгоманова, що в 1873 році на сторінках галицького журналу „Правда“ почав друкувати статтю „Література російська, великоруська, українська і галицька“. В цій статті він змалював стан української літератури та вказав на її майбутні перспективи. Стаття мала полемічний характер і, можна сказати, що автор поставив перед собою конкретне завдання викликати широку літературну дискусію навколо питання сучасного йому стану літературного життя в Україні. Драгоманов поставив у цій статті конкретні питання: „Що таке була і єсть українська література щодо ідей, тобто, які потреби і які обставини соціально-політичні викликали до життя сю літературу і давали їй той, чи другий напрямок і характер“ та „які шанси може мати для будучого розвитку українська література і яка при тих обставинах, у котрих вона знаходиться, може бути дорога, котрою мусить іти ся література, щоб виринути, одвічати тим потребам і цілям, що її викликали, і щоб послужити на користь нашому народові“.

Відповідаючи на ці питання, Драгоманов відзначив нерівномірність у розвитку української літератури першої половини ХІХ віку та її відставання від швидкого розвитку російської літератури. Це явище він пояснював так: „Українська ж література або живуща без критики, інстинктивно, або тільки з критикою з погляду націоналізму, — не могла вслідити за сим прогресом російської літератури, — і то плетучись за віком, більш інстинктивно, ніж свідомо, потрапляла в такт новішому соціальному реалізму, то знов закидала не тільки романтизмом, але й сентименталізмом то знову зводила буцім то реалізм до арлекінад часів Котляревського“

Драгоманов закидав українським письменникам того часу, що вони в своїй творчості надавали забагато значення „формальному боку, націоналізму, партикуляризму“. Він вимагав від письменників, щоб вони ставили й розв'язували не національну, а соціальну проблему. Він розглянув критично й українську поезію першого десятиліття після смерті Шевченка й висловив думку, що ця поезія не має великої вартости та що вона в основному безідейна й національно обмежена. Також негативно поставився Драгоманов до творчости українських прозаїків того часу. На думку Драгоманова, українська література повинна показувати в основному селянсько-народний побут і бути, як він це називав, простонародньою або „домовою літературою“.

Майже одночасно з Драгомановим виступив на сторінках „Правди“ Іван Білик. Він з'ясував свої погляди в статтях „Іван Сергійович Тургенев“ і „Перегляд літературних новин“. Білик підкреслював велике значення художньої літератури й вимагав, щоб вона всебічно показувала соціальне й

духове життя народу, була носієм передових проблем сучасності, викри-вала суперечності й вади суспільства та закликала читачів до боротьби з ними. Література, на його думку, мусить бути суспільно-корисною, це значить, що громада мусить мати з неї користь. Великої ваги надав Білик і літературній критиці. На його думку, вона повинна освічувати й показу-вати шлях письменникові, бути формально-естетичною і, насамперед, со-ціологічно-реалістичною. В основному, Білик ставив соціальне питання на перший план і виступав проти національних проявів романтики й побуто-писання в українській літературі 60-их і початку 70-их років.

В 1875 р. появилася на сторінках „Правди“ стаття „Український націоналізм“, якої автором, як виявилось пізніше, був О. Кониський. В цій статті він не згадував про статтю Драгоманова „Література російська, велико-руська, українська і галицька“, зате торкався його іншої статті „Мало-руське літературне движенье в 1874 году“. Стаття Кониського розгля-лала всебічно сучасний йому стан української літератури та причини її по-вільного розвитку. Автор висловив обурення, що протягом останнього ча-су почали закидати українським письменникам націоналізм, який, мовляв, став причиною неуспішного розвитку української літератури та того, що вона не порушує українських громадських інтересів. Кониський твердив, що український націоналізм не є ані расовий, ані релігійний, а лише соці-яльний. Націоналізм, як такий, на думку Кониського, не міг негативно впли-вати на розвиток творчості українських письменників, як також не міг гальмувати розвитку української літератури. Він прийшов до переконан-ня, що уповільнення в розвитку української літератури було викликане не націоналізмом, не внутрішніми чинниками, а зовнішніми фактами, на-самперед, національним гнітом, що „робить великоруська національність на Україні“ та впливами, що їх мають на Україні „великоруська літерату-ра“ Далі, він заявив твердо, що „ми бажаємо, щоб українська література, не кидаючи націоналізму, широко розвивала європейські світові лібераль-ні ідеї, беручи їх прямо з європейського джерела“.

Після появи статті Кониського полеміка на деякий час припинилась, як і взагалі все українське літературне життя, що було придушене появою Ем-ського указу. В 1877 році М. Драгоманов звернувся до журналу „Правда“ з відкритим листом „Опізнаймося“, де він продовжував захищати свої по-гляди на стан і майбутній розвиток української літератури. „Правда“ цьо-го листа не надрукувала й він появилася тільки згодом на сторінках журналу „Друг“. У відповідь на цього листа, продовжуючи літературну дискусію, виступав Володимир Барвінський у статті „Слівце до опізнання“ В цій статті він признав, що українська література відстає від літератур сусідніх на-родів. Але причину такого стану він бачив не в проявах національної об-меженості у творчості українських письменників, а в національному гніті та в шкідливому впливі російської літератури. Барвінський рішуче вима-гав від українських письменників не відступати від націоналізму, а, навпаки, поширювати його в своїх творах та показувати відрубність української мо-ви й літератури від російської мови та літератури. Він рішуче заперечував потребу літературного єднання поміж українцями й росіянами. Що біль-ше, він вказував, що російська література має тенденційний, пропагандив-ний характер і, таким чином, впливає негативно на українофільство.

В 1878 році в літературну дискусію на Україні включився відомий вже тоді український письменник Іван Нечуй-Левицький. Він виступив на сто-

ринках „Правди“ зі статтею „Сьогочасне літературне прямування“ Ця стаття була полемічним виступом автора проти поглядів Драгоманова на літературу. В статті автор виклав свої теоретичні міркування про літературу і став обґрунтовувати потребу в літературі трьох принципів: „реальности, національности та народности“, які, на його думку, повинні були лягти в основу кожної сучасної літератури. Нечуй-Левицький виступив також досить різко проти „ультра-реалізму“, що був тоді панівним у російській літературі, як і проти його теоретиків і захисників.

Літературна дискусія на Україні закінчилась виступом Івана Франка в статті „Література, її завдання і найважливіші ціхи“, що появилася в збірці „Молод“. В цій статті Франко став на стороні матеріялістичної естетики й визнав, що основним критично-літературним принципом має бути залежність естетичних категорій від життя. Він твердив і доказував, що „у нас єдиний кодекс естетичний — життя“ Він полемізував з поглядами Нечуя-Левицького, вказуючи, що вони тенденційні, зокрема щодо ототожнення російської літератури з політикою царського уряду.

Отже, так коротко виглядає історичне підґрунтя й хід літературної дискусії, що маз місце в Україні в 1873 - 1878 рр.

А тепер цікаво придивитись, як це змалював советський літературний критик М. П. Комишанченко в його книзі „Літературна дискусія 1873 - 1878 років на Україні“ з підзаголовком „ідейно-естетична боротьба в українській літературній критиці того часу“. Поперше, автор у своїй книзі не дав історичного підґрунтя, ані не змалював обставин серед яких проходила дискусія. Він не згадав урядових заходів того періоду, за винятком селянської реформи 1861 року. В його книзі не має ні згадки про Валуєва, ні про цензурні загострення, ані про Емський указ, який рішуче заборонив українське друковане слово. Автор не дав опису реакції російського суспільства щодо проблем українського відродження, ані не засудив тих із рядів російської реакції і з рядів російських революційних демократів, які однаково таврували українське питання в 1863 році, зв'язуючи його з польським повстанням і роздуваючи український сепаратизм, щоб під їх ширмою розправитись із паростками українського відродження й його задушити ще в колісці. Підхід автора до справи в цілому дуже трафаретний і штучний та зводиться до опису боротьби двох основних тенденцій, а саме революційно-демократичної і ліберально-буржуазної в советській термінології. В описі цієї боротьби автор виявив брак елементарної об'єктивності. Він керувався всеціло тенденційністю, перекручуючи факти, чи їх всеціло замовчуючи. В центрі його уваги стоїть не література, а політика, точніше справа єднання українського народу з російським. Цікаво, що ті з українців, які це єднання підтримували, або не заперечували, на думку автора, росли й розвивались. Знову ж ті з українців, які мали сміливість обстояти окремішність свого народу, його історії та літературного розвитку, вважаються автором руйніниками українського політичного й культурного прогресу. Вони, на його думку, були назадниками, гальмували поступ і спричинювали неуспіх у культурному житті України. Цей підхід автор перещепив і в діявку ідейно-естетичної боротьби й формування в українській літературній критиці та використав його повністю в мотивуванні своєї тези.

Для прикладу передаємо низку фактів, узятих безпосередно з книги автора. Отже, автор уважає, що „поширення буржуазно-націоналістичних настанов П. Куліша та його послідовників в українській критиці викликала

літературну дискусію в середині 70-их років на Україні“ Ми заперечуємо це вузьке твердження. На нашу думку, літературна дискусія не була зовсім зв'язана з будь-якими настановами Куліша чи його табору, що, до речі, не існував, вона виникла зовсім природньо на українському ґрунті, а її причиною в основному було передумати й обговорити найелементарніші потреби українського письменства та закласти тверді ідейно-естетичні основи для дальшого розвитку української літератури.

Драгоманов у той час був найбільш досвідченим серед українців у справах літератури й літературної критики, і тому він узяв на себе відповідальне завдання — провести дискусію навколо розвитку й майбутніх перспектив українського письменства. Його завданням було збудити й розгорнути для неї ширші обрії дії. Щоб досягнути це, він мусів валити існуючі ілюзії, наростаюче вузьке самозадоволення і прямувати до самих вершин, де, на його думку, повинна розвиватись і рости література народу. Тут ми свідомі одного, що Драгоманов у той час ще не мав чіткого й твердого політичного поняття про Україну. Він ще знаходився в стадії еволюції. Його погляди на українське письменство ще не були скристалізовані. Однак, автор книги про це мовчить і зручно вирористовує погляди Драгоманова для своєї цілі. Тільки 1876 рік, а саме рік Емського указу став для нього граничним стовпом, і з того часу Драгоманов почав проповідувати українські погляди в кожній царині життя. Автор тенденційно використовує й підсилює в своїй аргументації уривки з статей Драгоманова, де він підносив вартість і значення письменників російського критичного реалізму й де він говорив про потребу єднання у співпраці з російським народом.

З подібною міркою він підійшов і до І. Білика. В його статті він висунув усе те, що було йому приємним і потрібним, зокрема про вплив і зв'язки поміж українською і російською літературами. Він так пише про Івана Білика: „засуджуючи творчість багатьох сучасних йому українських письменників за національну обмеженість, реакційну романтику за етнографізм, рішуче вимагає від них перестати „порпатись в своєму кубельці“, кинути „віршувати нікому непотрібні вірші на утіху гулящих людей“ та орієнтуватись на „посестру“ — російську літературу, йти в своїй творчості тим шляхом, яким ідуть найзвичайніші російські письменники“ В цьому, твердить автор, лежить міцна основа для нормального розвитку й великого успіху української літератури в майбутньому.

Що торкається О. Кониського та його статті „Український націоналізм“ то автор розправився з ним не по-літературному, а чисто по-большевицькому. Найбільш законні потреби українського народу — розвиватись самостійно й незалежно творити свої культурні надбання — він натаврував „буржуазним націоналізмом“. В цій частині книги автор не поводить як літературний критик чи будь-який естет письменства. Він виступає як марксист, виявляючи всю свою злобність і політичну тенденційність.

Подібне становище автор займає відносно статті В. Барвінського. Він гостро осуджує Барвінського за те, що він добивався відрубності української мови й літератури від російської мови й літератури й називав російську революційно-демократичну літературу тенденційною пропогоандою.

Сила ерудиції і вміння полемізувати виявились у книзі Комишанченка дуже низькими й далекими аргументами від літератури навіть для самого раннього періоду „домашнього вжитку“. Вони проводяться в схемі так

званого „советського вжитку“, і це видно зокрема там, де автор старається засобами советської діалектики переконати спокійного читача й академічного літературознавця, бо для них призначена ця книга, про причини виступу ідеологів українського „буржуазного націоналізму“ проти російської літератури та її визначних представників. Вони, каже автор, „кричали про „омосковлення“, „русифікацію“ України, а в дійсності боялися викривально-дійового, революційного характеру демократичної літератури російського народу, яка відтягнула увагу українських письменників від вузьконаціональних проблем у своїй творчості та штовхала їх на шлях розробки соціальних проблем, на шлях розкриття класових протиріч у тогочасній дійсності“. Отже, в дійсності автор хоче, щоб читач повірив, що біле є чорне й навпаки. Він намагається переконати, що, мовляв, у царській Росії не було омосковлювання, не було русифікації тощо. Що ж тоді зробити з Валувєвим, його розпорядженням, а також із Емським указом? Про це Комишанченко мовчить.

Також у відношенні до Нечуя-Левицького автор книги висуває один і той самий аргумент, а саме, що його три принципи, зокрема „принцип національності“, „мали буржуазно-націоналістичний характер і були скеровані проти основних вимог російської демократичної критики літератури, які в середині 70-их років минулого віку пропагувала на Україні прогресивна літературна критика“. Прикро, що автор не поцікавився ближче, яку реакцію викликала стаття Нечуя-Левицького в українських націоналістичних колах.

Тут хочемо зацитувати думки М. Євшана зі статті „Літературні замітки“, що друкувалася в „Літературно-науковому віснику“, том 61, за січень-березень, 1913 року. Євшан писав: „Ідейні основи того письменника (Нечуя-Левицького — В. Ж.) не були сильні ніколи, хоч він любив і любить будувати свої твори обов'язково на ідейнім підкладі. Помилка Нечуя була все в тім, що він любив вламуватися в отворені двері, — з того виходили всі його непорозуміння ідейні з українським життям та з літературою“. Отже, автор міг ще більше підсилити свою аргументацію, коли б він був ширше покористувався джерелами.

Франко й Шевченко — це одинокі українські поети, письменники й літературні критики, яких автор вихваляє і ставить високо на п'єдесталь в українській літературі й критиці взагалі. Франко, доказує автор, заслужив на те, бо він очолював демократичну течію в суспільно-політичному русі та був „натхненником і пропагандистом революційно-демократичної ідеології серед народу Галичини“. Він у літературно-критичних та естетичних питаннях, за автором книги, боровся проти естетичних настанов української ліберальної критики, дав теоретичне обґрунтування основних принципів матеріалістичної естетики та вів „боротьбу за торжество шевченківських традицій в українській літературі, за її високу ідейність, критичний реалізм та справжню народність“. Нав'язуючи до літературної дискусії, автор підкреслює, що Франко включився в неї уже при кінці, виступивши з статтею „Література, її завдання і найважливіші ціхи“, що була надрукована в 1878 році. Він виступив тоді, коли на Україні всі мовчали, приголомшені реакцією після Емського указу, що спочатку немов спаралізував українське письменство й українську літературну критику та офіційно припинив усі голоси в літературній дискусії. Франко, підкреслює автор, виступив проти тверджень української націоналістичної літературної критики про непотрібність росій-

ської літератури для України, та проти заперечення її великої прогресивної ролі в розвитку українського літературного творення. Щоб забезпечити себе перед можливістю критики й вийти зі складної ситуації — оцінки всебічної постаті Франка, автор досить мляво, але все ж таки стверджує, що в своїх статтях Франко іноді висловлював „суперечливі, еклектичні твердження як в аналізі літературних фактів, так і в теоретичних роздумах та висновках. Це свідчить про те, що в цей час його матеріалістичні літературно-естетичні погляди ще остаточно не сформувалися“. На думку автора, полемічна стаття „Література, її завдання і найважливіші ціхи“ була вже завершеним показником зрілих поглядів Франка й то не тільки в літературі й естетиці, але також і в суспільно-політичних питаннях. Ми вважаємо, що це була лише одна стадія в шуканні розв'язки справи й що до цієї статті в жодному випадкові не можна підходити як до чогось зовсім завершеного, остаточно в літературній і критичній діяльності Франка. Також ця стаття, на нашу думку, не є перемогою революційно-демократичного напрямку в ході дискусії. Це ще один голос і одна цеглинка в напрямку шукання розв'язки для розвитку української літератури та її критичного оцінювання.

Тепер задумаємося чи й на скільки книга М. П. Комишанченка дає щось нового для розвитку української літературної критики? Наше враження від цілої книги таке, що автор розміняв і розтратив її вартість, переповнивши її непотрібною советською діалектичною трафаретністю. Він зовсім розійшовся з настановами справжньої критики, забувши її елементарні постулати й вимоги. Ми виходимо з дива, як події 1873-1878 років можна зробити чисто советськими й підходити до них із советського літературного становища, коли знаємо, що ці часи не мали нічого спільного з советськими настановами. Ми вважаємо, що ця праця — це іронія над українською літературною дискусією 1873 - 1878 років. Це ще один доказ, що українська літературна критика не розвивається під советами, що її там майже зовсім немає, бо коли дещо появиться друком, як і ця праця, то надруковане немає справжньої вартості для української літератури. Такими працями ми не виховуємо наших письменників, ми не направляємо їх на справжній шлях, яким література повинна проходити. Ми радше цим баламутимо письменників, збиваємо їх із правильного шляху і пхаємо їх у прірву, з якої навряд чи колинебудь вони зуміють вирватися. Що більше, книга пропагує відкриту українську бездіяльність, робить письменників в'язнями системи, наказує їм іти й еднатися з росіянами, чи вони цього бажають, чи ні, навіть у найменш важливому аспекті життя. Отже, згадана книга — це ніщо інше як фальшування кращих зусиль української літературної критики XIX віку.

Нам цікаво запитати автора, чому він не захотів підкреслити, що літературна продукція, що прийшла після дискусії 1873-1878 років стала більш рельєфною: в поезії з'явилися широкі громадські мотиви, а в белетристиці й драматичному письменстві в центрі став народ, його минулі нещастя і сучасні злидні, любов до рідного краю — любов справжня, широка, без будь-якого обмеження чи хомути.

Ми вважаємо, що Комишанченко міг би багато дати в своїй праці українській літературній критиці, коли б він підійшов до своєї роботи реально й не намагався видумувати й натягати факти, коли б він підходив до літературної дискусії 1873-1878 років із позицій українського літературного

критика, а не з позицій советсько-російського критика, в якого даремно шукати правди, бо він її не хоче бачити, а коли вона десь мимохідь і прорветься, то в куцому й напівзрозумілому вигляді.

Бібліографія:

- М. Євшан, „Літературні замітки“, ЛНВ, том 61, Львів, січень-березень, 1913.
- Сергій Єфремов, „Історія українського письменства“, Київ-Ляйпціг, 1919, том II, стор. 43-180.
- М. П. Комишанченко, „Літературна дискусія 1873-1878 рр. на Україні“, Київ, 1958.
- В. Міяковський. „Ювілей цензурного акту 1876 року“, Київ, 1926.
- І. Пільгук, „Принципи реалізму в критичних творах Івана Франка“ у збірнику „Іван Франко, статті й матеріали“, збірник шостий, Львів, 1958, стор. 177-190.
- Вол. Радзикович „Історія української літератури“, том II, Детройт, 1956, стор. 138-164.
- Іван Франко, „Література, її завдання і найважливіші ціхи“ та інші літературно-критичні статті, том XVI — „Твори в двадцяти томах“, Київ, 1955.

Іван ГРИГОРІЙ

В. С. ПЛАВ'ЮК — ПЕРШИЙ УКРАЇНСЬКИЙ ФОЛКЛОРИСТ У КАНАДІ

„Добрим словом мур проб'єш, а лихим і в двері не ввійдеш“. Велика мудрість і філософія українського народу знаходиться в прислів'ях і приказках. Ця багата народня творчість розцвітала вже більш як тисячу років тому, додавала народові сили й хоробрости за тяжких часів. Протягом віків народ складав нові прислів'я і додавав їх до нашої мови. Приїхавши до Канади, українці не лише вживали їх, але ще й додавали від себе до них, збагачуючи народню творчість. „За рідною землею і в небі сумно“ „Канада — добрий край; як не маєш грошей, то здихай“

І так протягом тисячі років українська мова нагромаджувала і вживала багато тисяч прислів'їв і приказок. В Україні їх почали друкувати ще на початку XIX-го сторіччя, але не було ніякого систематичного запису цього народнього скарбу в Канаді, де українці живуть уже щонайменше з 1891-го року. Аж у 1946-му році вийшла збірка понад шести тисяч українських прислів'їв, під назвою „Приповідки, або українсько-народня філософія“, зібрана й видана Володимиром С. Плав'юком. Це було першим і основним зібранням українсько-канадської народньої творчости. Ця праця стала цінним вкладом у скарбницю не лише українсько-канадської культури, але й усього українського народу.

Володимир Стефанович Плав'юк народився 6-го жовтня 1886-го року в місті Кути, над рікою Черемошем у Карпатських горах. Його батьки — Стефан Плав'юк і Анна з роду Тарновецьких. Батько Володимира був шевцем. До нього заходили гуцули з усякими справами і вживали в розмові багато приповідок. „Хоч ворож, не ворож, а не зробиш, бо не мож“.

„Нім багач стухне, то бідний спухне“. Володимир Плав'юк ще тоді цікавився приповідками і, якби знав про свою майбутню працю, то вже тоді записував би приповідки гуцульські, а також ті, що чув від матері.

1904-го року Плав'юк скінчив учительську семінарію в Станіславі й одержав посаду вчителя в селі Касперівці недалеко від міста Залішки в Галичині. 1907-го року він покинув рідний край і виїхав до Нью-Йорку в Сполучених Штатах Америки. Тут він одружився з Емілією Левицькою і став працювати в редакції українського часопису „Американський голос“

1910-го року Володимир Плав'юк перебрався з Нью-Йорку до Вінніпегу в Манітобі, де записався до Манітобської Колегії на курс філософії і теології. Скінчивши курс, до 1924-го року був протестантським пастором, а пізніше працював у організації Канадського Червоного Хреста як лектор і організатор на західну Канаду. Виголошував він також відчити між українським населенням у провінції Альберта.

Люди ще й тепер пригадують, що Плав'юк був надзвичайно веселою і симпатичною вдачею. Він був відомий як гуморист і, чи на своїх відчитих, чи в гуртках, його філософія і гумор завжди веселили й підбадьорювали всіх присутніх. Люди з'їжджалися з далеких околиць його послухати. Він також давав їм поради, як позбутися клопотів, і старався допомогти хворим і отримати для калік право входу до лікарень; коротше кажуче, його душа була гуманістична. „Від краю до краю всім добра бажаю“. Він був одним із засновників Товариства українських піонерів Альберти, що в 1963-му році поставили пам'ятник українським піонерам західньої Канади.

Подорожуючи по західній Канаді, заселеній українцями, Плав'юк мав нагоду прислухуватися до їхньої мови, народних приказок і приповідок, і записував усе це у свій щоденник. 1946-го року він власним коштом видав збірку цих матеріалів під назвою „Приповідки, або українсько-народня філософія“, Едмонтон, Альберта, 1946, стор. 352. У цій книжці зібрано й пояснено близько шести тисяч прислів'їв. Як сам упорядник висловився, „зробив усе те, що в моїх скромних силах та серед моїх обставин можливо було зробити“ Ця праця присвячена українським піонерам у Канаді в подяку за їхні змагання, певному мозолу працю та культурні надбання.

Цікаво пригадати, як критики оцінюють книгу В. Плав'юка. Проф. Ватсон Кіркконел, що пильно слідкував за українським книгодрукуванням у Канаді, писав у „Торонтонському університетському кварталнику“ в 1947 році: „Якщо б цю скарбницю української народньої мудрости перекласти на одну із світових мов, наприклад, на англійську чи французьку, то вона викликала б велике захоплення між фольклористами цього континенту“.

Д-р Яр. Рудницький пише: „Українська Канада має багато заслужених одиниць, що посвятили все життя для культурного піднесення своєї спільноти й для здобуття для неї респекту серед інших спільнот. До таких належить і Плав'юк, якого працю будуть оцінювати прийдешні покоління, може більш як сучасники“ („Свобода“, ч. 51, стор. 3, 18-го березня, 1961).

Далеко на рідній Україні Галина Сухобрус, кандидатка філологічних наук, зауважила з приводу книги: „Зібрані Володимиром Плав'юком зразки фольклору канадських українців до певної міри розкривають художню привабливість української народньої поезії, широке застосування яскравих образних визначень, побудованих здебільшого на природному паралелізмі,

показують невичерпні скарби народньої мови, багатство лексики, синонімічних відтінків влучних порівнянь, епітетів, особливу мелодійність та синтаксичну гнучкість „словосполучень“.

Українська Вільна Академія Наук — УВАН у Канаді, що пильно слідкує за діями української культури в цій країні, належно оцінила працю В. С. Плав'юка й відзначила його „почесною грамотою признання“ 13-го червня 1958-го року. Під час церемонії в Українському народньому домі в Едмонтоні ювіляр заявив, що він збирає далі фолкльорні матеріали і має вже досить на другий том „Приповідок“. На жаль, В. С. Плав'юк помер 28-го січня 1961-го року. Поховано його в Едмонтоні, де він прожив багато років.

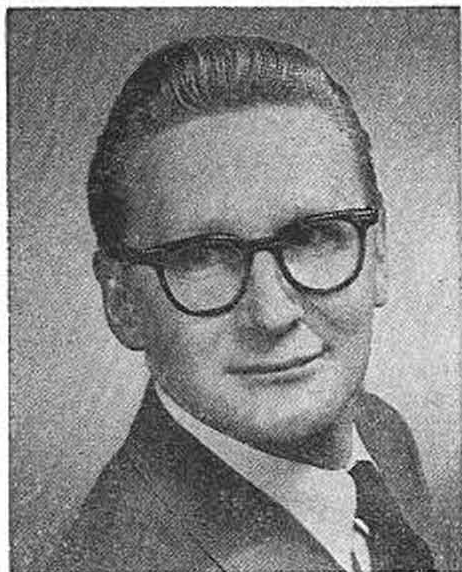
Можливо, хтось ще візьме на себе обов'язок видати решту приповідок, зібраних В. Плав'юком.

ПРИСЛІВ'Я, ЗАПИСАНІ В. ПЛАВ'ЮКОМ (із недрукованого тому)

Якби в мене було пшоно та сіль, то зварив би кашу, та на жаль нема соли.
Розумний тішиться тим, що має, а дурень журиться тим, чого не має.
Поберімся, небого, в тебе мало, а в мене нема й того.
Пішов по шерсть, а вернувся сам підстрижений.
Хоч нема що з'їсти, аби було з ким сісти.
Дай яєчко, облупи, та ще й в рот поклади.
Не такий страшний чорт, як його малюють.
Чуже бачить під лісом, а свого не бачить під носом.
Як знайшов, а не сказав, то так якби украв.
Що в тверезого на умі, те в п'яного на язиці.
У ледачого хазяїна й чоботи з ніг украдуть.
Хата з дітьми — базар, а без них кладовище.
Сухий порох треба мати, аби ворога подолати.
Я до тебе з серцем, а ти до мене з перцем.
Кожен має в серці один куток для себе самого.
Скажи мені, хто твій товариш, то я скажу, хто ти є.
Розуму й за морем не купиш, як його вдома нема.
За роботу не платять тим, що на печі сидять.
Учися більше від дітей, як діти від тебе.
На чужій ниві зажди ліпша пшениця.
Яке частування, таке й дякування.
Як є, розійдеться, а нема, обійдеться.
Як дають — бери, а як б'ють — утікай.
Чоловік і жінка — найкраща спілка.
Хоч чоловік убогий, його слово чисте.
Не дивись на чоловіка, а на його діло.
І чорт на старість у монахи пішов.
Добрый пес ліпший, як злий чоловік.
Тільки на поріг, так у зуби пиріг.
Не їдь у ліс по дрова без сокири.
Хочеш їсти колачі, то не сиди на печі.
Де щастя упало, там приятелів мало.
Пусти чорта в хату, а він і на піч вилізе.
Прилип — як шевська смола до чобота.

Не сокира теше, а чоловік.
Тихо, хоч мак сій.
На чужий труд ласий не будь.
Тиха вода береги рве.
Хто рано встає, тому Бог дає.
Хоч не красне, але власне.
Хитрощами не довго проживеш.
Де тїнь, там сонце за хмарою.
Добре слово солодше від вина.
Чужа хата — гірше ката.
Служба — не дружба.
Що посієш, те й жати будеш.
Степ та воля — козацька доля.
Хто стає вівцею, того вовк з'їсть
Від слова до діла далека дорога.
Совість, хоч без зубів, а гризе.
Чужа сторона не навчить ума.
Скінчив діло, гуляй сімло.
Розумний і без грошей.
Без ремесла, як без рук.
Тиха собака перша кусає.
Від своєї тіні не втечеш.
Кожен несе уста, де вода чиста.
Терпеливий сильніший від силача
Ситий голодного не розуміє.
Що тато, то не Мати.

Яка трава, таке й сіно.
Треба знати, де що сказати.
Поки не упрієш, доки не зумієш.
Чужа біда — людям сміх.
Час усе лікує.
Чорна корова, а біле молоко.
Хто чого шукає, то й знайде.
Чіпається, як п'яний болота.
Довгий язик, короткий розум.
Це тоді буде, як рак свисне.
З фізики зійдеш до філософії.
У чоботях іде, а сліди босі.
Чесне діло роби сімло.
Чує кіт, де сало лежить.
Щастя добре, а правда краща.
Іди, але не біжи за щастям.
Шукай вітру в полі.
Як не вмієш шити, то не пори.
П'яному море по коліна.
Поки знайде, то й сонце зайде.
Такий гострий язик, як бритва.
Язиком сяк і так, а ділом ніяк.
Біля сухого дерева й сире горить
Ученому світ, а невченому тьма.
Тіло в золоті, а душа в мерзоті.
Пішла по масло, а в печі погасло

М. Куць (див. стор. 121)

В. Доброліж (див. стор. 123)

СКУЛЬПТУРА ПО-НОВОМУ

Народження кожної сплітки чи новини сигналізують дзвінки телефонів. І так одного зимового дня, коли я читала в пресі про виставку Архипенка у Вінніпегу, разом із дзвінком телефону дійшла до мене вістка, що цю виставку перевезуть до Едмонтона. Ідея вийшла з Клубу Українських Професіоналістів, які взяли на себе кошти перевозу, а офіційний патронат над виставкою матиме міська мистецька галерея.

Олександр Архипенко — широковідомий скульптор світової слави. Та мало кому доводилося бачити його оригінали, і ми — українці в Едмонтоні — оцінили цю виставку як небуденну подію у нашому житті. Її відкриття проголошено на неділю 11-го лютого 1962 у виставовій залі Ювілейної Авдиторії. Відкривати має губернатор Альберти. Напередодні виставки появляється стаття про Архипенка в місцевих „Українських вістях“ і нотатка про виставку в англомовнім щоденнику, написана з признанням про великий вклад Архипенка у світову культуру. Всі українці слідкують у першу чергу за тим, чи не зробили з нього москаля, як це недавно зробив „Тайм“, подаючи, що наш скульптор народився у російському (рашен) місті Києві. І в не одній історії мистецтва чи енциклопедії можна знайти такі ж відомості. Але едмонтонський „Джорнал“ написав, що батько Архипенка був математиком і винахідником в українському місті Києві.

Декілька хвилин передчасно заїжджаємо перед гарну модерну будівлю в університетській дільниці міста, побоюючися, чи публіка „допише“. Та велика кількість авт навколо говорить про численних глядачів, а скирта снігівців при вході свідчить про це. Сходячи вниз, де розташована виставка, хочу кинути оком на експонати, та це даремне бажання. Вони потонули в розхвилюваному людському морі, що виповнило весь простір. Раптом те гомінке людське море затихло і знерухоміло. Це, очевидно, без ніякого зв'язку з нашим приходом, це починається офіційне відкриття. На підвищенні перед виставкою формується малий гурт людей. Там бачимо, побіч губернатора, обох українських єпископів, президента університету, мера міста і ще декого — членів почесного комітету. Першим говорить директор мистецької галерії П. Мекдоналд, висловлюючи подяку українському клубові професіоналістів, що уможливили фінансово спровадити до Едмонтону таку унікальну виставку мистця світової слави. Відтак гарно підготована промова голови клубу аптекаря В. Середи, нарешті говорить губернатор. Він щиро визнає свій брак ентузіазму до модерного мистецтва, якого не розуміє, пояснюючи це своїм віком (він мабуть у тому віці, що й Архипенко — понад 70). „Наприклад — каже він, — мені сказали, що ця крайня постать — це жінка. Признаюся, що в цілому моєму житті я ніколи не стрінув жінки, схожої на цю “ Ці слова викликають сміх. Губернатор ще раз підкреслює, що він занадто старий для модерного мистецтва і проголошує виставку відкритою. Насправді люди оглядали її ще до відкриття.

Вже підчас промов блукаю зором між людьми, і мені вдається побачити декілька різьб. Моє перше враження — вони кольорові і дуже відмінні від усіх, що я досі бачила. Тепер, по промовах, починаю оглядати їх докладніше, маневруючи між людським натовпом. А це не легко, бо він

знову розхвилювався. Публіка — різнонаціональна, та в першу чергу таки українська. З інших прийшли ті, що мають заінтересування у мистецтві; українці прийшли масово. Не всіх їх пригнав ентузіазм до мистецтва, в багатьох мотивом було підсвідоме прагнення піднести національне самопочуття. А українське прізвище світової слави — це лік, що найкраще стимулює національну гордість. І тому цей людський натовп виявляє всі прикмети української стихії. Вже повно гуртків, що голосно дискутують, не скриваючи свого захоплення чи незадоволення. Найголосніші і найзавзятіші жінки — зокрема ті, що проти. Хтось когось переконує, що ця виставка представить нас у кращому світлі перед чужинцями, бо досі ми представляли себе лише гопаками. Багато хто хоче мати мистецького бедкера, якого дуже бракувало на виставці. Хтось уже придбав позу народного вчителя — повчає всіх, що Архипенко — гордість нації і ми мусимо його шанувати. На жаль, у тих повчаннях більше патріотизму із завченими фразами, ніж розуміння мистецтва.

В такому ярмарку не легко сконцентруватися, і я вирішую незабаром відвідати виставку ще раз (вона триватиме два тижні), тим часом задовольняюся поверховими враженнями. Перше з них — Архипенкові різьби кращі, ніж моя уява про модерну скульптуру, вони без сумніву переконують глядача про рацію свого існування. Вони кольорові і тому більш живі, ніж ті білі, що дивляться на вас білими мертвими очима. Архипенків кольорит далеко не натуралістичний, як, наприклад, у тих популярних релігійних статуях. Його колір — якісь особливі відтінки бронзи й зелені, що роблять на мене враження і якогось первісного „пракольору“ і, водночас, чогось інтелектуального. Багато синього, мало вживаного в мистецтві, але рішуче переконального, і чорного. Червоного не було. Звичайно ціла скульптура в одному кольорі, а плоскорізьби (бо й такі є на виставці) в кількох, як і рисунки.

Усіх експонатів на едмонтонській виставці є тридцять, двадцять три різьби, п'ять плоскорізьб і два рисунки. В каталозі є тридцять п'ять різьб. Каталог із Вінніпегу, а різниця виявляється лише в проданих різьбах. Матеріал — майже все брондза, одне дерево, одна теракота, одна пластика. Пересічна висота коло двох стіп, хоч є декілька більших фігур, навіть понад п'ять стіп. Вік деяких різьб уже досить поважний, найстарша датована 1910 р., а наймолодша жіноча постать має метрику з 1961 р. Тематика — майже виключно людські постаті, здебільша таки жіночі; безобличне, а то й безголове жіноче тіло в руху. І треба сказати, що ті його безголові жіночі торса справді прекрасні. Вони не натуралістичні, але дивлячися на них, не можна мати сумніву, що мистець знає анатомію. Їх характеризує виїнятова елегантність лінії і тому вони такі різні від незугарних, масивних, та брилуватих людських постатей інших модерних скульпторів, що їх фота часто бачимо по журналах. Їм і не треба голови, бо вони звичайно представляють якийсь рух, до якого голова зайва — сидяче торсо, вклякаюче торсо і т. д. А втім, не всі Архипенкові різьби без голів, є й з головами, навіть з обличчями, як, наприклад, дві різьби на тему материнства. Одна з них „Мати й дитина“ — це майже реалістично потрактована постать молодої матері, що годує груддю немовля. Різьба мала, чорна і дуже компактна, обидві постаті роблять враження однієї органічної цілості. Риси матері — грубо накреслені рильцем на чорній плоскій поверхні обличчя — примітивні та незугарні. Дитина — не якась янголя, а

скоріше мале звірятко, що хижо і жадібно заспокоює свій голод, аж матері біль поширив очі. І в тих широко відкритих очах матері є лише два почування — біль і радісне захоплення, відвічні елементи материнства. Чула я завваги, що мати з дитиною — найкращий образ для людських очей і повинен бути зображений краще. Та мені здається, що скульптор хотів зобразити суть материнства, а не зовнішню красу.

Взагалі, як я вже сказала, реакція публіки була дуже різна — від ентузіазму, від обережного вислову „я на тому не розуміюся“ до явного розчарування. Більшість таки любить реалістичні речі, і тому „Блакитна тачівниця“, велика фігура в експресіоністичному стилі, з характеристичною Архипенкові грацією жіночого тіла, загальною подобалася. Та я не захоплювалася нею, для мене вона замало „архипенківська“. Була ще й інша жіноча постать у тому ж експресіоністичному стилі, плоскорізьба „Вклякаюча“, що мені набагато більше сподобалася.

Одна група різьб була в кубістичному стилі з раннього періоду творчости мистця — до першої світової війни. (Опісля він зірвав з кубізмом, і взагалі творив у різних стилях до синтетичного реалізму включно. У нього забагато творчої енергії, щоб триматися одного стилю). І ці кубістичні різьби мають, на диво, багато прихильників. З тієї групи найбільше уваги притягав „Гондольєр“, висока чорна постать, якій весло заступає одну руку й ногу. „Боксери“ — мала, чорна різьба, яку можна б назвати боротьбою брил, так подобалася, що її пропонувано купити до міської галереї. Я б її не вибрала.

Численні глядачі захоплювалися різьбою „Промінь“ Над нею мистець працював дуже довго — 1918-1956. „Промінь“ — це висока синя постать, в якій можете побачити жінку, німфу, рибу і міжпланетну ракету. Загальне враження — щось струнке, елегантне, з чудовою лінією, щось, що, на мою думку, лучить мітичну давнину з добою астронавтів. Мені дуже подобалася ця різьба, вона збуджує якийсь особливий настрій, і я трохи застоялася біля неї. Була б і довше стояла, якби хтось не подав голосно ціни „17.000“. Ця тяжка цифра мов обухом розбила настрій, і я пішла далі. Поблизу стояли дві чудові різьби „Мадонна“ й „Арабка“, обидві з оригінальними та притаманними Архипенкові рисами, а саме вглибленнями на місці природних випуклень. Обидві різьби — жіночі постаті — мають ями на місці грудей, а Мадонна — ще й яму на місці обличчя. Коли б мені хто оповідав про такі різьби, в моїй уяві постав би образ карикатури чи деформації. Але коли я дивлюся на них власними очима, то бачу щось дуже граціозне, ніяк не карикатурне чи zdeформоване. І мені це подобається. Треба бути великим мистцем, щоб дати жіночій постаті ями на місці грудей, а то й обличчя, і викликати враження не каліцтва, але грації! Ці вглиблення, як і діри наскрізь у різьбах — це щось нове, що Архипенко ввів до скульптури. А переконує воно тому, що це не химера мистця чи бажання бути оригінальним за всяку ціну, а щось глибоко продумане, базоване на якійсь філософії, може, й математичній формулі. Тому не залишає враження сенсаційности чи випадковости, тільки логічної закономірности.

Про „Мадонну“, як і про інший експонат із релігійною тематикою (пластиковий „Релігійний мотив“) ідуть суперечки, чи можна б їх поставити в церкві і молитися перед ними, як перед іконами. Я солідаризуюся з тими, що кажуть „так“ Бо коли щось збуджує молитовний настрій і переносить

думки у сферу духа, то яка різниця, чи є обличчя чи його немає? Не молимося ж до ікони в дослівному значенні! Тому Архипенкова Мадонна загальною силуеткою і зігненням голови таки не залишає сумніву, що вона Мадонна. „Релігійний мотив“ зроблений з прозорого, освітленого знутри пластикою (він залучений до електричного контакту), а викликає відірваний від землі настрій, наче б щось безтілесне, дух чи астральне тіло. А світляна пляма замість обличчя тільки зміцнює враження безтілесности.

Час летить, гамір затихає, людей рідшає. Вони ще п'ють чай, яким гостять їх пані з мистецької галереї. Я вже втомлена, вирішую відійти та скоро прийти знову. Ще раз дивлюся на „Арабку“, на мою думку, найкращу різьбу на виставці, що аж співає своєю красою. Вмішуюся в гурт людей, що прямують до виходу, а дорогою докінчують суперечки про модерне мистецтво. Коли мистець хвилює людей — це добре.

Через два дні їду знову на виставку — в полудне, бо думаю, що в той час не буде відвідувачів. Перед тим докладно переглядаю каталог, луже дбайливо виданий у Вінніпегу. У ньому багато репродукцій, біографія мистця починається датою народження — 30 травня 1887, у Києві, Україна (каталог англomовний). Керівник вінніпезької мистецької галереї написав гарне вступне слово про скульптора, відзначаючи притаманні йому нові засоби мистецького вислову й унікальне місце в мистецькому світі. Дуже цікаві є уривки з автобіографічної книжки Архипенка „П'ятдесят творчих років“. З них зразу видно, що Архипенко не лише мистець, але й філософ. Його мистецький вияв базується на принципах його філософічного світосприймання. Напр., уживання кольору у скульптурі, яке він перший застосував після кількатисячелітньої перерви (старовинні скульптури фенікійські, грецькі чи індіанські теж уживали фарб), він мотивує тим, що природа ніколи не відділює фарби від форми, то ж і мистець-творець не повинен цього робити. Кольорит збагачує творчий вияв. Уживання вглиблень на місці природних випуклень базується на тій засаді, що випуклення і вглиблення — це два бігуни тієї самої сили, як добро і зло (позитивне і негативне). Тому вглиблення репрезентує символічно випуклення. Він проти фотографічної подібности в мистецтві. Завдання мистця творити, а не фотографувати. Глядач має активно співпрацювати з мистцем, а не сприймати твір без ніякого зусилля думки чи уяви....

В полудневу пору, та ще в будень, на виставці немає нікого. Дуже тихо навколо, лише інколи відгомін чийхось кроків — з нікуди — в нікуди. Така тиша могла б бути мертвою, та її оживляють скульптури і вона стає святковою. Я оглядаю докладно кожний експонат зокрема, зупиняюся біля столика, де розкладена література про Архипенка та фота інших скульптур. Він дуже плідний мистець, число його творів перейшло тисячу, а більшість із них є гордістю світових галерей та приватних колекцій. Нарешті сідаю на лавці, маючи перед очима цілу виставку. Почуваюся дуже добре в товаристві цих тридцяти мертвих-живих кольорових різьб. У мене враження, що сиджу в якомусь дивно-гарному садку, де „квіти квітнуть барвою новою“. Думаю: знаємо випадки в історії, що хтось відкрив новий світ з новими, невідомими досі формами Божих творів — рослини чи звірят. А інший хтось відкрив новий світ невідомого досі мистецького вислову у скульптурі. Твори цього світу висловлюють по-новому творчого людського генія — найбільший Божий дар для людей. А що той хтось — українська людина, то не лише його українське прізвище ввійде у світовий список

великих, але і його твори носять і носитимуть печать українського духа.

Тиша кінчається. Зі всіх сторін чути тяжкі чоловічі кроки. Десь поблизу зійшлися сторожі, відмітачі снігу та інші робітники на перекуску. Не бачу їх, але чую голосні розмови, трохи ламаної англійщини, решта по-італійському та по-нашому. Різьби й надалі мовчать — по-українському.

Ще двічі я відвідала виставку, один раз із нашою тринадцятилітньою донею. А коли я спитала, що їй найбільше сподобалося, вона без надуми відповіла, що вираз обличчя Мадонни, якого нема. І я знову ствердила, що Архипенко таки великий мистець.

Востаннє ми поїхали на виставку в день закриття — попрощатися. Я почувалася, як у гостинному домі добрих знайомих, де вже нічого нового, кожна деталь відома та завжди мила. А знайомство зі скульптурами Архипенка стало для мене дуже цінним, воно відкрило мені двері в новий гарний світ. І чи лише мені?

Едмонтон, березень, 1962.

Нарис відзначений на Літературному Конкурсі С.Ф.У.Ж.О. 1962-го р.

Василь ЗАЛУЦЬКИЙ

МИСТЕЦЬ-ДЕКОРАТОР ВАДИМ ДОБРОЛІЖ

Вищесереднього зросту, досить кремезної будови, зі смаглявим обличчям, обпаленим сонцем та вітрами, повільні рухи, спокійний, трохи понурий погляд очей, ніби якась байдужість при розмові з іншими людьми — це портрет мистця Вадима Доброліжа для людини, що вперше зіткнулася з ним при випадковій чи навіть діловій розмові. Та це тільки злуда очей, бо Вадим Доброліж — це жива й непосидюща натура, завжди в русі, завжди при праці. Він, мабуть, не знає, що таке відпочинок. Видко, що змалку звик до праці.

Мистець Вадим Доброліж народився в місті Ніжині, а виростав і виховувався у Києві. Мистецьку освіту здобув у Київському Мистецькому Технікумі й Київському Мистецькому Інституті з ухилом монументального малярства та театральної декорації. Та не так легко доводилось йому добиватися малярських осягів на практиці, бо диявольський режим добрався й до мистців, позбавляючи їх волі в їхній творчості. Мабуть, із цих причин нашому мистцеві довелося відбути три роки „вакацій“ на далекому сході Сибіру. Після повернення пан Вадим деякий час працював у Київській кіностудії, у відділі комбінованого фільмування декоратором, а пізніше у відділі мистецьких фільмів, потім — у майстернях оперового театру та театру української драми. Та це довелося панові Вадимові повністю виявити себе в Україні, бо наступила війна з німцями в 1941 році, і в мистецькому тренуванні настала перерва. Невдовзі мистець опинився в німецькому таборі як військовополонений. Та, як кажуть, нема лиха без добра. Після війни, 1945 року, наш мистець уже в таборі для втікачів (переміщених осіб) у містечку Гайденау в Німеччині. Пан Вадим, уже вільний, цілком віддає себе вільному мистецтву. Тут із-під його пензля вийшло багато портретів українських діячів та англійських офіцерів, тут він дає ілюстрації до різних видань видавництва „Заграва“. малює ікони для таборової церкви та декорації для таборового театру.

В 1948 р. пан Петро Зварич спроваджує п. Доброліжа та його родину до Канади. У вільній Канаді мистець не складає рук, а відразу береться за розмальовування православної церкви у містечку Вегревілі, де він разом з родиною тимчасово замешкав. Закінчивши малювання, переїжджає він до Едмонтону. Ну, тут є де розмахнутися! Спершу він працює мистцем-декоратором у Гадсон Бей компанії, малює ікони до церков у Ендрю, Редвей та Сіба Біч, іконостас та ікони для святкування десятиріччя Української Греко-католицької дієцезії, іконостас та ікони для Інституту Св. Івана і декілька ікон для престолу та аналою в Катедрі Св. Івана. Далі працює над розмальовуванням великих стінних малюнків у готелях: Селкірк, Йорк, Кінгсвей, Парк, Каскейд готель у Бенфі, Стампідер у Калгарі, Ескімо Бовлінг Алей в Едмонтоні (210 стіп завдовжки), Гадсон Бей кафетерія та ресторану й театру Сагара. Окрему увагу в Сагарі треба віддати образам, що їх мистець виконав мозаїкою, та світляній гравюрі (кольоровій), якої розмір 24 стопи на 4. Це, можна сказати, дуже неповний реєстр праць Вадима Доброліжа. Та не так скоро малюється, як про готові малюнки пишеться. Взяти хоч би під увагу вищезгадану кількість виконаних іконостасів, а в кожному іконостасі кількість ікон... Де ж тут знайдемо подібність нашого мистця до портрету, що поданий на самому початку цієї статті? Де ті згадані „повільні рухи“ Таж за порівняно недовгий час перебування в Канаді він виконав стільки роботи, як ніхто з українських мистців тут в Едмонтоні, ніхто не зважився б із ним рівнятися.

Мистець Вадим Доброліж не помилився, коли обрав ділянку декоративного мистецтва собі за фах. Саме в цій ділянці він росте й доходить до дальшої досконалости. Не дивниця, що саме його запрошено до мистецького оформлення вистав опереткового театру у ювілейній аудиторії. За недовгий час праці для цього театру наш мистець оформив оперети: *Wizard of Oz; Kiss me, Kate; South Pacific; Bells are Ringing; Oklahoma!; Brigadoon; Anny get your gun; Unthinkable Molly Brown; Fanny; Flower Drum Song;* вистави едмонтонської балетної компанії: *Cinderella, Snow White.*

Наш мистець свідомий того, що він робить. Театральне мистецтво — велике мистецтво. Воно дає змогу милуватись ним широким колам громадянства. Відомо, що добре оформлена сцена в театрі — це половина успіху вистави. І тут для оформлювача сцени подвійне задоволення: поперше, мистець дає нагоду глядачам помилуватись його творчістю; подруге, йому з його мистецтвом не треба чекати на якусь окрему виставку образів, що рідко буває, бо він виставляє свою працю, завжди нову, підчас кожної театральної вистави.

Треба ще згадати про оформлення сцени підчас виступів українського танцювального ансамблю „Шумка“. У цих виступах „Шумки“ бере участь уся родина Доброліжів: Вадим як декоратор, пані Валентина акомпанує на піяні для солістів-співаків і скрипаків, а донька Наталка — як танцюристка й хореограф окремих танців. Особливо незабутні виступи „Шумки“, що відбулися 2 березня 1962 р. і 14 лютого 1964 р. — обидва в ювілейній аудиторії, на тлі наших Карпат! Мистець В. Доброліж переніс ті жизні краєвиди України аж на край світу — за океан — і поклав їх на полотна декорацій, викликаючи у глядачів не тільки захоплення, але й сльози радості на очах.

Наш мистець, крім малювання, пробує свої сили і в скульптурі. Його погруддя Т. Шевченка, „Бандурист“ і „Танець“ свідчать, що йому зовсім не чужа і ця галузь мистецтва.

ЮВІЛЕЙ АНСАМБЛЮ „ШУМКА“

У п'ятницю 14-го лютого 1964 р. в ювілейній аудиторії Едмонтону відбувся величавий ювілейний концерт танцювального ансамблю „Шумка“ з нагоди його п'ятирічного існування.

Програма концерту складалася з сюжетних та побутових танців в укладі мистецького керівника ансамблю Мирослава Куця (колишнього учня відомого хореографа й балетмайстра Василя Авраменка) та солістки ансамблю Наталки Доброліж.

У програмі концерту брали участь також співачка Вікторія Винничук (сопрано) і співак Моріс Лоріо (тенор).

Присутніх на концерті було понад 3000 осіб, велика зала ювілейної аудиторії була виповнена щерт і не було жодного вільного місця.

Танцюристи „Шумки“ виконали такі танці: 1) українська сюїта, балет, 2) дует, буковинський танець, що його виконали Наталка Доброліж і Ярослав Метрунець (уклад Наталки Доброліж), 3) „Горлиця“, український танець, 4) „Ой у полі“, український танець, 5) „Аркан“, гуцульський танець, 6) „Гуцул“, танець у виконанні Ореста Семчука, 7) „Коломийка“ — гуцульський народний танець, 8) „Верховина“, гуцульський танець, 9) „Козачок“, український народний танець, 10) „Гопак-Козачок“, український народний танець, 11) „Ой під вишнею“, український балет, дівчина — Наталка Доброліж, старий дід — Орест Семчук (уклад Наталки Доброліж).

Кожний програмовий танець мав досконале мистецьке виконання, що викликав у глядачів велике захоплення, за що вони щедро нагороджували танцюристів бурхливими оплесками.

У багатьох моментах танцюристи ансамблю своєю майстерно опанованою технікою виконання дорівнювали професійним балетним артистам, як от соліст ансамблю Орест Семчук, що сольо „Гуцула“ виконав віртуозно.

У всьому відчувалась поважна й віддана праця мистецького керівника ансамблю Мирослава Куця, що підніс український танець до рівня професійного балету.

За п'ять років існування танцювального ансамблю Мирослав Куць виховав цілу плеяду молодих танцюристів, яким прищепив безмірну любов до українського танцю.

Мирослав Куць вклав свою велетенську жертвовну працю на розбудову танцювального ансамблю, не шкодуючи свого часу, енергії та фахового знання. Таким подивугідним ентузіястом може бути тільки та людина, якій безмежно дорога українська культура. За це йому належить найсердечніша подяка й признання від усієї нашої української громади міста Едмонтону. Честь і слава мистцеві!

Слід також відзначити успішну працю солістки ансамблю Наталки Доброліж, що своєю інсценізацією дуєту буковинського танцю та українського балету „Ой під вишнею“, а також майстерним виконанням цих двох програмових номерів зі своїми партнерами, солістами Ярославом Метрунцем і Орестом Семчуком, значно збагатила програму концерту.

Декорації відомого артиста-маляра Вадима Доброліжа створювали незабутній чар українського села (в першому й третьому відділах концерту) і снігових шпилів пасма карпатських гір із стрункими смереками (в дру-

гому відділі концерту). Коли було відслонено завісу перед початком першого відділу концерту і глядачі побачили чудові декорації села, то це викликало зворушливі рясні оплески. Отже це було найкращим доказом, що декорації жили повноцінним мистецьким життям.

На тлі високомистецького декоративного оформлення різноманітність багатокольорових стилізованих національних строїв усіх українських земель грайливо сліпила око глядача.

Гарний музичний супровід оркестри під орудою члена едмонтонської симфонічної оркестри, відомого Володимира Чорновола, завершував незабутній величний ювілейний концерт.

Співачка Вікторія Винничук (сопрано) в першому відділі концерту виконала „Думку“ Степового і „Сад зацвів вишневий“ Безкоровайного.

Співак Моріс Лоріо (тенор) у другому відділі концерту виконав „Молитву“ Г. Артемовського, арію Андрія з опери „Запорожець за Дунаєм“ і „Думку“ (Дивлюсь я на небо) В. Заремби. Українська мова в устах француза звучала бездоганно. М'яка літера „л“ нагадувала вимову полтавця. Видко проф. Д. Березенець, учитель співака, таки добре його „зукраїнізував“

У третьому відділі концерту співаки Вікторія Винничук і Моріс Лоріо виконали дует Левка й Галі з опери „Майська ніч“ М. Лисенка.

Акомпанувала славна піяністка Валентина Доброліж, професорка музичної школи в Едмонтоні. За гарне виконання співу та супровід публіка щедро нагороджувала співаків та акомпаніаторку довготривалими оплесками.

Після закінчення концерту було урочисто вручено живі квіти солістці ансамблю Наталці Доброліж, співачці Вікторії Винничук та акомпаніаторці Валентині Доброліж.

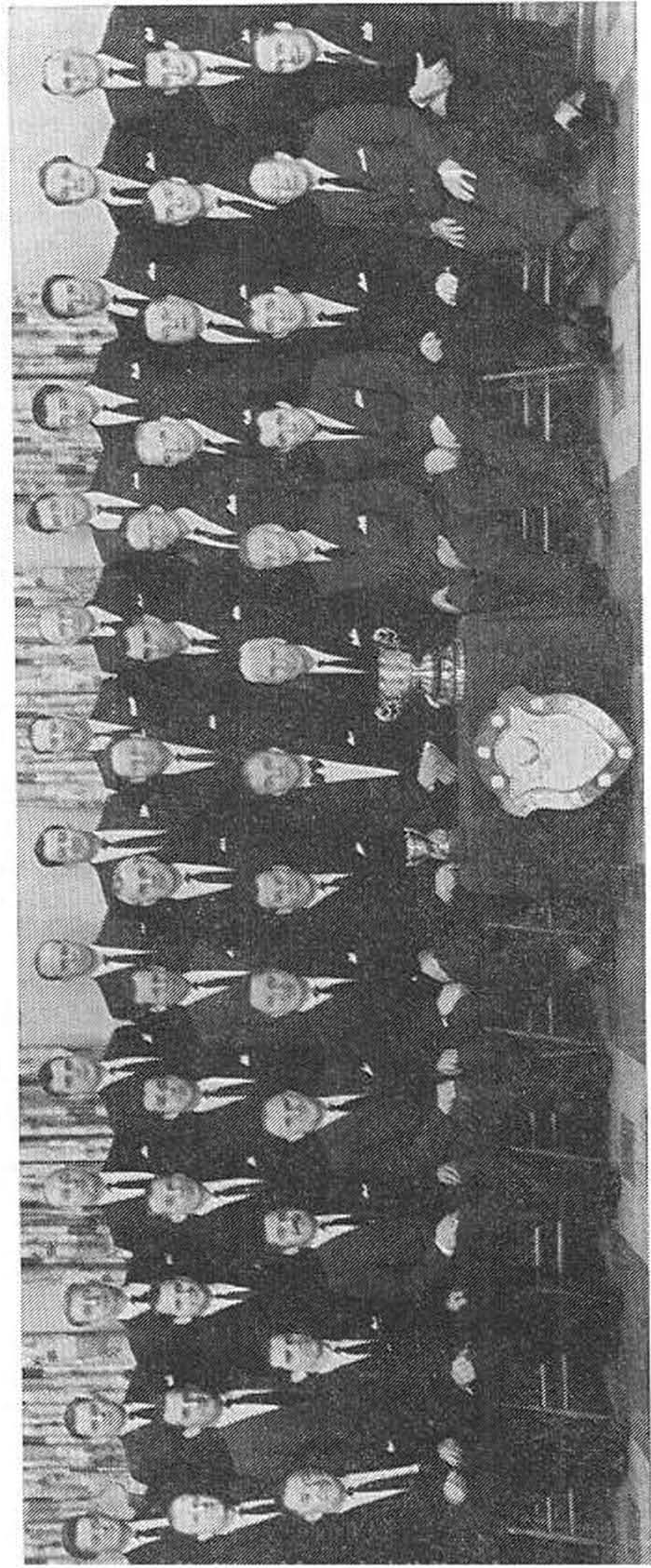
П'ятирічний ювілей танцювального ансамблю „Шумка“ в Едмонтоні листовно привітали висловами найкращих побажань: Високопреосвященніший Архієпископ Владика Андрій, Преосвященніший Єпископ Ніл Саварин, Сенатор Павло Юзик, федеральний посол Василь Скорейко, секретар альбертського уряду Амвросій Головач, посадник (мер) міста Едмонтону Василь Гавреляк.

Цим ювілейним концертом цілковито стверджено, що Едмонтон має повноцінну мистецько-культурну одиницю — український танцювальний ансамбль „Шумка“, що гідно заслуговує на широку громадську підтримку як із боку урядових так із боку громадських чинників.

ТАНЦЮРИСТИ АНСАМБЛЮ „ШУМКА“:

Юрко Аронець, Лілія Базюк, Мар'яна Базюк, Петро Боднар, Ірина Ковалівська, Оксана Хомяк, Ілейн Дацько, Євген Дейнека, Наталка Діброліж, Володимир Ешенко, Доля Івасюк, Мар'яна Федорова, Петро Федорів, Іванна Федорова, Мирон Фарина, Лінда Гарасим, Мерилін Винник, Глорія Говинчук, Дарка Іванусева, Юрко Єндик, Дарлін Касіян, Діана Касіян, Роджер Камінський, Ірина Мандрик, Дарія Мельничук, Ірина Мельничук, Ярослав Метрунець, Роза Клапій, Діана Крайчій, Люба Оджинська, Марта Павлик, Петруся Пелех, Леся Полуян, Мотря Янда, Мирослав Пріць, Керол Репка, Ричард Щербань, Тед Щербань, Орест Семчук, Богдан Славутич, Роналд Солован, Йосиф Станішевський, Джуди Шевчук, Галина Стечишин, Віктор Стечишин, Боб Сулима, Лілія Сулима, Мирон Тарнавський, Ірина Варник, Леверн Василичук, Левко Залуцький.

ловічий хор „Дніпро“ в Едмонтоні. Диригент — Роман Солтикевич. На першому плані — три нагороди, здобуті хором на музичних фестивалях.

ЧОЛОВІЧИЙ ХОР „ДНІПРО“ В ЕДМОНТОНІ

Чоловічий хор „Дніпро“ заснувався в жовтні 1953 року. Членами хору стали кращі співочі сили Едмонтону. Диригентом хору весь час був Р. Солтикевич. Число співаків спочатку було близько 30. Хор був оформлений власним статутом, а першим його головою був д-р Іван Прокоп. Проби хору відбувалися в гостинній залі УНО. Першим виступом хору був „Вечір колядок і щедрівок“ 14 січня 1954 р. в залі УНО, а кілька днів пізніше в залі УНДому. Хор проявляв свою працю рядом виступів на різних імпрезах протягом більш як двох років. Після зорганізування другого хору при УНДомі праця в хорі „Дніпро“ послабла, бо деякі співаки перейшли до нової співацької одиниці; крім того, кілька добрих співаків були змушені обставинами праці покинути Едмонтон. Щойно по кількох роках перерви, підчас якої хор виступав у неповному складі тільки принагідно, давні співаки затужили за добрим хором і незабаром відновили давню мистецьку одиницю, в якій склад увійшло, крім давніх членів, ще й велике число нових співочих сил з усіх едмонтонських українських церковних та світських організацій. Новим головою хору став О. Богонос, а диригентом, як і раніше, Р. Солтикевич. У склад управи ввійшли, крім голови, Блавацький В., Журавель М., Слабий Т. Згідно зі статутом, хор становить собою незалежну співочу одиницю, яка підпорядковується тільки потребам КУК.

За весь час поновленої праці від вересня 1961 р. по сьогоднішній день хор узяв участь у шістьох імпрезах для чужинців, серед яких придбав добре ім'я для української спільноти, а для себе здобув признання і три нагороди у формі чаш і грамоти. Дві перші нагороди здобуто на Альбертському музичному фестивалі, а другу нагороду на релігійному фестивалі в Лакомб, де українська пісня вперше лунала в залі, виповненій чужинською публікою. Крім того, хор брав участь у більш як двадцяти імпрезах, які організували відділ КУК в Едмонтоні, українські церковні громади та інші українські організації. Власними засобами хор надав чотири радіопередачі колядок і щедрівок на Різдво 1961, 1962, і 1963 років та виступив із програмою на телевізійній станції СВС на Різдво 1963 року. Ініціатором, промотором та одним із перших основників хору був і є його диригент Р. Солтикевич, який по закінченні курсів теорії музики, диригентури та інтерпретації і гармонії в гімназії у Перемишлі, інституті ім. М. Лисенка у Львові та УТІ ім. М. Драгоманова в Празі працює як диригент від 1930 р. по різних хорах Лемківщини й Сяниччини, по студентських і церковних хорах у Кракові, по таборах утікачів у Австрії, а від 1951 р. по різних хорах міста Едмонтону. Членами хору від його заснування в 1953 р. по сьогоднішній день є: Блавацький В., Богонос О., Грох С., Прокоп І., Прокоп З., Кость В., Олійник Б., Петрів Д., Слабий Т., і Хома І. Постійними членами, що поповнили ряду хору після його відновлення, є: Борух І., Бумбак І., Горобець Ф., Говда Я., Даревич Ю., Деркач М., Джуранюк В., Дзюб'як В., Дячук В., Єринюк Е., Єринюк О., Карп'як І., Кіт С., Коваль С., Колач А., Конопадцький О., Козак В., Кругляк Д., Кузьмак Л., Кузяків І., Кухаришин І., Кушка С., Литвиненць Р., Лога М., Магус'як М., Мельник О., Пивоварів Г., Приць М., Прокопчук П., Рожак М., Савчук В., Стечишин І., Стратійчук О., Трильовський Б., Фарина Л., Федорів М., Фе-

дуник А., Фуць О., Холодівський П., Хомяк М., Шостак В., Яремчук Д. Членами, що з причини різних обставин покинули ряди хору, в різний час були: о. Базюк (на фармах), Болехівський І., Климкович Б. (в Торонті), Климкович О., Климкович Ю., Крайківський Е., Куць І. (помер), Лукомський П., Логин Ю. (в Гемілтоні), Моргардт А., Ніновський В., Пастушенко Л., Паневник В., Прокопів П., Радьо Д., Романків Л. (в США), Снігурович М., Цвікілевич Я., Цигцар О. і Шило А.

Усім Вам, Дорогі Друзі-Співаки, що в рядах хору „Дніпро“ невтомною працею сповняєте свій почесний обов'язок для добра нашого загалу і для слави нашої пісні на чужині, і тим, що нас покинули чи призабули, чи може тимчасово не в спроможі з нами працювати, передаю цією коротенькою пригадкою-звітом від управи хору і диригента наш щиросердечний привіт і подяку за Ваш труд і працю, яку Ви вложили в хор „Дніпро“ на славу й добре ім'я українського народу на чужині.

Богдан МЕЛЬНИЧУК

УКРАЇНЬСЬКА КНИГАРНЯ В ЕДМОНТОНІ

Українська книгарня — це перша і найстарша книгарня в Едмонтоні, заснована раніше за будь-яку місцеву книгарню. Постала вона за ініціативою п. Михайла Фербея, що працював у 1908-09 роках по копальнях. Відвідуючи краян по фармах в Альберті, він побачив, що українські поселенці були дуже спрагнені рідного слова. Туга за покинутою батьківщиною, тяжка праця, невідрадні матеріальні умови, а головню розпороченість серед чужого оточення сприяли бажанню бодай у книжці, написаній рідною мовою, знайти шматочок загубленого світу, дорогого й рідного неба. Щоб здійснити свою мрію, організувати книгарню, п. М. Фербей шукає людей до спілки, найбільше розраховуючи на власника Руської книгарні в Вінніпегу, п. Доячека. Одначе жодної допомоги від п. Доячека не отримує. Цей останній не радить йому відкривати книгарню, а бути продавцем в Едмонтоні філії Руської книгарні. На це п. М. Фербей не погодився, бо хотів відкрити своє власне підприємство.

П. М. Фербей — любитель української книжки — привіз із дому деякі видання, дещо закупив, спроваджуючи з Вінніпегу і навіть із „Просвіти“ у Львові. Таким чином, назбирав собі гарну, приватну бібліотеку. По безуспішних спробах знайти спільників для заснування книгарні, він закуповує старі книжки в окремих людей і з тими засобами, включаючи і свою бібліотеку, відкриває книгарню в Едмонтоні в 1910 році, при вулиці „Кіністіно“ ч. 326 (тепер 96 вулиця). Разом із книгарнею відкриває п. М. Фербей і канцелярію реальностей. В тому самому будинку, в його іншій половині, також містилася друкарня, що видавала часопис „Нова Громада“.

Відкриваючи книгарню, п. М. Фербей відразу замовляє для кольпору часу часописи, які тоді друкувалися: „Український Голос“, „Канадійський Фармер“, „Свобода“, „Робочий Народ“ Він торгує також різними солодошами, тютюном та письмовим приладдям.

Початки були дуже тяжкі, бо найбільшою проблемою книгарні був брак допливу нових книжок. Трудно було закупити книжки з відповідним

опустом від видавців товариства „Просвіти“ у Львові та Руської книгарні. Товариство „Просвіта“ не відважувалося висилати більшої кількості книжок новому підприємству, до якого не мала ще виробленого довір'я. Аж у 1911 році, коли книгарня замовила багато платівок співака модеста Менцінського і незабаром сплатила належність, товариство „Просвіта“ почало висилати книжки, даючи таку саму знижку, яку отримували всі інші книгарні. Однак прихід з книгарні на початку, якраз із тих вище поданих причин, був дуже малий, і тільки канцелярія реальностей допомагала оплачувати кошти винайму приміщення і всі адміністраційні видатки. Треба бути справді великим любителем книжки й розуміти її значення для української спільноти, щоб не знеохотитися й витривало продовжувати розпочату справу. Цього довершив якраз брат п. Михайла, п. Дмитро Фербей, який приїхав у 1914 році до Едмонтону й спочатку допомагав у книгарні, а коли п. М. Фербей виїхав на „гомстед“, перебрав її провадження. В лютому 1915 року Дмитро Фербей одружився з Марією Говдою, і вони обоє разом ревно працювали в книгарні.

Дмитро Фербей не тільки сам любив читати книжки, і читав їх багато, а й розповідав людям їхній зміст, заохочував і зацікавлював до читання. Таким способом розбудував ширше коло читачів.

Книгарня набула широкого розголосу не тільки серед українського населення Едмонтону та околиці, а й цілої Альберти.

Люди, що приїздили з провінції, перш за все заходили до книгарні не лише купити книжку, а й дістати всякі інформації та поради приватного чи громадського характеру. А тому, що не знали англійської мови, то треба було українського лікаря, дентиста, ветеринаря, перекладача в суді і т. д. і т. п. Згодом книгарня стала культурним осередком, де обговорювалися всякі клопоти, всі проблеми, включно з політичними, що торкалися українських поселенців. Тут вироблявся їх ідеологічний напрям та об'єднаність дії. Так українська книгарня дала великий вклад у розбудову нашого українського громадського життя в Едмонтоні.

Підчас першої світової війни деякі книжки мусіли бути заховані, щоб канадська влада їх не skonфіскувала. Вони були надруковані в Галичині, що була під Австрією, а з Австрією Канада провадила війну. Війна припинила спровадження книжок, тому книжковий торг зменшився. Після війни зв'язки відновилися з видавництвом на Україні, торговельний рух знову збільшився.

Щоб мати кращі торговельні зв'язки з різними видавництвами, Дмитро Фербей вирішив в 1928 році поїхати на Україну, а рівночасно відвідати ще й інші країни, зокрема Німеччину, Швейцарію і Чехію з метою оглянути певні фабрики та підприємства, щоб безпосередньо отримувати від них крам. Підчас своєї поїздки він познайомився з різними визначними нашими людьми, як з д-ром Остапом Грицаєм у Відні (про якого бібліотеку залишив таку нотатку: „це найбільша бібліотека, яку я бачив у приватної людини“.) У Празі зустрів проф. Сімовича, у Львові відвідав українську книгарню Наукового Товариства ім. Шевченка, Товариство Просвіти, Червону Калину, Сільського Господаря, Антикварню. Там познайомився з такими особами: Студинський, Бардоха, Гануляк, Матвійчук та інші. У Коломиї зустрів Кисілевську, О. Кузьму, проф. Зубенка, Д. Николишина. В Берліні оглядав книгарню Оренштайна.

Кількість книжок, які Дмитро Фербей закупив підчас своєї подорожі та після повернення до Едмонтону, допомогла книгарні перебути другу книжкову кризу підчас другої світової війни, коли не можна було отримувати посилок з книжками з Європи.

Хоч обставини примусили завести деякі зміни в складі краму (наприклад, поширити торг на платівки, різьбу, кераміку, вишивки), українська книгарня в Едмонтоні зосталася все таки книгарнею і може тепер похвалитися кількістю та найкращим вибором українських книжок у вільному світі.

Зі смертю бл. п. Дмитра Фербея в квітні 1961 р. закінчилося неповних 50 років його змілого керування українською книгарнею, повного любови до української книжки та українській людині.

Ось що пише про нього „Господарський календар“ 1929 р.: „В Канаді є ще вельми діяльним і рухливим книгар, а саме Д. С. Фербей в Едмонтоні, який здобув собі широкий гурт покупців, він насаджує українське живе слово там за морем і вірить в те, що Канада може кожному українцеві заступити Рідний Край, якщо він буде жити своїм українським життям. П. Фербей являється людиною солідною, а як книгар фахово розуміє своє діло“.

Нова управа книгарні хоче не тільки продовжувати працю Дмитра Фербея, але ще більше її розбудувати. З тією метою друкуються кожного року каталоги книжок книгарні, розсилаються обіжники та списки додаткових нових видань.

Нашим бажанням було б зібрати всі старі видання, які ще не вичерпані, та всі нові, що періодично з'являються на українському книжковому ринку. Дуже часто трапляється в пресі рецензія чи бібліографічна нотатка про нову книжку без подання адреси, де саме можна цю книжку купити, чи в якому видавництві, бо багато книжок виходять приватно малими накладками. Тому добре було б, щоб видавець чи видавництво надсилало без замовлення хоч по три книжки книгарням, а вони в міру запотребування замовляли б більше.

Мета кожної української книгарні у вільному світі більша, ніж тільки продати книжку, наша мета — затримати серед української спільноти зацікавлення українським друкованим словом.

Ukrainian Bookstore, 10348 - 101 St., Edmonton, Alberta, Canada.

М. ФЛЯК

ВІДДІЛ УКРАЇНСЬКОГО ПУБЛІЦИСТИЧНО-НАУКОВОГО ІНСТИТУТУ В ЕДМОНТОНІ

Багатобічна науково-інформаційна праця, яку виконує Український публіцистично-науковий інститут для перемоги правди про Україну, заслуговує на увагу. Централя інституту знаходиться в Чикаго. До цієї пори видано 5 книжечок англійською мовою поважної інформативної вартості. Авторами їх є проф. Кубійович, С. Ріпецький, М. Галій та інші. Інститут зорганізував свої відділи у всіх більших містах США й Канади.

а також у деяких містах Європи та Австралії, де перебуває більше число нашої еміграції. В Едмонтоні діє відділ згаданого інституту, заснований 5 квітня 1963 р. До управи увійшли: п. М. Лучкович (голова), проф. Яр Славутич (заступник голови), інж. М. Фляк (скарбник) і мгр. Я. Росляк (секретар). До контрольної комісії обрано адвоката Д. Янду, д-ра І. Верхомина і д-ра І. Ярему.

За короткий, лише десятимісячний, період існування едмонтонський відділ проробив велику інформаційну роботу та домігся, як побачимо з короткого звіту, справді поважних успіхів. Едмонтонський відділ діє відмінно від централі, бо коли остання видає книжечки, то відділ оперує листами і безпосереднім листовним контактом чи то з урядовими чиновниками й політиками, чи науковцями та авторами різних книг і статей, у котрих є неточні інформації про Україну. Відділ заступає погляд, що безпосереднім контактом вдається більше досягнути, ніж дорученням інформаційної книжечки, доказом чого є цілий ряд листів, які у відповідь одержав наш осередок.

Коротко про діяльність відділу:

1) Для спростувань неточностей про Україну, що їх свідомо поширюють наші вороги і несвідомо деякі вчені та публіцисти, вислано 44 листи.

2) Опрацьовано меморіал до міністра освіти провінції Альберти. достойного А. Аалберга, в справі неточностей про Україну в шкільних підручниках до навчання історії в середніх школах (гайскулс) Альберти. Меморіал вручила міністрові делегація в складі голови відділу п. М. Лучковича і голови місцевого відділу КУК, д-ра М. Снігуровича. До меморіалу додано науково опрацьований еляборат, адресований видавництву та авторам підручника "Our European Heritage". У висліді цих старань міністер відповів у листі з 13 вересня 1963 р., що згаданий підручник буде перевиданий, неточності будуть усунені, а історія України буде додана. Видавництво Дента в Торонті погодилось на перевидання згаданого підручника.

3) Розіслано до всіх середніх шкіл (гайскулс) Альберти, з відповідно зредагованим листом, 49 штук книжечок С. Ріпецького *Ukrainian-Polish Diplomatic Struggle, 1918 - 1923*. Розіслано книжечки також до вчителів історії, для спростування неточностей в іншому шкільному підручнику для історії, а іменно *The Story of Nations*.

4) Почато заходи, щоб усунути неточності про Україну, зокрема про українців, і в *The Story of Nations*. З цією метою опрацьовано і вислано, за посередництвом місцевого відділу НТШ, науковий еляборат до видавництва *Clark-Irwin Company, Publishers* у Торонті.

5) Для спростування неточностей та заінтересування цією ідеєю ширших кіл громадянства виголошено 7 доповідей, з чого дві на з'їздах учителів української мови в Альберті, а також в українській пресі поміщено пару дописів, щоб довести потребу і konieczність ширення правди про Україну, щоб тим способом прихилити на бік нашої ідеї опінію вчених та політиків вільного світу.

6) Пороблено старання, щоб у місцевих бібліотеках були книжки про Україну англійською мовою, передусім кварталники *The Ukrainian Quarterly* Конгресового Комітету та *The Ukrainian Review*, орган Об'єднання українців у Великій Британії. Старання тільки частинно увінчались успіхом, тому що українська спільнота не скрізь бажає тих публікацій, ані книжок.

7) Розпродано 350 книжечок, видань інституту

8) Доцінюючи велике значення „Споминів“ п. Лучковича для нашої молоді, у яких доведено, що можна бути добрим канадцем, будучи рівночасно й добрим українцем, переведено збірку серед місцевих організацій і приватних осіб на видання тих споминів, і з каси відділу асигновано на ту мету 50 доларів.

9) Тому що неможливо в короткій нотатці переповісти широку діяльність едмонтонського осередку, наведу короткий огляд праць інституту протягом січня 1964 року:

а) Опрацьовано еляборат, про котрий є згадка вище до Clark-Irwin Co., Toronto, 14 сторінок машинопису.

б) Послано протестаційний лист до „Вашінгтон Пост“ відносно акції того часопису проти пам'ятника Шевченкові у Вашингтоні.

в) Вислано листи до конгресменів: Й. Дервінського, Т. Дульського та Й. Лесінського в справі поштової марки з портретом Шевченка та в справі пам'ятника Шевченкові у Вашингтоні. Від конгресмена Дульського вже наспіла дуже прихильна відповідь.

г) Виготовлено і розіслано 12 відбиток відозви ради Української бібліотеки ім. Петлюри в Парижі з проханням вносити протести до: *Consulate of the Federal Republic of Germany, 11618 100 Ave., Edmonton* в справі нечуваної образи українському народу і пам'яті Отамана Петлюри Міністерством фінансів Німецької Республіки.

г) Послано лист до проф. Кіркконелла, президента Акадського університету в Вольфвіллі в справі книжки Рози Бейлі *A City Fight for Freedom (The Rising of Lwow in 1918 - 1919)*.

д) Послано протестаційний лист до Німецького Консуляту в справі, порушеній у пункті Г.

Треба ще згадати, що відділ у Едмонтоні веде інформативне листування такими мовами: українською, англійською, польською і німецькою. Дуже приємно, що ідея стростувань неточностей і поширення правди про Україну знаходить серед нашої спільноти в Едмонтоні все більше й більше зацікавлення і розуміння. Доказом цього є зріст членства відділу, що від часу заснування потроїлось. Не меншим доказом вельми корисної для української справи праці нашого осередку є ворожа акція проти осередку як відвертих як і замаскованих його ворогів, яким правдоподібно залежить на тому, щоб ми припинили свою діяльність.

Орест БУЙНЯК

УКРАЇНЬКА МОВА В САСКАЧЕВАНІ

Мова — це душа, це живучість народу. Для українського народу мова є єдиною остоею проти денационалізації і суцільної асиміляції з часто ворожим оточенням. Проблема української мови є дуже тісно пов'язана не тільки з культурно-освітнім розвитком та суспільним становищем українців у діаспорі, але також із їхнім національним життям та з боротьбою за окремішне буття українського народу на рідних землях. Українці, що їх жит-

теві обставини, під ворожим натиском, змушували покидати свій рідний край, по приїзді на чужину добре знали, що їм треба, за всяку ціну, берегти свою рідну мову. За океаном, намагання українських переселенців затримати мову, передати її дітям, забезпечити її живучість через уведення в школи, почалися майже від хвилини їхнього приїзду на нові землі.

У Канаді, зокрема у степовій її частині, де поселились наші перші емігранти, система двомовности, забезпечена законом для національних меншостей, існувала аж до 1916 року. За цей час, від 1907 до 1916 р., учительські семінарі у Вінніпегу, Брендоні, Ріджайні, Вегревілі та українські бурси в Едмонтоні, Вінніпегу та інших містах західньої Канади випустили кілька соток свідомих українських учителів і української інтелігенції, що багато причинилися до піднесення культури й національної свідомости серед нашої еміграції та її дітей. Водночас почали виходити в Канаді перші українські часописи, появились перші підручники-букварі для дітей і молоді. Організувались також гуртки „Просвіти“, „Рідної Школи“ та інші культурно-освітні товариства, комітети та гуртки.

Коли на початку 1916 р. скасовано двомовну систему, коли семінарі для двомовних учителів почали ліквідуватися, серед гуртка українських студентів, що існував у Саскатуні від осені 1915 р., зародилась думка заснувати бурсу. Проект заснування української бурси в Саскатуні схвалено на загальних зборах 5-го березня 1916 р. і переведено збіркову кампанію серед українського населення Саскачевану. На першому загальному з'їзді в Саскатуні, 4-5 серпня 1916 р., що був також першим українським з'їздом у Канаді, на який прийшли телеграми й привіти від організації і приватних осіб, брало участь коло 500 людей. Між резолюціями на ньому ухвалено, щоб в університеті у Саскатуні відкрити катедру української мови, літератури та історії і щоб уряд вплинув на негативне ставлення до українців і їх культурних намагань деяких місцевих вороже наставлених часописів і груп. Промовці, свої і чужі, підкресливали, що бажання українців затримати рідну мову, традиції зовсім не суперечить їхньому бажанню злитися з канадським життям. Таким чином уведено в життя ідею, що майже пів століття була осередком української мови, культури, традиції, виховання та духа в Саскачевані.

У своєму першому році існування, від вересня 1916 р., Бурса ім. П. Могили, ще в першому будинку, мала 35 студентів, із яких 3 ходило до університету, 10 до середніх і 22 до початкових шкіл. 20-го січня 1917 р. офіційно змінено назву бурси на „Український Інститут ім. Петра Могили“, під якою вона існує й досьогодні. Від 1919 р. питомці інституту почали видавати журналі і альманахи, „Каменярі“, що разом із студентським гуртком „Каменярі“ багато причинився до піднесення національної свідомости нашої молоді в Канаді. За десятиріччя існування Інституту ім. Петра Могили в ньому приміщувалось 130 студентів, між ними 46 дівчат, що організувались у товаристві „Могилянок“. У той самий час інститут поширив свої впливи й культурну діяльність на Альберту й Манітобу. Організуються самоосвітні, дискусійні, спортові, музичні, хорові й танцювальні гуртки, в яких українська молодь бере активну й ентузіастичну участь. Дуже важливим із цих гуртків був клуб українських студентів при Саскачеванському університеті, „Альфа - Омега“, що його засновано в 1930-31 р. На почесного голову цього клубу вибрано проф. Дж. В. Симпсона, що

дуже прихильно ставився до українців і до української справи. І клуб, культурно-освітня і освідомлююча праця якого продовжується ще й тепер, і проф. Симпсон відіграли важливу роль у стараннях запровадити українську мову в Саскачеванському університеті і в середніх школах Саскачевану. До Саскатуну з'їхались 1927 р. представники студентських гуртків у Канаді і там засновано Централю Українських Студентів Канади, що вже протягом першого року свого існування могла похвалитися 350 членами.

У 1930-их роках починають появлятися в канадських шкільних підручниках перші згадки про Україну та українців. Водночас свідомі українці в Саскачевані та по всій Канаді починають працювати над шкільними підручниками для навчання української мови в канадських школах. Так постають у 1930-их і 40-их роках граматики Матвійчука, Шклянки і Стечишина та читанка Андрусишина.

Конкретно справа навчання української мови в університетах Канади вирішила на початку 1940-их років таки у Саскачевані. Згодом ця справа поширилась і на середні школи. Ще під час другої світової війни зросло зацікавлення слов'янським світом. У Саскатуні, після довгих старань місцевого свідомого українського громадянства, з поміччю проф. Симпсона і проф. Т. Павличенка, 1943-го р. постає в Саскачеванському університеті перший у Канаді відділ слов'янських мов. Проф. Павличенко, заступаючи проф. К. Андрусишина, навчає української мови на вечірньому курсі університету в 1944-45 академічному році. Число студентів на цьому курсі перевищувало 70. В наступному році проф. Андрусишин перебирає навчання у слов'янському відділі, і українська мова в Саскачеванському університеті успішно розвивається аж досьогодні. Число курсів зросло до 5. 1958-го р. уведено українську мову на курсах літньої школи та у відділі заочних студій (кореспонденційному). Зацікавлення українською мовою в Саскачеванському університеті було і є велике. Від часу запровадження нашої мови в університеті до 1963 р. майже 1500 студентів було зареєстрованих на різних курсах української мови.

У 1919 р. побудовано в Йорктоні Колегію св. Йосифа, що згодом почала давати, неофіційно, а потім офіційно, українські курси. З одним зі своїх ректорів, Братом С. Методієм, відіграла вона ключеву роль в запровадженні української мови у середні школи Саскачевану. У цій хлоп'ячій колегії і в подібній дівочій Академії Пресвятого Серця, також у Йорктоні, під наглядом відділу слов'янських мов Саскачеванського університету, студенти щорічно писали іспити з української мови, що були кредитовані університетом як матрикуляційний предмет. Від часу їх запровадження у 1947 р. до 1952 р. коло 220 студентів успішно склали ці іспити.

Брат Методій, ректор Колегії Св. Йосифа до 1963 р. і восени того року перенесений на становище ректора новозбудованого Інституту ім. Митрополита Шептицького в Саскатуні, довгий час активно старався запровадити українську мову в програму середніх шкіл провінції. У цих намірах його підтримували українські шкільні інспектори, Горчинський і Воробець, ректор Інституту ім. Петра Могили, Лаб'юк, українські вчителі провінції, професори Симпсон, Андрусишин і Павличенко та все свідоме українське громадянство. Старання увінчались успіхом, і в липні 1952 р. Міністерство Освіти Саскачевану погодилося ввести кредитовані курси української мови для IX, X, XI і XII клас ще таки згаданого шкільного року.

Спочатку ці курси були схвалені тимчасово на протяз двох років у двох середніх школах: Колегії св. Йосифа та Академії Пресвятого Серця. Ліга українських католицьких жінок продовжувала фундувати стипендії учням із найкращими успіхами в українській мові, а проф. Андрусишин допомагав у складанні програми навчання та підготовки іспитів. Водночас зорганізувався комітет навчання українських курсів, Ukrainian Curriculum Committee, середніх шкіл Саскачевану.

Комітет навчання виготовив відповідні програми для українських курсів. Число годин у кожній класі було 5 на тиждень. Підручники були такі:

- Для IX класи: Лекції 1 - 15 з „Української граматики“ Стечишина,
„Третя книжечка“ Матвійчука,
„Наше походження“ Брата Методія.
- Для X класи: Лекції 16 - 30 з „Граматики“ Стечишина,
„Українська читанка“ видання КУК,
„Третя книжечка“ Матвійчука.
- Для XI класи: Лекції 31 - 45 з „Граматики“ Стечишина,
„Українські автори“ Андрусишина,
„Кобзар“ Т. Шевченка.
- Для XII класи: Лекції 46 - 60 з „Граматики“ Стечишина,
„Українські Автори“ Андрусишина,
„Українська література“ К. Меннінга,
„Поеми Шевченка“ К. Меннінга,
„Нарис української літератури“ Семчука.

Головним завданням комітету навчання у 1952-53 році було знайти відповідне число кваліфікованих учителів, що могли б учити української мови по різних середніх школах провінції. До кінця 1953 р. знайшлося яких 20, а з них більшість мала вже один або два курси української мови в університеті. Успішне переведення курсів української мови у двох пробних роках, 1952-54, дало підставу комітетові старатися про включення української мови до двох дальших середніх шкіл-осередків: Інституту ім. Митрополита Шептицького та Інституту ім. Петра Могили. Обидва ці інститути провадили вже позагодинне навчання української мови, а в 1954 р. відділ освіти погодився, щоб студенти у цих інститутах писали матрикюльційні іспити з української мови. Рівночасно, протягом двох років, започатковано навчання української мови на рівні IX класи спочатку у двох, опісля у дальших трьох середніх школах Саскачевану.

З 1956 р. інспектор П. Воробець став головою комітету навчання, а сам комітет доповнено новими членами. Видано нові правильники щодо програми навчання і кваліфікацій учителів. Щоб учити у IX і X класі, вчитель мусів покінчити один курс української мови в університеті; у XI і XII класі — щонайменше два курси. Також від того часу комітет навчання послідовно переводив свої засідання, висилав обіжники й запити до вчителів і відділу освіти збирав дані відносно числа студентів та працював над поширенням навчання української мови в школах Саскачевану.

Нижче подана статистика показує, яке число студентів було на курсах української мови у XI і XII класах протягом 1956 - 1960 років:

Рік	Кляса	Писали іспити	Склали іспити (у відсотках)
1956	XI	93	82.8
	XII	68	70.6
1957	XI	112	80.4
	XII	78	80.8
1958	XI	130	84.6
	XII	88	81.8
1959	XI	124	82.3
	XII	113	92.0
1960	XI	126	92.9
	XII	101	93.0

Протягом цих п'яти років 585 студентів писали іспити з XI кляси, а 449 з XII. У 1957 р. 12 середніх шкіл у Саскачевані давало курси української мови. Ліга українських католицьких жінок давала щороку грошеві нагороди для студентів з найкращими успіхами в українській мові у XI і XII клясах.

Наступні дані вказують на дальший успішний розвій української мови в середніх школах провінції:

Рік	Кляси:	IX	X	XI	XII	Загальне число студентів
1958 - 59		178	126	129	98	531
1961 - 62		270	192	130	102	694
1962 - 63		349	241	189	114	893

Для порівняння: число студентів, що вивчали українську мову в середніх школах Саскачевану в 1960 - 61 р., було 620; у Саскачеванському університеті того самого шкільного року вивчало українську мову 225 студентів; у 1962 - 63 р. в середніх школах — 893, в університеті — 205.

1961-го р. схвалено до вжитку два нові підручники для середніх шкіл: „Вступ до навчання української мови“ Лаб'юка та „Українську читанку“ Іваха і Юзика. Учителі вживають теж, як допоміжні, підручники української мови Я. Славутича. Відділ освіти поставив українську мову нарівні з іншими мовами у програму студій для середніх шкіл Саскачевану. Почавши від липня 1962 р., провінційний обіжник початкових і середньо-шкільних підручників уключає список підручників для української мови і плян курсів. Від вересня 1963 р. введено українську мову в програму заочних (кореспонденційний відділ) студій середньої школи, покищо для IX і X кляс. На заочний курс IX кляси вписалося 60 студентів, X кляси — 5: У Саскатуні референтура місцевого відділу КУК для справ освіти поробила заходи, щоб українську мову у середніх школах міста давано на денних і вечірніх курсах. Справа ця є тепер у пляні виконання.

В академічному році 1963 - 64 української мови вчать у 20-ти середньо-шкільних і середках Саскачевану. У IX клясі є 426 студентів; у X — 227; у XI — 217; у XII — 154; разом — 1074. У Саскачеванському університеті 1963 - 64 р. таке число студентів: початковий літній курс української мови — 26; другий літній курс — 27 і початковий курс зимового семестру — 40; другий курс зимового семестру — 55; третій курс — 18; курс слов'янської філології — 9; початковий заочний курс — 51; разом — 226. З кінцем

1963 р. Колегію Св. Йосифа приєднано до Саскачеванського університету і від 1964 р. в ній будуть давати курси української мови на університетському рівні.

Цей короткий огляд показує, що українці Саскачевану зуміли оцінити значення мови для своїх дітей. Їх намагання формального признання української мови і запровадження її в середні школи й університет були довгі, наполегливі, часто для них знеохочуючі, але увінчались таки успіхом. І до середніх шкіл, і до університету українську запроваджено, а статистика показує, що вона там розвивається, і зацікавлення нею серед молоді зростає з року на рік. Інші провінції Канади, де поселилось ядро української еміграції, ішли і йдуть подібним шляхом боротьби за збереження рідної мови і признання її нашими спів-громадянами. Подібно як і у Саскачевані, в Альберті й Манітобі українська мова добивається рівних прав у середніх школах і університетах. Питання двомовности і двокультурности, що останнім часом виринуло перед святкуванням сторіччя існування Канади, ще яскравіше підкреслює значення мови і культури в житті народу. Справедлива розв'язка цього питання повинна дати повну рівноправність також українській мові, традиції та культурному надбанню українців у Канаді.

УКРАЇНЦІ В ЕДМОНТОНІ

(числа і факти)

КІЛЬКІСТЬ УКРАЇНЦІВ

Згідно з Домініяльним Статистичним Бюром на підставі даних перепису 1961 р. в місті Едмонтоні було 38,164 українці (19,020 чоловіків і 19,144 жінки).

Найбільше в Едмонтоні православних українців — 12,947 (6,700 чоловіків і 6,247 жінок). Далі йдуть греко-католики — 9,237 (4,755 чоловіків 4,482 жінки), римо-католики — 5,026 та визнавці Юнайтед Чорч — 6,723. Решта належить до інших церков: англіканської, баптистської, лютеранської тощо.

УКРАЇНСЬКЕ ШКІЛЬНИЦТВО

У січні 1964 р. в Едмонтоні існувало 12 українських народних шкіл, у яких навчалось більш як 1.200 учнів. На першому місці була школа при католицькій церкві св. Юрія (о. настоятель В. Тарнавський), де навчанням охоплено 235 дітей. Вищі курси українознавства ім. І. Франка маля 53 студенти (директор В. Березовський).

У середніх школах (гай скулс) провінції Альберти від часу запровадження української мови навчалася така кількість студентів:

1959 - 60	406 (кляси 11 і 12)
1960 - 61	227 (кляси 11 і 12)
1961 - 62	237 (кляси 11 і 12)
1962 - 63	231 (кляси 11 і 12)
1963 - 64	445 (кляси 10, 11 і 12)

Якщо зважити на те, що в Альберті, згідно з переписом 1961 р., було понад 105.000 українців, згадана кількість студентів дуже незадовільна.

У середніх школах уживають такі підручники д-ра Яра Славутича: *An Introduction to Ukrainian, Ukrainian for Beginners, Conversational Ukrainian.*

Перший підручник видано коштом учителя А. Стири з Редвей, другий — коштом учителя В. Савчука з Едмонтона, а третій заходами едмонтонського видавництва Gateway Publishers, Ltd.

УКРАЇНСЬКА МОВА В АЛЬБЕРТСЬКОМУ УНІВЕРСИТЕТІ

Українську мову, як кредитований предмет, запроваджено в Альбертському університеті 1959 р. Відтоді навчалася така кількість студентів:

1959-60	7	(Укр., 100)
1960-61	6	(Укр., 100 та Укр., 300)
1961-62	27	(Укр., 100, Укр., 300, Укр., 360)
1962-63	47	(Укр., 100, Укр., 300, Укр., 360)
1963-64	52	(Укр., 100, Укр., 300, Укр., 360, Укр., 502)

Крім згаданих вище кредитованих курсів української мови (100, 300) та української літератури (360), на вечірньому відділі кожного року навчалася української мови приблизно 50-60 студентів (некредитовані курси). Існував також чотири роки вечірній некредитований курс української літератури, який відвідувало 15-20 студентів. Тут було обговорено життя й творчість таких письменників:

1960-61	Т. Шевченко (24 вечори)
1961-62	І. Франко (12 вечорів) Л. Українка (12 вечорів)
1962-63	М. Коцюбинський (12 вечорів) О. Кобилянська (12 вечорів)
1963-64	Євангелії та княжі літописи, „Слово о полку Ігоревім“, думи, козацькі пісні та літописи, Г. Сковорода, І. Котляревський, Т. Шевченко, М. Шашкевич, Г. Квітка-Основ'яненко, П. Куліш, С. Руданський, І. Нечуй-Левицький, П. Мирний, В. Самійленко, В. Стефаник, В. Винниченко, О. Вишня, Ю. Яновський, літературно-культурне відродження 1920-х років (24 вечори). Всі українські курси від 1960 року вів проф. Яр Славутич.

НАРОДНІ ДОМИ ТА ІНСТИТУТИ

В Едмонтоні є такі народні доми: Дім Українського Національного Об'єднання (10629 - 98 вул.), Заля ім. М. Грушевського (10560 - 98 вул.), Католицький Народний Дім 9620 - 109 Авеню та комуністичний Український центр (11018 - 97 вул.).

Інститут Св. Івана (на 82 Авеню) приміщує близько 100 студентів у новій гарній будівлі. Там же є навчання української мови. Інститут Св. Йосафата, поблизу Альбертського університету, приміщує лише кільканадцять студентів.

КНИГАРНІ

Найбільша українська книгарня в Едмонтоні знаходиться на 101-ій вулиці (див. окрему статтю). Крім неї, є „Арка“ на 97-ій вулиці та „Українська книга“ на 95-ій вулиці. Українські книжки з СРСР є також у книгарні World Books на Джеспер Авеню.

МИСТЕЦЬКІ ВИСТАВКИ

Перша українська мистецька виставка у західній Канаді відбулася 1953 р. з нагоди з'їзду Українського національного об'єднання та братніх організацій. Тоді було виставлено понад 100 експонатів. Нагороди й відзначення отримали мистці (за абеткою): С. Базюк, Ю. Буцманюк, В. Залуцький, І. Кейван, Ю. Крайківський.

НАУКОВІ ТА ПРОФЕСІЙНІ ТОВАРИСТВА

Осередок Наукового Товариства ім. Шевченка в Едмонтоні зорганізовано 1955 р. Першим головою був д-р І. Німчук. Теперішній склад управи: інж. В. Мацьків (голова), проф. Б. Боцюрків (заступник голови), інж. В. Кунда (скарбник), мгр. О. Масляник (секретар) і проф. О. Старчук (член управи). Осередок має 27 членів (3 дійсні, 24 звичайні).

Дійсні члени (за абеткою): о. проф. д-р митрат Василь Лаба, д-р Володимир Лазорко, інж. Володимир Мацьків, преосвящ. Владика Кир Ніл Саварин. Звичайні члени: д-р В. Т. Байрак, д-р Л. А. Байрак, мгр. Марта Богачевська-Хом'як, проф. д-р Богдан Боцюрків, проф. Юліян Буцманюк, інж. Іван Вергун, д-р Мирон Гладишевський, д-р Михайло Гуцуляк, д-р Микола Залеський, д-р Микола Зубрицький, д-р Василь Іванець, інж. Ярослав Іванусів, проф. Іван Кейван, д-р Марія Адріяна Кейван, проф. Л. Л. Крип'якевич, інж. Василь Кунда, д-р Степан Манастирський, д-р А. Мартинюк, мгр. Олександр Масляник, д-р Тимотей Мацьків, о. Михайло Оленчук, проф. Валеріян Ревуцький, д-р Іван Романків, д-р Михайло Росляк, мгр. Ярослав Росляк, інж. Борис Рудик, проф. д-р Яр Славутич, д-р Мелетій Снігурович, проф. д-р Орест Старчук, мгр. Юрій Стефаник, д-р М. Суховерський, д-р К. Триліх, о. Ярослав Федунік, інж. Микола Фляк, мгр. Михайло Хом'як, о. Василь Чопей, інж. Юрій Чернодоля, д-р Іван Як (Якимищак). Член-прихильник: Петро Зварич.

Українське професійне товариство, що складається з адвокатів, лікарів, аптекарів, учителів, підприємців і т. п., має понад 100 членів. Зорганізоване воно в 1959 році. 1964 року президентом обрано адвоката П. Саварина. Крім того, від 1963 р. існує Товариство українських учителів в Альберті, що має коло 30 членів. Голова — учитель Й. Мельничук, секретар — учитель В. Косташ.

ПЛАСТ

Пластуни мають свій власний дім (11302 - 101 вул.). Їхнє членство перевищує 150.

ГРОМАДСЬКІ ОРГАНІЗАЦІЇ

В Едмонтоні існують такі громадські організації: Українське національне об'єднання, Ліга визволення України, Товариство українських самостійників, відділ Спільки українок Канади, відділ Братства українців католиків, відділ Ліги українських католицьких жінок та інші. Усім патронують відділ Комітету Українців Канади. Президент едмонтонського відділу КУК — д-р М. Снігурович.

ПАМ'ЯТНИКИ

Єдиним українським пам'ятником є пам'яткова плита, споруджена 1963 р. з нагоди 70 річчя українських поселенців у Альберті, в парку Елк Айленд, поблизу міста Едмонтону. Ще раніше збудовано там українську хату, яку часто відвідують українці.

УКРАЇНСЬКІ ГЕОГРАФІЧНІ НАЗВИ

Серед українських географічних назв в Альберті треба згадати передусім такі: Мазепа, Мирнам (від „мир нам“) і Вільна. В Едмонтоні, де правдоподібно кожен десятий житель українського походження, досі немає жодної вулиці чи дороги з українською назвою. Треба сподіватися, що до 100-річчя Домінії будемо мати вулицю ім. Шевченка або Українську дорогу.

В. ДОБРОЛІЖ, Б. МАЗЕПА

ЛІТОПИС

діяльності Літературно-мистецького клубу в Едмонтоні

- Січень, 1961 р. — в едмонтонському часописі „Українські бісті“ з'явився заклик Яра Славутича „Зорганізуємо літературно-мистецький клуб!“
- 26 січня 1961 р. — перші основуючі збори Літературно-мистецького клубу в домі УНО. Присутніх 22 особи. Обрано тимчасову управу: Яр Славутич (голова), В. Залуцький (заступник голови), Вадим Доброліж (секретар), О. Черненко (скарбник), І. Ярема (член управи). Статутова комісія: І. Кейван, Яр Славутич, Ю. Стефаник.
- 7 лютого 1961 — нарада в домі Яра Славутича. Складено статут та обговорено плян праці.
- 17 лютого 1961 — загальні збори членів клубу. Присутніх 24 члени. Прийнято статут, ухвалено плян праці. Обрано постійну управу: Яр Славутич (голова), Вадим Доброліж (секретар), О. Черненко (скарбник), о. П. Качур (пресовий референт), І. Кейван (член управи). Контрольна комісія: В. Залуцький, Ю. Стефаник, І. Ярема.
- 5 березня 1961 — авторський вечір Яра Славутича в залі УНО. Доповідь про поета зробив Ю. Стефаник, декламували його твори Д. Мур, Р. Осташевський, І. Прокоп; Д. Березенець виконав пісні М. Фоменка до слів автора, музичний супровід на фортепіяні Валентини Доброліж.

Перша управа клубу: В. Доброліж, О. Черненко, Яр Славутич, о. П. Качур,

Заграно кілька платівок із піснями поета. Присутні набували щойно видану книгу поезій — „Оазу“ Яра Славутича. Присутніх понад 150 осіб.

- 13 березня 1961 — нарада членів управи клубу та учасників попереднього вечора; в домі Яра Славутича. Обговорено вечір. Перекуска.
- 16 квітня 1961 — нарада членів управи клубу в домі Яра Славутича. Обговорено плян Шевченківського вечора.
- 30 квітня 1961 — Шевченківський вечір у залі УНО. Доповідь І. Кейвана на тему „Шевченко — графік“, доповідь В. Доброліжа на тему „Шевченко — маляр“ з висвітленням діапозитивів. Деклямації творів поета у виконанні Р. Осташевського та І. Прокопа. Д. Березенець виконав пісні на слова поета в музичному супроводі Валентини Доброліж. Присутніх коло 100 осіб.
- 23 липня 1961 — літературний лікнік на пластовій оселі Сіба Біч. Читали свої поезії Б. Мазепа і Д. Мур, І. Ярема прочитав кілька гуморесок інших авторів. Видавець М. Денисюк із Чикаго повідомив про стан повного видання творів Т. Шевченка. Яр Славутич розповів про свою породж на конференцію назвознавців у Фльоренції та Пізі. Купалися в озері. Присутніх 25 осіб.
- 1 вересня 1961 — концерт соліста Брюссельської опери М. Скали-Старицького в залі УНО. Музичний супровід Валентини Доброліж. Присутніх понад 300 осіб.
- 24 вересня 1961 — виставка едмонтонських мистців, присвячена 100-річчю з дня смерті Т. Шевченка; в залі М. Грушевського. Виставлено праці І. Кейвана (портрет молодого Шевченка), Вадима Доброліжа (скульптурний портрет молодого Шевченка), В. Залуцького (ілюстрації до творів Шевченка), Ю. Крайківського (проект пам'ятника Шевченкові). Короткі доповіді мали Ю. Буцманюк (про І. Кейвана), пані С. Базюк (про В. Залуцького), І. Кейван (про Вадима Доброліжа), І. Чорновол (про Ю. Крайківського). Присутніх 60 осіб.
- 29 жовтня — вечір, присвячений пам'яті М. Шашкевича; в залі Українського (католицького) народного дому. Доповідь О. Коцюби про М. Шашкевича. Деклямації творів поета у виконанні Р. Осташевського. Присутніх коло 50 осіб.
- 26 листопада 1961 — вечір в залі М. Грушевського, присвячений М. Орестові з нагоди його 60-річчя. Доповідь Яра Славутича на тему „Основні теми в творчості М. Ореста“ Твори поета читали Д. Мур, Р. Осташевський, І. Прокоп. Розкуплено книги М. Ореста, спеціально прислані поетом із Німеччини. Присутніх 37 осіб.
- 10 грудня 1961 — вечір у залі Українського (католицького) народного дому. Присвячено В. Стефаникові з нагоди 90-річчя з дня його народження. І. Кейван говорив на тему „В. Стефаник у моїх споминах“. Р. Осташевський прочитав „Виводили з села“ і „Стратився“ Присутніх 70 осіб.
- 20 січня 1962 — нарада членів управи клубу в домі Яра Славутича. Обговорення праці за минулий рік і складання пляну на поточний.
- 18 лютого 1962 — загальні збори членів клубу. Обговорено працю за минулий рік. Намічено плян дальшої праці. Перевибрано управу.
- 23 березня 1962 — „Сучасна Україна в діапозитивах“ — висвітлював О. Старчук у пластовій домівці. Присутніх 20 осіб.

- 6 квітня 1962 — вечір, присвячений пам'яті В. Свідзінського. Доповідь на тему „Слово спаленого поета“ зробив Яр Славутич. Р. Осташевський та Д. Яремчук прочитали твори поета. Присутніх 35 осіб. Присутні набували нову збірку — „Вибрані поезії“ В. Свідзінського.
- 5 травня 1962 — авторський вечір Леоніда Полтави. Слухали запис творів поета на магнетофонну стрічку. Присутніх 25 осіб.
- 7 липня 1962 — авторський вечір Ганни Черинь у залі М. Грушевського. Зорганізовано у співпраці з Союзом Українок Канади. Твори поетки читали Н. Жмурко, І. Прокоп та Д. Яремчук. Слово про поетку мав Яр Славутич. Присутніх понад 100 осіб. Присутні набували нову книгу поетки — „Чорнозем“.
- 23 вересня 1962 — авторський вечір Дарії Могилянки у залі ім. М. Грушевського. Голоувала О. Черненко. Доповідь про творчість поетки зробив Яр Славутич. Твори Д. Могилянки читали Л. Базюк, Д. Мур, Н. Жмурко, І. Прокоп, Д. Яремчук. Присутніх 130 осіб. Після літературного вечора відбулося прийняття в домі Д. Могилянки.
- 7 жовтня — вечір, присвячений пам'яті Тодося Осьмачки. Доповідь про письменника зробив Ю. Стефанік. Із споминами про Т. Осьмачку виступали М. Лучкович і Д. Слонівський. Уривки з поетичних і прозових творів читали Н. Жмурко, Д. Мур, О. Черненко. Присутніх 65 осіб.
- 7 жовтня 1962 — надзвичайні збори членів клубу. Після уступлення В. Доброліжа обрано Б. Мазепу секретарем управи, Яра Славутича — редактором запланованого альманаху „Північне сяйво“, членами редколегії І. Кейвана і Ю. Стефаніка. Ухвалено, що альманах має вийти у видавництві „Славута“.
- 18 листопада 1962 — літературний вечір Яра Славутича з нагоди виходу в світ його книжки „Маєстат“. Доповідь-рецензію зробив Ю. Стефанік. Твори з нової книжки читали Н. Жмурко, Д. Мур, І. Прокоп, Д. Яремчук. Присутніх 85 осіб.
- 14 грудня 1962 — доповідь ред. Т. Томашевського на тему „Перші українські часописи в Альберті“; в залі ім. М. Грушевського. Присутніх 20 осіб.
- 15 лютого 1963 — загальні збори членів клубу. Перевибрано ту саму управу. Зроблено критичний огляд минулорічної праці. Намічено плян на поточний рік.
- 3 березня 1963 — доповідь І. Кейвана на тему „Живописна Україна“ Т. Шевченка“; в Українському народному домі. Присутніх 40 осіб.
- 24 березня 1963 — літературний вечір у залі ім. Грушевського, прив'язаний пам'яті О. Лугового. Доповідь на тему „О. Луговий та його творчість“ зробив Б. Мазепа. Уривки з творів письменника читали В. Воробець-Карпатська, О. Ізьо, Д. Мур. Присутніх 30 осіб.
- 5 травня 1963 — літературна година в Українському народному домі, присвячена пам'яті М. Ореста. Доповідь про поезію сл. п. М. Ореста зробив Яр Славутич. Твори поета читали В. Воробець-Карпатська, О. Ізьо, Д. Мур, Яр Славутич. Присутніх 30 осіб.
- 6 жовтня 1963 — авторський вечір Д. Струка в Українському народному домі. Слово про поета сказав Яр Славутич. В обговоренні взяли участь І. Кейван та О. Роїк.

- 29 листопада 1963 — вечір, присвячений Л. Україні; у залі ім. Грушевського. Доповідь на тему „Світогляд Л. Українки“ зробила О. Черненко. Твори поетки читали В. Воробець-Карпатська, О. Ізбо, Р. Осташевський. Присутніх понад 20 осіб.
- 22 грудня 1963 — обговорення англomовної антології української поезії в перекладах К. Андрусишина та В. Кіркконелла. Брали участь М. Лучкович, Яр Славутич і Д. Струк. Присутніх 27 осіб.
- 31 січня 1964 — доповіді: „Особливості розмовної мови українців в Альберті“ О. Роїка та „Мова часопису „Українські вісті“ Яра Славутича. Виступали ред. Качур, Є. Штендера (представники часопису) та Д. Струк.
- 7 березня 1964 — вечір у домі панства Ізів для відзначення 25-річного ювілею творчості Яра Славутича. Вечірком проводив І. Кейван, слово на тему „Лірика Яра Славутича“ сказав Б. Мазепа. Твори ювіляра читали Р. Осташевський та І. Прокоп. Ювілярові подарували графічний портрет Шевченка — виконання І. Кейвана.
- 5 квітня 1964 — вечір, присвячений 25 річчю проголошення незалежності Карпатської України. Доповідь Б. Мазепа („Значення Закарпаття для України“) і спомин І. Воробця-Карпатського про 1939 рік у Карпатській Україні. Д. Мур прочитав свій вірш „Срібна земля“

ВІД УПОРЯДНИКА

Згідно з задумом, альманах „Північне сяйво“ складається з двох частин — першої, присвяченої 150-річчю з дня народження Т. Шевченка, і другої — загальної частини, що має на меті віддзеркалити літературно-мистецьке, театральне, освітнє й почасти наукове життя українців західньої Канади, зокрема Едмонтону. Більшість авторів — едмонтонці, зорганізовані в Літературно-мистецькому клубі. З-поза Альберти запрошено до участі проф. В. Буйняка (Саскатун), проф. В. Жилу, д-ра М. Мандрику, проф. Яр. Рудницького й Б. Рубчака (Вінніпег), Т. Матвієнка, Л. Ромена й В. Скорупського (Торонто), Л. Полтаву (Нью-Йорк), М. Вереса (Лондон) та Е. Райса (Париж).

У цій книзі, на жаль, ми не могли подати всіх матеріалів, що стосуються теми альманаху. Отже, спадає на думку продовження видання альманаху. Друге число плянуємо присвятити 100-річчю Домінії Канади, що сповниться в 1967-му році. Хочемо засвідчити великий український вклад у канадське життя.

Майже всі матеріали, вміщені в альманасі, підпали більш-менш суворій редакції. Всякі правописні відхилення довелося усунути. Зате особливості мови і стилю авторів, зокрема І. Кириака й О. Лугового, в основному збережені. На жаль, несприятливі обставини друку (почато в грудні 1963 р., а закінчено в квітні 1964) перешкодили стабілізації правопису окремих слів і назв деяких громадських установ.

Упорядник складає подяку проф. І. Кейванові та Ю. Гамораківі за перегляд більшої частини рукописів.

Я. С.

З М І С Т

I

І. Кейван — Портрет Шевченка (графічний)	2
Д. Струк — Шевченко (поезія)	5
Яр. Славутич — Шевченкова поетика (стаття)	8
М. Верес — Поетове слово (поезія)	28
І. Кейван — Альбом „Живописна Україна“ (стаття)	29
О. Черненко — Шевченко на камені (поезія)	37
Яр. Рудницький — Із Шевченкового слівництва (стаття)	38
Л. Полтава — Канів (кантата)	39
В. Залуцький — Ілюстрація до поеми „Відьма“	42

II

Б. Рубчак — Зачин (поезія)	43
Л. Ромен — Дух Ніягари (поезія)	44
Л. Ромен — Відповідь (оповідання)	45
М. Мандрика — Майбутнє (поезія)	51
Яр. Славутич — Кельнський собор, Дубовий жар Живих руїн скорботний бранець, Падає, падає сніг (поезії)	52
Б. Мазела — Із книги „Полум'яні акорди“ (шість поезій)	54
С. Пауш — Її синки вдома (нарис)	56
М. Мандрика — Останній лист (поезія)	63
О. Черненко — Звуки батьківщини, Сон, Спомин, З-над моря, Смерть, Свята оранта (поезії)	64
М. Мандрика — Ілля Кириак (стаття)	70
І. Кириак — Лист до п. Лазаровича (з посмертної спадщини)	72
Т. Матвієнко — Прощання (уривок із поеми)	76
В. Скорупський — Земля, Цей вірш Дерево зідхне . . . , Щасливий той . . . , (поезії)	77
Д. Мур — Черемха і бузок, Моя весна, Канада (поезії)	79
Д. Могилянка — Спів жайворонка, Троянди, Думка (поезії)	81
О. Луговий — Пригода у вагоні (з недрукованої повісти)	84
Б. Мазела — О. Луговий (стаття)	86
Т. Осьмачка — Ой, чи слухати, чи не слухати	92
Ю. Гаморак — Твір Т. Осьмачки для дітей (стаття)	94
М. Орест — Написи на книгах „Держава слова“ та „Гість і господа“ (з посмертної спадщини)	96
Е. Райс — Поезія духового подвигу (до 25-річчя творчості Яра Славутича)	98
Д. Струк — Джаз (поезія)	103
В. Жила — Советська спроба перекручення літературної дискусії	105
І. Григорій — В. С. Плав'юк — перший український фолкльорист у Канаді (стаття)	113
М. А. Кейван — Скульптура по-новому (нарис про О. Архипенка)	117
В. Залуцький — Мистець-декоратор В. Доброліж (стаття)	121
Д. Пелех — Ювілей ансамблю „Шумка“ (стаття)	123
О. Богонос — Чоловічий хор „Дніпро“ в Едмонтоні (стаття)	127
Б. Мельничук — Українська книгарня в Едмонтоні (стаття)	128
М. Фляк — Відділ Українського публіцистично-наукового інституту	130
В. Буйняк — Українська мова в Саскачевані (стаття)	132
Українці в Едмонтоні (числа і факти)	137
В. Доброліж, Б. Мазела — Літопис праці Літературно-	

SLAVUTA PUBLISHERS
10920 - 60th Avenue
Edmonton, Alberta
Canada

Dear Sirs,
Шановні Панове!

We should like to draw your attention to our publications:
Звертаємо Вашу ласкаву увагу на такі наші видання:

TEXTBOOKS
ПІДРУЧНИКИ

Yar Slavutych, AN INTRODUCTION TO UKRAINIAN	\$ 1.00
Yar Slavutych, UKRAINIAN FOR BEGINNERS, 68 pages	\$ 1.50
Yar Slavutych, CONVERSATIONAL UKRAINIAN, second edition, xvi + 608 pages (dialogues, grammar, vocabulary), cloth-bound	\$ 2.00

POEMS
ПОЕЗІЇ

Yr Slavutych, ТРОФЕЇ, 1938 - 1963 (1963), 320 стор., в твердій оправі	\$ 2.00
В. Свідзінський, ВИБРАНІ ПОЕЗІЇ (1961)	\$ 1.50
Yr Slavutych, МАЄСТАТ, шоста збірка поезій (1962)	\$ 1.50
Yar Slavutych, OASIS, selected poems translated into English	\$ 2.50

PROSE, CRITICISM
ПРОЗА, КРИТИКА

ШВІЧНЕ СЯЙВО, альманах (1964)	\$ 2.50
Yr Slavutych, МІСЦЯМИ ЗАПОРІЗЬКИМИ, нариси (1963)	\$ 1.50
Yar Slavutych, GREATNESS OF T. SHEVCHENKO (1962)	\$ 1.50
Yr Slavutych, ШЕВЧЕНКОВА ПОЕТИКА (1964)	\$ 1.00

Hoping to receive your kind attention,
yours faithfully, Slavuta Publishers

Надіючись на Вашу ласкаву увагу,
видавництво „Славутич“

